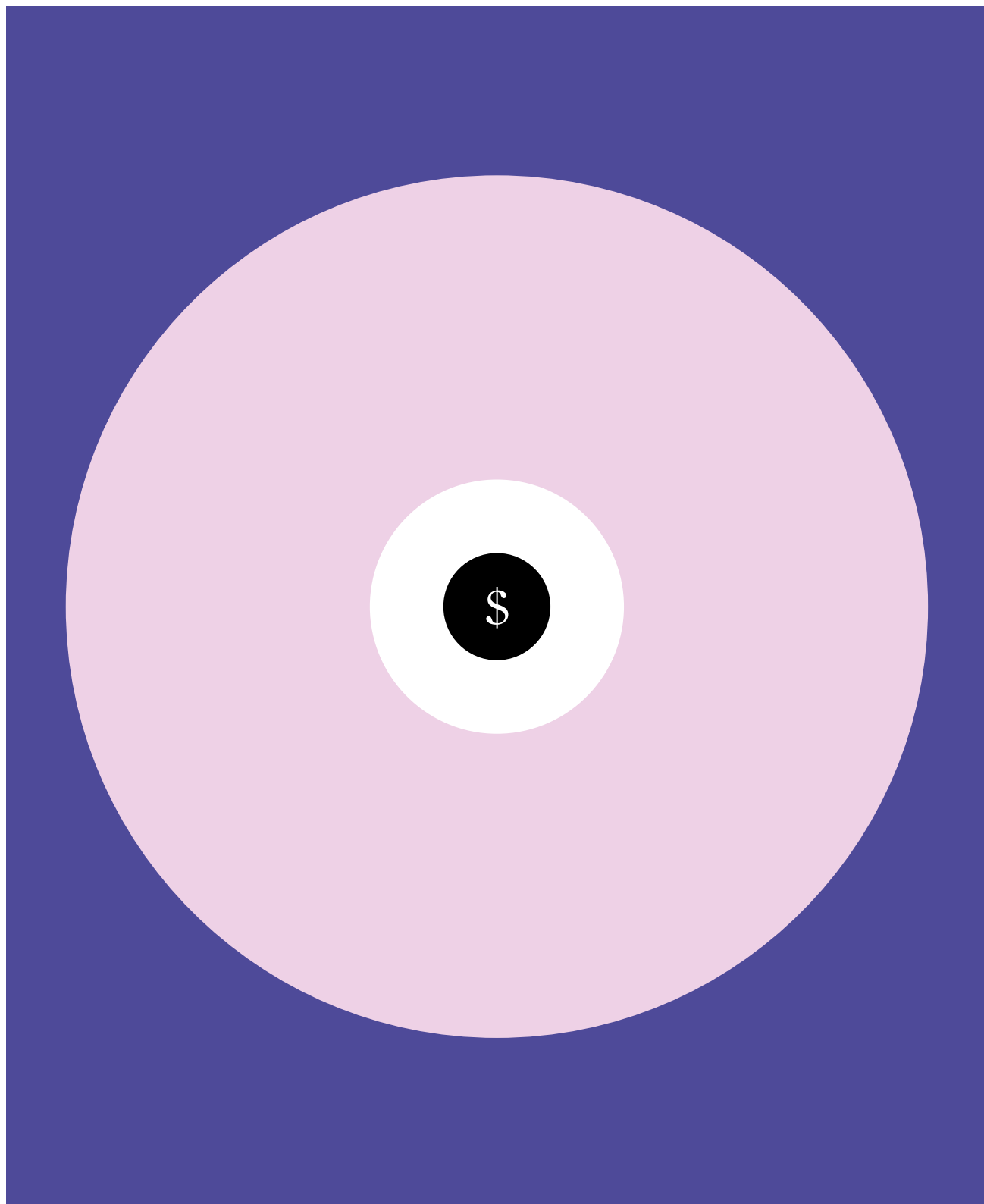

Fundació
ROCA GALÈS
CATALUNYA
rocagales.cat

Cooperació - Medi ambient - Benestar social

El somni que sorgeix una vegada i una altra és l'ideal cooperatiu

Editorial

L'ECONOMIA FEMINISTA COM A BRÚIXOLA

El febrer del 2021, va caure a les nostres mans el llibre *Economia solidària i feminista*, coordinat per la Comissió d'Economies Feministes de la XES. La visió i els plantejaments que recollia la publicació ens van semblar la millor manera de tancar el procés de revisió d'objectius i d'estratègia que des de *Nexe* hem dut a terme durant el darrer any, amb els números dedicats a pensar *Una economia per la vida i la Transició ecològica*.

L'economia feminista no és un àmbit ni un sector d'activitat, com pot ser l'economia social. És una manera de mirar, una perspectiva d'anàlisi i, alhora, un horitzó de transformació global. Com veureu als diferents articles, la mirada feminista, ecològica i descolonial —els tres grans corrents que hem volgut recollir al marc introductori— qüestiona la uniformitat del subjecte polític de l'economia cooperativa i denuncia les desigualtats de gènere dins dels projectes de sobirania alimentària, de la mateixa manera que promou alternatives en matèria d'habitatge, cultura, salut i cures comunitàries.

Hem pretès donar visibilitat el potencial transformador de projectes liderats per col·lectius i per subjectes sovint poc reconeguts com a agents del canvi. Projectes liderats per dones, lesbianes i trans, i també per col·lectius afrodescendents i treballadores sense papers. Aquest reconeixement ens ha portat a incloure projectes i iniciatives informals i associatives, i a superar concepcions reduccionistes de l'economia, que sovint se centren massa en la producció de béns i serveis per abastir el mercat o que estan associades a una forma jurídica concreta. Al nostre entendre, la resolució de necessitats des de les xarxes de suport mutu i els moviments socials també són i fan economia.

Així mateix, hem obert un espai per recollir instruments i recursos per impulsar processos de transformació social feminista dins del món cooperativista i solidari, com els protocols de prevenció de l'assetjament sexual o els reglaments de règim intern amb mirada de gènere i diversitat. Eines pensades per desenvolupar transformacions profundes i quotidianes i que també ajuden a vèncer les resistències del mateix moviment.

La mirada feminista pot ser la brúixola que orienti les passes del cooperativisme en la construcció d'alternatives a un sistema en guerra amb la vida.

ECONOMIES FEMINISTES

3. EDITORIAL

**Transitant cap a una
altra vida possible**

6-11. CAPITALISME O VIDA. LA CRISI CIVILITZATÒRIA

Joana García Grenzner Periodista,
activista feminista i investigadora
experta en comunicació en
perspectiva de gènere

12-15. ENTREVISTA LOURDES BENERIA

Àlex Romaguera Periodista,
coordinador de la revista Nexe

16-18. SISTEMES ALIMENTARIS AGROECOLÒGICS

Marina Di Masso Agroecòloga,
experta en sistemes agroalimentaris
alternatius

20-23. DE LA INTERSECCIO- NALITAT AL FEMINISME DESCOLONIAL

Florencia Brizuela Doctora en Dret i
Ciències Polítiques per la Universitat
de Barcelona (UB)

24-25. POLÍTQUES ECONÒMIQUES FEMINISTES

Sònia Ruiz Politòloga, cap del
Departament de Transversalitat de
Gènere de l'Ajuntament de Barcelona

26-31. L'ANTIRACISME A L'ESS

Luz Ramírez Activista pels drets
humans, fundadora de l'Associació
Migració i Economia Social i
Solidària (MIGRESS)

32-35. UN FEMINISME PER CANVIAR-HO TOT?

Núria Alabao Periodista, doctora en
Antropologia i membre de la Fundació
dels Comuns

36-37. COMUNICACIÓ FEMINISTA (I A LA FI, INCLUSIVA)

Marina Reig Economista feminista,
sòcia de la cooperativa La Clara
Comunicació

38-39. LA RAPOSA

Irina Illa Politòloga i
activista social

40-41. PERIFÈRIA CIMARRONAS

Joan Bernà Periodista i polític,
vinculat a projectes comunitaris de
Barcelona

Irene Cumplido Periodista i
professora de català i anglès

42-43. DRAC MÀGIC

Ignasi Franch Periodista cultural i
crític cinematogràfic

44-45. NÉIXER I MORIR EN UN MÓN HOSTIL

Mercè Juan Assessora fiscal, tècnica
tributària i presidenta de l'associació
Hospice.cat

46-47. SINDILLAR

Esther Bermejo Periodista

48-49. UN OASI COMUNITARI PER CUIDAR LES QUI CUIDEN

Víctor Yustres Periodista

50-51. CUIDAR LA VIDA DES DE L'INICI

Irene Moulas Psicòloga social comunitària, sòcia de la cooperativa Etcèteres

52-53. METZINERES

Júlia Bacardit Escriptora i periodista

54-55. DE LA TEORIA A LES PRÀCTIQUES

Amanda Alexianian Politòloga experta en transversalització de les polítiques de gènere. Sòcia d'Almena Cooperativa

Maria Serrano Periodista experta en gènere i comunicació. Sòcia d'Almena Cooperativa

56-57. EL PROTOCOL D'ANTIASETJAMENT DE LAXES

Júlia Gamissans Periodista

58-59. PERSPECTIVA FEMINISTA A LA FEDERACIÓ DE TREBALL

Carme Giménez Lingüista, sòcia de la cooperativa L'Apòstrof i representant de l'Eix feminista de la FCTC

60-61. ELS EFECTES DE L'HURACÀ FEMINISTA AL MÓN COOPERATIU

Júlia Granell Barberà Co-creadora i sòcia d'Obliqües, consultoria per a la Justícia Global, la Incidència Feminista i els Drets Humans

62-65. TRANSICIÓ AGROECOLÒGICA

Martina Marcet Ramadera agroecològica

66-69. LA MORADA. UNA APOSTA A FONS PER L'HABITATGE INCLUSIU

Joan Bernà Periodista i politòleg, vinculat a projectes comunitaris de Barcelona

70-73. ESTRUCTURES I INFRAESTRUCTURES FEMINISTES PER TRANSFORMAR L'ECONOMIA

Blanca Valdivia Sociòloga urbana i membre del Col·lectiu Punt 6

74-77. TEIXINT ALIANCES FEMINISTES

Zaloe Pérez Sociòloga, tècnica de REAS (Red de redes de Economía Alternativa y Solidaria)

78-81. ECONOMIA DIGITAL FEMINISTA

Mayo Fuster Morell Activista i investigadora social

82-83. L'ECONOMIA QUE SOMIEM ÉS LA QUE TENIM I HABITEM?

Eli Rius Economista feminista, sòcia de Nus Cooperativa

84-87. ENTREVISTA ALMUDENA HERNANDO

Elba Mansilla Periodista, investigadora i docent en temàtiques relacionades amb l'Economia Feminista i l'Economia Solidària. Sòcia fundadora de la cooperativa La Ciutat Invisible

88-89. QUAN EL FEMINISME VA ACABAR AMB EL MITE DE L'AUTOSUFICIÈNCIA

Nieves Salobral Martín Filòsofa, experta en feminismes i gènere

90-93. DEU LECTURES SOBRE LA TRANSICIÓ ECOSOCIAL

Redacció Nexa

L'emergència civilitzatòria és una crisi multidimensional en què conflueixen la crisi de l'economia financera i productiva, la crisi ecològica per l'alteració del metabolisme planetari i la crisi del sosteniment dels treballs de cura que fan possible l'existència humana. El miratge del creixement econòmic il·limitat i el desenvolupament colonialista, vinculats al projecte cultural occidental de la modernitat, han depredat cossos, territoris i béns comuns, han traspassat els llindars ecològics i atempten contra els drets de les persones i contra la salut i la vida dels éssers vius i els ecosistemes.

Text: Joana Garcia Grenzner

CAPITALISME O VIDA

**La crisi civilitzatòria, una
oportunitat per aturar
un sistema letal i insostenible**

Com planteja l'antropòloga i enginyera Yayo Herrero, la crisi derivada del crac financer del 2008 no podrà superar-se amb més expansió, ja que topa amb la superació dels límits ecològics del planeta, marcada pel canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat i l'esgotament de les energies fòssils, que ens poden dur a un col·lapse sistèmic en què «el decreixement en l'estructura material econòmica no sigui una opció». El dilema és «si ho fem per la via de l'ecofeixisme o per la del repartiment de recursos, amb polítiques de territori i economies compromeses amb la vida, la proximitat i les energies solars, properes i que tanquin cercles, i polítiques del temps que, a més del treball remunerat, reorganitzin el treball voluntari, domèstic, reproductiu i de cures».¹

UN SISTEMA FORJAT EN DESIGUALTATS I VIOLÈNCIES

Segons OXFAM, l'1% més ric de la població controla el 82% de la riquesa mundial, i les tres corporacions més grans tenen més diners que 50 països que sumen

600 milions d'habitants. Com expliquen Fernando Cembranos i Yayo Herrero,² el capitalisme, que té com a fita permanent l'acumulació de capital, s'ha construït i desenvolupat a partir de la usurpació i colonització de la natura, els cossos de les dones i els pobles originaris. Silvia Federici afegeix que el naixement del capitalisme a Europa va suposar destruir la pagesia, encerclar terres i terrenys comunals, institucionalitzar el treball assalariat com a mitjà de control dels homes proletaris, excloure les dones i les seves feines de l'àmbit públic i assassinar-ne dos milions amb la cacera de bruixes. A la resta del món, l'esclavisme va assassinar cinc milions de persones africanes, i els colonitzadors d'Abya Yala van reduir a un terç la població originària i van inaugurar l'espoli d'altres continents.³ També Saskia Sassen⁴ relata que el primer capitalisme financer es va desenvolupar gràcies a l'excedent acumulat pel treball impagat de les dones. Després, la producció manufacturera va internacionalitzar-se i deslocalitzar-se, la qual cosa va feminitzar el proletariat als països empobrits, i la globalització capitalista va generar noves classes de

servitud: migrants i dones abocats a sobreviure amb l'agricultura de subsistència, el treball informal i la migració legal i il·legal —mitjançant xarxes, màfies de contraban i tràfic de persones—, i la prostitució.

Per Paloma Alcalá i altres, la globalització es basa en l'acceleració dels fluxos econòmics i financers i la despulla de drets fonamentals arreu del planeta. Des dels anys 80, les polítiques neoliberals privatitzadores del Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional han destruït l'agricultura i la ramaderia als països del Sud Global i l'han substituït per monocultius de l'agronocí per produir o exportar biocombustibles o pinso per a consum animal, tot introduint els transgènics i els agrotòxics de bracet d'empreses com Monsanto en el marc de la mal anomenada *revolució verda*.

De la mateixa manera la mineria, les hidroelèctriques i les petrolíferes han explotat de manera salvatge els ecosistemes i els conflictes armats per obtenir recursos com el petroli, el gas o el coltan. Tant és així que a Llatinoamèrica, per exemple, les reformes estructurals i la reducció de la despesa social han provocat la *desciutadanització* o pèrdua de drets de la majoria de població, mentre una minoria privilegiada paga per l'educació, la salut o el transport.

Pel que fa a Europa, la imposició de l'austeritat després de la fallida de Lehman Brothers l'any 2008 va engegar el que Herrero⁵ anomena un «nou encerclament de béns comuns», com són la sanitat

i l'educació públiques, els drets socials i laborals o el coneixement lliure. Amb l'inici de la gran recessió mundial, la UE i els EUA van destinar 4.100 bilions de dòlars a rescatar els bancs que havien causat la bombolla financera (313 vegades més del pressupost destinat a programes per lluitar contra el canvi climàtic i la fam, que sumen 13 bilions).

LA INSOSTENIBILITAT, UN COMPTE ENRERE PLANETARI

Segons Herrero i Cembranos, la crisi alimentària mundial, la davallada energètica per l'esgotament de les energies fòssils no renovables, el canvi climàtic i la pèrdua de biodiversitat són clars senyals d'insostenibilitat mediambiental. També les Nacions Unides adverteixen que es produeixen més aliments dels necessaris per a tota la població mundial, de manera que el problema n'és el repartiment desigual. Així ho demostra el fet que, en el 26% del territori de cultiu mundial, es conrea pinso per a la ramaderia intensiva que proveeix carn als països del Nord i, en canvi, es calcula que l'any 2010 uns 900 milions de persones passaven fam alhora que el gra entrava a cotitzar en borsa i la multinacional Carnhill s'embutxacava 2.770 milions de dòlars en tan sols sis mesos.⁶ Una altra prova d'això és que, mentre que el petroli, el carbó, el gas o l'urani van trigar més de 300 milions

d'anys a sedimentar-se a l'escorça terrestre, s'han consumit en només 300 anys. Això es deu en part a un model de mobilitat insostenible, en què el 97 % del transport mundial depèn del petroli, un recurs que aviat arribarà al seu pic, de manera que la màxima capacitat d'extracció se superarà i les reserves començaran a davallar (actualment es consumeixen quatre cops més barrils dels que es descobreixen en nous jaciments). I el mateix passarà amb el carbó, el gas o l'urani, que no trigaran gaire a arribar al pic.

L'única solució sostenible, doncs, és apostar per energies renovables com la solar, l'eòlica o l'aigua, si bé tenen una taxa de retorn energètic més baixa (en el cas dels panells solars, només el 17% de l'energia que reben es transforma en electricitat) i els sistemes per captar-les i processar-les consumeixen energies fòssils. Per aquest motiu, entitats com Ecologistes en Acció o l'Observatori del Deute en la Globalització fa dècades que proposen una reducció generalitzada i equitativa del consum energètic, que comenci per una transició energètica que asseguri l'ús d'energies fòssils per construir un nou model basat en les renovables. Ara, a més, denuncien que els fons europeus per afrontar la crisi de la Covid-19, en lloc d'apostar per descarbonitzar el sistema econòmic, esdevenen un semirescat bancari i una taula de salvació per a les empreses petrolieres i del gas, d'igual manera que destinen més fons a invertir en hidrogen i altres gasos no renovables en lloc de destinar-los al sistema públic de salut.⁷ Tot plegat fa que el Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic pronostiqui que el canvi climàtic, generat per l'augment dels gasos d'efecte hivernacle que provoca la intensa desforestació i les emissions de diòxid de carboni (CO₂) a l'atmosfera, causarà una pujada extrema de temperatures en més d'1,5 °C durant les pròximes dècades, cosa que tindrà uns efectes irreversibles per al clima. Alguns ja els estem veient: tempestes, inundacions, incendis i el desgel progressiu dels pols, que farà pujar el nivell del mar i provocarà més inundacions a les costes. També Cembranos i Herrero alerten que, si se superen els 2 °C, podria alliberar-se el gas metà que hi ha sota els pols, amb conseqüències imprevisibles per a la vida al planeta.

A més, es preveu que abans del 2050 podrien extingir-se més del 24% dels cinc milions d'espècies conegudes—cal recordar que al segle xx ja es va perdre el 75 % de la diversitat genètica dels cultius i que, a hores d'ara, el 95% de l'alimentació humana prové de 9 cultius i 8 espècies animals. De fet, als anys 80, va sobrepassar-se la capacitat de regeneració dels ecosistemes, la qual cosa ja anticipava la ruptura actual del metabolisme planetari.

Tot i que s'ha intentat començar a posar-hi remei, malauradament, la temptativa, per exemple, de limitar les emissions de CO₂ de les elèctriques —seguint la lògica «qui contamina, paga»— només ha fet que generar un mercat especulatiu que, una vegada més, trasllada els costos als consumidors. Segons Iñaki Iriarte Goñi, des del 2020 els drets d'emissió s'han encarrit el 70 %, cosa que, juntament amb l'augment de la despesa energètica per refredar l'ambient que causen les altes temperatures, explica la pujada astronòmica de preus de la llum d'enguany.⁹

LA FAL·LÀCIA DE L'ECONOMIA REAL

Tot plegat és fruit d'una visió econòmica que anomena *producció* l'extracció de materials de la Terra per al mercat i el saqueig dels recursos naturals, com els boscos o els oceans. Economistes feministes, com Cristina Carrasco o la mateixa Yayo Herrero,¹⁰ denuncien que el principal indicador de la riquesa dels estats, el producte interior brut (PIB), invisibilitza el treball dels ecosistemes (per exemple, la producció de biomassa amb l'energia del sol, l'aigua i els minerals) i el treball domèstic, reproductiu i de cures no assalariat, fet majoritàriament per dones. Això fa que milions de persones treballin al mercat productiu tot i ser considerades externalitats del sistema econòmic.

En línia amb això, Amaia Pérez Orozco anomena *ficció del treballador bolet* l'oblit de la tasca de cura i socialització en el sosteniment de l'economia, pensada per al denominat BBVA ('home cis, blanc, adult, europeu i sense responsabilitats de cura'), que Cristina Carrasco, Anna Bosch, Lourdes Beneria i altres anomenen *Homo economicus*.¹² El PIB tampoc no reconeix l'aportació de les dones a l'agricultura de subsistència, essencial per a l'alimentació mundial i el manteniment de la biodiversitat o la hibridació de llavors, ja que, com remarquen les Nacions Unides, proveeixen entre el 60 % i el 80 % d'aliments al Sud Global i el 50 % arreu del planeta. Precisament, la ramadera agroecològica Martina Marcet i altres activistes han documentat que, tot i tenir un paper clau per assolir la sobirania alimentària, les agricultores i les ramaderes afronten obstacles per accedir a la titularitat de la terra (en tenen l'1 % de la titularitat mundial, menys del 9 % a l'Estat i el 26 % a Catalunya) i, quan hi accedeixen, gestionen projectes petits i amb menys terreny. Com remarca Marcet, això passa també en l'àmbit agroecològic, que, tot i el seu potencial transformador, topa amb esculls com l'hegemonia de l'agronegoci, la masculinització de l'activitat agrària i ramadera i les dificultats d'accedir a serveis i recursos diversos als entorns rurals.¹³

A l'agroindústria, la divisió sexual del treball aboca les dones al treball no qualificat, l'explotació i l'as-

setjament laboral i sexual; situacions que a l'Estat espanyol s'agreugen quan són migrants i se les contracta en origen utilitzant la política de contingents de la llei d'estrangeria, com ho evidencien les denúncies d'agressions sexuals a temporeres magribines a Huelva.¹⁴ Aquestes situacions també es donen a la indústria càrnia catalana, tal com han posat de manifest les treballadores de Càrnies en Lluita.¹⁵ En aquest sentit, l'economia feminista i ecològica ens recorda que som éssers eco i interdependents; així ho planteja Herrero, per a qui els països colonitzadors tenen un deute ecològic amb els empobrits per l'empremta ecològica de les emissions de carboni, la biopirateria (usurpació de coneixements ancestrals i material genètic), l'exportació de residus i els danys infligits als seus ecosistemes. De la mateixa manera que els homes cis i el conjunt del sistema patriarcal tenen un deute de cura amb les dones per tota la feina que han fet gratuïtament per sostenir la vida, mesurada amb l'empremta de la cura: la relació entre el temps, l'afecte i l'energia amorosa que cadascú necessita per atendre les seves necessitats humanes reals i el que aporta per garantir la continuïtat de la vida.¹⁶ Al Sud Global, feministes comunitàries com Lorena Cabnal o Lolita Chávez també fa temps que reivindiquen i defensen el territori cos-Terra des d'una mirada que, lluny de jerarquitzar els éssers humans per damunt de la resta d'éssers vius i els ecosistemes, els concep com un tot inseparable.¹⁷ Així, si l'economia capitalista identifica benestar amb consum desmesurat de béns materials, la feminista proposa posar la sostenibilitat de la vida al centre del sistema i centrar l'anàlisi econòmica en el benestar de les persones i el planeta.

CRISI DE LES CURES I CADENES GLOBALES DE CURA

Alba Crespo i altres autores parlen d'«economies pandèmiques» per il·lustrar com les formes d'organització capitalista emmalalteixen i maten.¹⁸ De fet, l'Organització Internacional del Treball (OIT) calcula que cada any es registren 2,8 milions de morts vinculades a processos nocius en l'ambient laboral. Així ho remarca també la investigadora Marta Cruz-Guzmán Alcalá, segons la qual la proliferació de contaminants ambientals i laborals i la introducció no controlada de substàncies químiques als ecosistemes —des dels pesticides DDT, prohibides als 80, fins als herbicides Roundup de Monsanto i diversos disruptors hormona— estan relacionades amb el càncer, sobretot en països com l'Índia, l'Argentina o Mèxic. Una situació que també han denunciat Mujeres de Itzaingó, el Colectivo Paren de Fumigar o Via Campesina. La crisi de sostenibilitat ambiental, doncs, ha incrementat les malalties, incloent-hi les cronicodegeneratives transmeses per vectors. N'és una prova que, amb l'augment de les temperatures, creix la possibilitat de reproducció del mosquit que transmet la malària, l'*Aedes darlingi*; sense oblidar que la Covid-19 és fruit

d'una zoonosi o salt a l'ésser humà d'un virus que habitualment circulava entre animals; és a dir, prové de la penetració humana als ecosistemes amb la tala massiva d'arbres, la desforestació o els monocultius de l'agroindústria.

La mateixa pandèmia de la Covid-19 s'ha traduït en un augment espectacular del poder de la indústria farmacèutica, que ha venut vacunes als EUA, Rússia o la Unió Europea i s'ha negat a aixecar les patents perquè els països empobrits hi accedeixin, tal com denuncia Carme Valls.¹⁹ A més a més, evidencia la centralitat de les cures, dins i fora del mercat, en el sosteniment de les societats, i l'abast de la crisi de les cures, que, segons Pérez Orozco, es deu a factors com l'envelliment generalitzat de la població. Un envelliment que, segons la Fundación CSIC, s'ha accelerat especialment en els darrers trenta anys, durant els quals el nombre de persones més grans de 65 anys s'ha duplicat a l'Estat espanyol, que el 2050 serà el més envellit del món, amb el 13% de població d'aquesta edat, més del 30% de la qual serà octogenària. La crisi de cures també s'explica perquè durant les darreres cinc dècades les dones s'han incorporat massivament a un mercat laboral cada cop més precaritzat, en el què s'impossibilita la conciliació de la vida familiar, personal i laboral a la majoria de població assalariada.

Aquesta manca de corresponsabilitat de l'Estat, el mercat i la societat envers les cures ha comportat, en definitiva, que aquestes tasques recaiguin en les dones i es reprivatitzi la reproducció social. Només cal veure com les reformes del sistema de pensions, entre les quals l'estatal del 2011, han estat inspirades per les mateixes asseguradores que es beneficiaran del fet que una part de la població hagi de costejar una pensió privada.

En general, podem dir que el no repartiment de les tasques domèstiques, reproductives i de cura entre els homes i les dones autòctons de classe alta s'ha resolt transferint-les a dones migrants extracomunitàries, configurant, d'aquesta manera, el que Amaia Pérez Orozco i Denise Paiewonsky qualifiquen de «cadenes mundials de cures», en què les empleades estan sotmeses a un règim especial del treball de la llar, vigent des del 1987, que les ha situat com a treballadores de segona classe, sense contractes ni drets a l'atur, a la baixa mèdica o a la vaga.

A hores d'ara, tal com indica Tariana Salazar,²⁰ la majoria de les treballadores de la llar i les cures migrants estan en situació administrativa irregular, fet que les empeny a treballar en l'economia submergida o en situació d'explotació, semiesclavatge o directament de tràfic. I és que, tot i que l'Estat espanyol ha ratificat el Conveni 189 de l'OIT del 2011 per a un treball decent per als empleats i empleades domèstics, l'equiparació plena de drets amb la resta de treballadors és ben lluny. Així ho denuncien Territorio Doméstico, Servicio Doméstico Activo, Mujeres Pa'lante Sindillar, Mujeres Migrantes Diversas i altres organitzacions i sindicats de treballadores de la llar i les cures d'àmbit català o estatal, segons les quals també és necessari abolir la llei d'estrangeria.—*

1. Cembranos, F.; Herrero, Y. (2010). Cambiar las gafas para mirar el mundo. Una nueva cultura de la sostenibilidad.

2. García-Grenzner, J. (2012). «Se ve bien que un trabajador haga huelga, pero no que una cuidadora deje de cuidar a un anciano para manifestarse» [en línia], Pikara Magazine. <<https://www.pikaramagazine.com/2012/11/%e2%80%9cse-ve-bien-que-un-trabajador-haga-huelga-pero-no-que-una-cuidadora-deje-de-cuidar-a-un-anciano-para-manifestarse%e2%80%9d-yayo-herrero-ecofeminista-y-co-coordinadora-de-ecologistas-en-acci/>>

3. Federici, S. (2010). Calibán y la bruja: mujeres, cuerpo y acumulación originaria.

4. Sassen, S. (2010). Contrageografías de la globalización.

5. Vegeu nota 2.

6. Vegeu nota 1.

7. Observatori del Deute en la Globalització (2021). «El boom de l'hidrogen. Conte de fades o malson climàtic» [en línia]. <<https://odg.cat/publicacio/el-boom-del-hidrogeno-cuento-de-hadas-o-pesadilla-climatica/>>

Rodríguez, D. (2021). «Els fons europeus 'Next Generation' generen dubtes sobre els objectius fixats i crítiques per la falta de transparència» [en línia]. Público.es. <<https://www.publico.es/public/els-fons-europeus-next-generation-generen-dubtes-els-objectius-fixats-i-cri>

tiques-per-falta-transparencia.html>

9. Iriarte Goñi, I. (2021) «El cambio climático y el precio de la luz» [en línia]. Eldiario.es. <https://www.eldiario.es/opinion/tribuna-abierta/cambio-climatico-precio-luz_l29_8248517.html>

10. Carrasco, C.; Tello, E. (2013). «Apuntes para una vida sostenible». A Tejiendo alianzas para una vida sostenible Consumo crítico, feminismo y soberanía alimentaria. 11-45.

Herrero, Y. (2010). «Crisis ecológica. Aprender a vivir pisando ligeramente sobre la tierra». Granada, treinta años después. Aquí y ahora. Jornadas feministas estatales. 563-572.

12. Pérez Orozco, A. (2010). «Feminismo anticapitalista, esa Escandalosa Cosa y otros palabras. Granada, treinta años después. Aquí y ahora. Jornadas feministas estatales. 572-581.

13. Marcet, M. (2021). «Feminisme, sobirania alimentària i economia solidària. Apunts per conèixer tensions i teixir ponts». Economía solidària i feminista. Pràctiques inspiradores que fan saltar les costures.

14. Vargas, J. (2021). «Yolanda Díaz reforzará las inspecciones contra los abusos laborales a las jornaleras de Huelva tras recibirlas en el ministerio» [en línia]. Público.es. <<https://www.publico.es/politica/temporeras-huelva-yolanda-diaz-reforza>

ra-inspecciones-abusos-laborales-jornaleras-huelva-recibirlas-ministerio.html>

15. Osona.com. (2020) «Càrnies en Lluïta alerta de represàlies contra una treballadora d'Esfosa que va denunciar assetjaments sexuals» [en línia]. Nació Digital. <<https://www.naciodigital.cat/osona/noticia/64688/carnies-lluïta-aler-ta-represalies-contra-treballadora-esfosa-va-denunciar-assetjaments-sexuals>>

16. Vegeu notes 3 i 5.

17. Chávez, L. (2016). «Mujeres indígenas: cuerpos, territorios y vida en común» [en línia]. Feministas Siempre. <<https://suds.cat/wp-content/uploads/2016/01/Mujeres-indigenas-cuerpos-territorios-vida-en-comun.pdf>>

18. Marcos, E.; Dorado, S., i Crespo, A. (2020). «Introducció». Economía solidària i feminista. Pràctiques inspiradores que fan saltar les costures. 13-14.

19. García-Grenzner, J. (2021). «Les vacunes de la Covid-19 tenen més efectes secundaris en les dones que en els homes» [en línia]. Sentit Crític. <<https://www.elcritic.cat/entrevistes/carme-valls-la-covid-19-te-un-biaix-social-les-dones-sinfecten-mes-per-les-condicions-de-vida-i-treball-99633>>

20. Salazar, T. (2021). «Migrar, resistir y construir». Economía solidària i feminista. Pràctiques inspiradores que fan saltar les costures. 85-97.

LOURDES BENERIA

«Cal superar l'homo economicus per crear un sistema més solidari i sostenible»

Lourdes Beneria (Boí, 1937) prové d'aquelles generacions de dones que van començar a trencar el sostre de vidre en àmbits en què els homes aclaparaven l'activitat i el reconeixement professional. Especialitzada en globalització i gènere, va ser de les primeres a analitzar aquesta discriminació que s'estén de manera desigual arreu del planeta. Una realitat que ha estudiat en el marc de l'Organització Internacional del Treball, les Nacions Unides i la Universitat estatunidenca de Cornell (Nova York), de què és catedràtica emèrita. Les seves aportacions són claus per entendre els efectes de l'*homo economicus*, la teoria neoliberal amb què la majoria de manuals d'economia promouen la maximització de la producció i els beneficis sense tenir en compte l'equitat entre homes i dones ni l'equilibri mediambiental. Fruit de les seves recerques, condensades en articles i obres de referència obligada dins de l'economia feminista, Beneria ha estat guardonada per la Generalitat de Catalunya amb la Medalla Narcís Monturiol (2002), la Medalla al Treball President Macià (2016) i la Creu de Sant Jordi (2018), entre altres distincions.

Text: Àlex Romaguera

Al llarg de la vida has estudiat l'evolució del feminisme. Quins són els canvis més importants que ha experimentat el moviment?

Ha transitat d'anàlisis estructurals a visions més identitàries. Als anys 70, per exemple, el feminisme estava molt condicionat pels models sociopolítics i econòmics de l'època, fossin el liberalisme, el marxisme o el radicalisme, alhora que enfocava la lluita en qüestions com la sexualitat. En canvi, avui se centra en les identitats de gènere i la necessitat de donar respostes a altres maneres de dominació que intervenen en paral·lel a la desigualtat, com són, per exemple, els efectes del canvi climàtic sobre les comunitats.

De tota manera, quines conquestes destacaries com a fonamentals?

Subratllaria l'augment de les dones en la presa de decisions, tant en el sector públic com en el privat, i el seu accés al mercat de treball, ja que ocupen tasques que fins ara estaven reservades als homes, que, al seu torn, s'ocupen a poc a poc d'algunes feines que tradicionalment havien fet elles, com són les vinculades a l'economia domèstica. Només cal veure els anuncis i les campanyes publicitàries, en què aquest imaginari masclista ha quedat força superat, per bé que entre la representació i la realitat encara hi ha un llarg camí per recórrer. No oblidem que, per la mateixa feina, les

dones continuen cobrant menys que els homes i la divisió sexual del treball es manté en un percentatge important, sobretot en l'àmbit dels serveis.

A l'obra col·lectiva *Gender, development and globalization* ('Gènere, desenvolupament i globalització') assenyaless que, fruit de l'expansió del capitalisme global, les dones han conquerit nous espais, però continuen discriminades. Hi ha una falsa emancipació?

La globalització ha sigut positiva en la mesura que ha obert les portes del mercat laboral a moltes dones, però això ha estat a costa de feines inacceptables. Així ha passat a les fàbriques globalitzades de l'Àsia, el Carib i altres regions on el capital transnacional inverteix. Allà, les condicions laborals que pateixen són paupèrrimes, amb salaris escadussers, que sovint comporten situacions d'esclavatge. Tantes dècades d'economia neoliberal han deixat aquesta empremta.

Quins altres casos citaries per la seva gravetat?

El més terrible es va produir en una fàbrica de teixits a Bangladesh l'any 2013, on l'esfondrament de l'edifici va causar la mort de 1.100 treballadores. I, així, altres menys espectaculars, però que responen a un capitalisme que aconsegueix vendre productes més barats als mercats internacionals a força d'abaratir els salaris i degradar el treball fins a l'extrem. Insisteixo: la globa-

lització ha contribuït a la feminització de la mà d'obra, però, ahora, ha originat una enorme desigualtat salarial i unes condicions de feina pèssimes per a les dones.

El capitalisme porta associat un clar biaix de gènere?

Sens dubte, i després d'un llarg període de creixement ara en veiem les conseqüències socials i mediambientals. El desmantellament de l'estat social i la recerca del màxim benefici com a objectiu, ens han abocat a un repartiment desigual de la riquesa entre classes socials i, especialment, en les dones. Un col·lectiu que encara suporta la gran càrrega de les cures, tal com es va posar de manifest amb les polítiques d'austeritat aplicades arran de la crisi del 2008 o, més recentment, en la pandèmia, que ha colpejat sectors essencials de l'economia. Moltíssimes dones, fins i tot de classe mitjana o alta, han hagut d'abandonar feines que havien aconseguit amb molt d'esforç per dedicar-se a cobrir les necessitats de la llar i altres tasques vinculades a les cures, amb els perjudicis consegüents per a les seves famílies i la mateixa economia.

Creus que les cures haurien de ser compensades d'alguna manera?

Tot el treball domèstic i en particular el relacionat amb l'atenció als infants, la gent gran o les persones dependents hauria d'ocupar el centre d'una política de cures. La pandèmia ens n'ha fet més conscients i, de fet, els Països Nòrdics ja fa temps que van integrar-la en l'organització de la societat, mentre que al Japó i a Corea del Sud han fet passos per situar-la a escala macroeconòmica. No ha estat així, en canvi, a la resta d'Europa o als Estats Units, on l'entrada de Joe Biden a la Casa Blanca ha servit, si més no, perquè s'estudiï la mobilització de grans recursos amb aquesta finalitat. Ja veurem com acaba.

Ara com ara, segons un informe publicat fa poc per les Nacions Unides, el 75 % del treball domèstic no remunerat encara el fan les dones. A què ho atribueixes?

Respon a la divisió tradicional del treball, però també a la resistència de molts homes a compartir aquest tipus de feines. És cert que en alguns llocs aquest percentatge ha minvat; sense anar més lluny, a Catalunya, els homes s'encarreguen de tasques que abans no feien i les dones han assolit més autonomia. Ara bé, les arrels culturals masclistes són difícils d'erradicar, de manera que queda força temps perquè s'acabin els privilegis que el model patriarcal ha reservat als homes. Les noves violències en són una prova evident.

També en el camp digital, les ciències i altres professions, el decalatge és notable. Caldria prendre mesures perquè les dones puguin accedir-hi?

Naturalment. Encara preval la idea segons la qual les tasques connectades amb la tecnologia són masculines i estan adreçades als homes. És una herència que només podrem superar si es promou el coneixement des d'una perspectiva de gènere i s'implementen polítiques perquè les dones adquireixin la formació necessària i no en quedin desplaçades. A mesura que la nostra dependència de la tecnologia va en augment, aquesta qüestió és cada cop més rellevant.

En alguns articles apuntes que la igualtat ens portarà a tenir més consciència ecològica. Una cosa va aparellada a l'altra?

Fins a cert punt sí. Considero que les dones, en tant que realcen el valor de les cures, ens ensenyen que també cal cuidar l'entorn. Ho veiem quan, davant l'impacte que provoca la cadena alimentària industrial actual sobre el medi i la salut de les persones, el feminisme aposta per la producció agroecològica i el reciclatge, i revela la necessitat de cuidar la natura de la mateixa manera que cuidem les persones. La connexió entre l'ecologia i el feminisme és clau en aquest canvi de paradigma.

“Per damunt de l’estricta guany econòmic cal situar objectius més importants, com són el respecte pel planeta i per les comunitats humanes”

El cooperativisme és una de les eines que hi pot ajudar? És una de les vies a aprofundir, perquè posa en relleu que hem de cooperar abans que competir, i organitzar la producció entorn d’una distribució justa. De tota manera, li cal més pes per restar terreny a la gran empresa i el capital. Seria bo, en aquesta línia, que els fons d’inversió europeus servissin per dotar de més recursos els projectes innovadors i, amb vista a seduir la població, explicar que el cooperativisme i l’economia social i solidària estan compromeses amb un sistema econòmic verd, resilient i equitatiu. Un pas que, com he dit abans, el feminisme pot contribuir a difondre, ja que, a diferència del que passava anys enrere, ha inclòs l’ecologisme entre els seus eixos de lluita.

Si avancem cap a aquesta economia no androcèntrica i sostenible, superarem l’anomenat *homo economicus*? Ja ho estem veient. Cada vegada trobem més testimonis de l’home i la dona solidaris, que, davant l’arribada d’immigrants climàtics, entenen que per damunt de l’estricta guany econòmic cal situar objectius més importants, com són el respecte pel planeta i per les comunitats humanes. També molts models de producció dins de l’ESS s’hi refereixen. Només cal que la població s’ho faci seu i, entre totes i tots, superar la crisi tremenda que representa el canvi climàtic i el sistema econòmic que l’alimenta.—*

Sistemes alimentaris agroecològics

UNA MIRADA FEMINISTA

Davant la imposició de l'agroindústria com a model hegemònic en l'àmbit de l'alimentació, sorgeixen alternatives locals amb una visió integral que aspira, a través de la intercooperació i la preservació de l'ecosistema, a garantir l'accés equitatiu als productes i superar les inèrcies patriarcals i depredadores que certifiquen la contradicció entre el capital i el respecte per a totes les vides.

Text: Marina Di Masso

El sistema alimentari hegemònic —productivista, industrialitzat i internacionalitzat— és una peça més d'un sistema econòmic profundament desigual, en tant que es construeix sobre l'antropocentrisme, el colonialisme i l'androcentrisme. Tres biaixos en què el món occidental legitima dualitats excludents, que, articulades entre si, creen relacions de poder i subordinacions diverses.

En l'àmbit agroalimentari, l'articulació d'aquests eixos depreda recursos i ecosistemes, desproveeix de sobirania els territoris i atempta contra els drets de les persones. En aquest sentit, el sistema agroalimentari hegemònic ha esdevingut un dels responsables de la crisi multisistèmica en què estem immerses, sobre la qual els feminismes de ruptura conceptualitzen en termes de conflicte capital-vida: subratllen que hi ha una contradicció insalvable entre la reproducció natural i social de les persones, així com en la vida en el sentit ampli i en el procés d'acumulació de capital.

I és que el sistema capitalista, profundament individualista, se sustenta sobre el principi de la falsa autonomia, lluny de qualsevol enfocament feminista, que reivindica la fragilitat i la dependència individual i col·lectiva en entendre que som persones i comunitats vulnerables i depenem dels recursos finits del planeta —i de les cures d'altres persones— per sobreviure i ser feliços.

INTERCOOPERAR PER RECONNECTAR

Davant la consolidació del sistema alimentari hegemònic, sorgeixen també alternatives que participen del paradigma polític de la sobirania alimentària i l'agroecologia com a eines de diagnòstic i pràctica. Es tracta d'alternatives centrades a construir sistemes alimentaris més sostenibles i justos que passen, fonamentalment, per la reterritorialització dels sistemes agroalimentaris,

la revalorització de la petita producció local i la creació de comunitat i xarxes col·lectives.

Així, les convergències entre agroecologia i feminismes són evidents, ja que posen al centre la vida de les persones i els agroecosistemes. D'una banda, en reclamar el paper de l'agricultura com a productora d'aliments sans i nutritius, l'agroecologia treballa per garantir el dret humà a l'alimentació i la vida dels ecosistemes. A més, des de la seva dimensió socioeconòmica, reivindica unes condicions laborals justes i dignes per als qui produeixen. D'altra banda, l'agroecologia prima la reproducció sobre la producció, atès que, realçant la petita producció, busca reproduir l'agroecosistema i no l'acumulació de capital. De la mateixa manera que, en el marc de la lluita per la sobirania alimentària, reivindica la recuperació i l'accés als mitjans de reproducció de la vida (terra, llavors, aigua, coneixements) enfront de la privatització. Així mateix, l'agroecologia és ecodipendent per definició, ja que per la seva naturalesa i activitat depèn d'ecosistemes sans i reconnecta els qui la consumeixen amb els cicles de la natura mitjançant els productes de temporada.

Finalment, agroecologia significa interdependència entre els diferents actors per fer els projectes viables: entre persones productores, entre productores i consumidores via circuits curts de comercialització i entre qui produeix i qui consumeix en general. També és necessària la interdependència amb l'administració pública, un actor amb enorme capacitat d'influència en la implantació de sistemes agroalimentaris.

Però més enllà d'aquesta convergència entre agroecologia i feminismes, el desenvolupament d'una agroecologia feminista afronta limitacions molt importants, especialment quant a les dimensions de sostenibilitat ambiental i sostenibilitat i justícia socioeconòmica.

Així, és molt comuna la precarietat en gran part dels projectes agroecològics, que sovint afronten dificultats econòmiques i no tenen en compte el vessant de gènere, o bé perquè no el prioritzen o bé perquè no saben com fer-ho. I això provoca que, tot i que l'agroecologia és un sector altament feminitzat, aquesta realitat no es revalor, no es redistribueix ni encara menys transforma les relacions de poder.

A la claror d'aquest diagnòstic, cal apuntar tres reptes que planteja la intersecció entre agroecologia i feminismes: superar la separació jeràrquica entre producció i reproducció, posar fi a la precarietat dels projectes i evitar les limitacions d'accés a una alimentació agroecològica per a tothom.

PRODUCCIÓ VERSUS REPRODUCCIÓ

Trencar amb la divisió sexual del treball (DST) continua sent una de les grans tasques pendents, ja que no

només té lloc en la reproducció de l'agroecosistema i l'accés als mitjans de reproducció, sinó també en l'accés a la terra, la cura per la biodiversitat o les relacions producció-consum. És cert que a vegades s'ha reconduït amb el foment de la presència de dones, però no repensant les relacions de poder i la DST.

El resultat de tot plegat és que les dones es dediquen sobretot a activitats de comercialització a fires i mercats, una tasca que, tot i que és central, és considerada inferior a la productiva. De la mateixa manera que no alliberen temps dedicat a labors reproductives a la llar, una peça clau per a la reproducció del patriarcat i la DST i que és difícil de transformar també en sistemes alternatius de base agroecològica.

Aquesta realitat, traslladada a la metàfora de l'iceberg de l'activitat econòmica en l'àmbit agroalimentari, ens donaria el dibuix següent: a dalt de tot, i com a part visible, hi hauria la distribució (baula central i que acumula més valor afegit i poder de decisió), a la línia de flotació trobaríem la producció i el consum (més o menys visibles en funció del seu caràcter hegemònic o subaltern) i a la part invisible les llars.

En resum: si bé és cert que les alternatives transformadores han fet aflorar algunes de les realitats invisibilitzades (el món rural, els cicles de la natura, la petita producció, les produccions diversificades), les llars no acostumen a incloure's en les diagnosi i, per tant, es reproduïxen inèrcies patriarcal, desigualtats i invisibilitzacions.

DAVANT LA PRECARIETAT, GESTIÓ FEMINISTA

D'acord amb aquesta darrera anàlisi, és important incorporar i prioritzar la mirada feminista en els projectes agroecològics. No sols perquè la seva absència genera tensions, sinó també perquè anuncia el fracàs de les iniciatives productives en no prendre en consideració la redistribució de les tasques i del temps, tant pel que fa a les cures com pel que fa a la part emocional i de gestió de grups. Els conflictes interns són, de fet, una de les causes del tancament de projectes; d'aquí que la transformació de les relacions de producció i reproducció sigui bàsica perquè es mantinguin.

En altres paraules: ens trobem que les iniciatives agroecològiques es construeixen sobre desigualtats de gènere en relació amb el dret al temps propi, la qual cosa fa que les dones desapareguin per la imposició de les triples jornades. I tot això malgrat el fet que en l'àmbit de la incidència política la mirada feminista és importantíssima amb vista a sumar. Formalitzar i dignificar les condicions de treball, doncs, és un gran repte si realment volem acabar amb l'autoexplotació, la precarietat i la insostenibilitat de les vides de les persones que hi participen.

Segurament parlem d'una realitat que en el cooperativisme agroecològic ja s'està superant, però no pas en la resta de projectes agraris, en què la mà d'obra és migrant (i feminitzada, en el cas de conreus específics, com els fruits vermells) i treballa sense unes condicions vitals mínimes. És per això que la perspectiva antiracista també és imprescindible si realment es vol avançar cap a unes relacions justes en el sistema alimentari. Així ho han reivindicat recentment campanyes de l'estil «Fruita amb justícia social», a Lleida, o «Jornaleras de Huelva en lucha».

CENTRALITAT DE QUINES VIDES?

Un altre element central des d'una òptica feminista és l'accés als productes agroecològics, que té factors limitants com el temps, el capital social, la tecnologia o la renda. Centrant-nos en la darrera, veiem com l'alimentació agroecològica és inaccessible per a les classes més empobrides, i més en el context actual d'emergència social. Un fet que ens obliga a pensar com fixem el preu dels aliments per garantir que sigui just i, alhora, assequible. Cal recordar que, en els moments àlgids de la Covid-19, es va donar un escenari paradoxal: l'augment del consum agroecològic anava en paral·lel al creixement, sobretot a les ciutats, de les anomenades «cues de la fam».

Per revertir aquesta tendència calen molts canvis, i alguns tan estructurals com alliberar la renda familiar o l'impuls d'iniciatives minoritàries que, per garantir el dret a l'alimentació, aposta per l'intercanvi. És el cas dels projectes que fomenten l'agricultura social, l'autoproducció alimentària i que assumeixen, des del consum organitzat, el cost de les cistelles de productes adreçades a famílies o persones vulnerabilitzades.

UNA ECONOMIA PEL BENESTAR COL·LECTIU

Hi ha moltes raons per entendre per què hi ha contradiccions entre la teoria i la pràctica feminista als sistemes agroecològics, però segurament la principal és que convivim dins del sistema capitalista. Un fet davant el qual l'agroecologia no té cap altra opció que incrementar les interdependències, si vol tirar endavant els projectes, i desenvolupar-les en dos àmbits. En primer lloc, dins el mateix sector, calen estratègies cooperatives encaminades a l'enfortiment mutu. Això vol dir col·lectivitzar treballs i recursos, amb l'impacte positiu que té en termes d'equilibrar sobrecàrregues i millorar la vida de les companyes; contribuir a desfamiliaritzar determinades tasques reproductives, i també reforçar la comunitat (per exemple, amb infraestructures com els obradors compartits).

En segon lloc, l'agroecologia ha de cooperar amb

altres sectors econòmics que també treballin en transicions cap a models socioeconòmics més justos i sostenibles, ja que intensificar aquestes interdependències, en particular amb l'economia social i solidària, pot donar l'oportunitat de millorar la viabilitat dels projectes.

Tampoc s'ha d'oblidar la creació i el foment de mercat social, un fet que ajudaria a visualitzar els projectes agroecològics i millorar-ne l'organització. I és que, en la mesura que l'economia feminista i l'ESS continuïn incorporant l'agroecologia i la sobirania alimentària, els models alternatius tindran més impacte i incidència social. N'és una prova AlterBanc, un banc d'aliments desenvolupat durant la pandèmia sobre la base de l'aliança entre productores agroecològiques i xarxes de suport veïnal, que, tot defugint l'enfocament assistencialista, va oferir una alimentació de qualitat a persones en risc d'exclusió i va promoure la producció agroecològica local. Aquesta i altres iniciatives, com les cuines comunitàries, sovint amb lligams explícits amb l'ESS, se situen clarament en la coordinació entre els sectors de l'economia crítica a partir del fet alimentari. Una coordinació que esdevé indispensable per consolidar totes aquelles alternatives socioeconòmiques més justes, sostenibles, inclusives i, en conseqüència, més feministes.—*

Salut laboral per a persones i organitzacions.

**Treballar per a la salut de les persones
és fer-ho per la viabilitat de les Organitzacions.
Som una cooperativa acreditada com a
Servei de Prevenció Aliè.**

- El compromís i l'optimització són el resultat de la cura i de la promoció de la salut.
- El BenEstar de les persones, el motor de l'Economia.

Se!PrA

Trinxant, 98-100
08026 Barcelona
Tel. 93 457 4145
sepra.coop

Cures

Confiança

Coneixement

Revista Cooperació catalana,

especialitzada en cooperativisme
i economia social i solidària,
des de 1980.

 Fundació
ROCA GALÈS
CATALUNYA

rocagales.cat

Els processos colonials afegeixen una nova dimensió a l'opressió sistèmica de què són víctimes les dones en mans del capitalisme global. No sols pel que fa als rols subsidiaris que se'ls assigna en l'àmbit polític i social a raó de la seva classe o identitat de gènere, sinó també pel procés d'inferiorització que pateixen en entorns colonitzats que s'agreuja pel color de pell, l'origen o la condició ètnica.

Text: Florencia Brizuela González

DE LA INTERSECCIONALITAT AL FEMINISME DESCOLONIAL

La *perspectiva interseccional* ha esdevingut una eina molt important per explicar i entendre les discriminacions a què s'enfronten dones i persones trans. El concepte, proposat per la jurista afroamericana Kimberlé Crenshaw, és la continuació d'aproximacions d'autores i activistes negres, xicanes, indígenes i anticolonials que han denunciat tant el patriarcat que les discrimina i les violenta com els sistemes colonials, econòmics i racistes que han qüestionat la seva condició humana.

Patricia Hill Collins i Sirma Bilge adverteixen que

la interseccionalitat no es pot organitzar en fases històriques ni ubicacions geogràfiques perfectament delimitades, ja que això conduiria a explicacions simplistes. Seguint aquestes idees, proposem fer una breu genealogia de perspectives antiracistes que posen en evidència com, en diferents moments històrics, dones de diferents geografies han enfrontat, qüestionat i interrelacionat les estructures socials que les han oprimit. Igualment, es menciona el context històric i polític en què sorgeix la interseccionalitat i la connexió que té amb la crítica sistèmica tant del

racisme com del capitalisme. Una aproximació que és necessària per evitar que les aplicacions d'aquestes perspectives les acabin distorsionant, blanquejant, i els tregui el potencial transformador.

GENEALOGIES FEMINISTES ANTIRACISTES

Quan es fan genealogies antiracistes és necessari mencionar el llegat de Sojourner Truth en el context del moviment sufragista als Estats Units. El 1852, quan va pronunciar el discurs «Que no soc una dona?», qüestionava la visió dominant sobre les dones de l'època i visibilitzava la deshumanització a què havien estat sotmeses les dones negres per l'esclavitud.

Amb aquells discursos, Truth posava en evidència el sexisme de qui es negava a reconèixer el dret a vot a les dones perquè les considerava fràgils. I, alhora, qüestionava la idea segons la qual les dones eren fràgils, ja que l'experiència de les negres amb l'esclavitud no responia a aquella realitat. Així, denunciava tant el sexisme com l'exclusió de les dones negres del moviment sufragista. Durant la dècada dels 70, Angela Davis explicava com el llegat de l'esclavitud havia forjat models per a una nova feminitat en les dones negres per l'experiència de resistència al racisme que havien suportat als Estats Units. Així, diverses feministes afroamericanes, de manera

continuada, han posat èmfasi en la necessitat de fer aproximacions multidimensionals per entendre la situació de les dones negres i han qüestionat la tendència a universalitzar les experiències de les dones blanques com a representatives del gènere femení.

Aquestes aproximacions van ser presents en altres geografies i en diferents períodes històrics. A l'Índia colonial, per exemple, va ser important el llegat de Savitribai Phule, que va qüestionar tant l'existència de la divisió de castes com el sotmetiment de les dones i les discriminacions per motius religiosos. Per la seva banda, ja als anys 60 del segle passat, a Abya Yala, Domitila Barrios denunciava les violències que patien les dones dels miners a Bolívia i les interrelacionava amb les que vivia el seu poble, explotat pel capitalisme, l'imperialisme i les successives dictadures militars.

Són nombroses, doncs, les autores i activistes que han elaborat anàlisis múltiples i antisistèmiques per entendre com funcionen les violències cap a les dones i persones trans, tenint en compte, a més del gènere, els impactes del capitalisme i del colonialisme en la seva reproducció.

LA PERSPECTIVA INTERSECCIONAL

Va ser entre la dècada dels 60 i principis dels 80 quan es van postular, des de moviments socials als

Estats Units, moltes de les idees que van donar forma a la *perspectiva interseccional*. Aquesta paraula la va proposar Kimberlé Crenshaw el 1989 per explicar la manera com la raça i el gènere s'interrelacionen en el context de la violència contra les *dones de color* (una expressió que sorgeix als anys 80 als Estats Units per aglutinar les opressions comunes que vivien les dones amb diferents procedències nacionals, ètniques o racials al voltant del racisme).

Crenshaw qüestiona les polítiques d'identitat desplegades als Estats Units per combatre el sexisme i el racisme quan mostra que el contingut descriptiu de les categories utilitzades i les narratives en què es basen privilegien algunes experiències i n'exclouen d'altres. És a dir, que la identitat del grup se centra en les experiències d'uns pocs, generalment d'aquells que tenen el poder per col·locar-les com a dominants, i ignoren les diferències que hi ha a l'interior dels grups que s'intenta representar. Per a l'autora, les experiències de les dones negres no encaixaven dins

dels límits tradicionals de la raça o el gènere, perquè la intersecció del racisme i el sexisme actua en la vida d'aquestes dones de maneres específiques que no es poden capturar del tot si observem les dimensions racials o de gènere per separat.

Això és perquè, segons Crenshaw, les experiències de les dones negres sovint són fruit de patrons creuats de racisme i sexisme i no estan representades en les aproximacions del feminisme o l'antiracisme. Un altre aspecte important que assenyalava és que en els sistemes en què la raça, el gènere i la dominació de classe convergeixen, les estratègies d'intervenció basades únicament en les experiències de dones blanques de classe mitjana-alta estan limitades per a les dones que s'enfronten a diferents obstacles a causa de la seva raça i classe. A partir de la proposta de Crenshaw, la interseccionalitat ha adquirit rellevància en la teoria i en l'aplicació de polítiques anti-discriminatòries, però, malgrat això, moltes vegades s'ha allunyat de les propostes de les feministes afro-

americanes. Així, en alguns casos s'observa que la interseccionalitat es redueix a una llista indeterminada d'eixos de desigualtat que pot variar o veure's alterada segons el context, cosa que acaba generant una aproximació que només enumera la diversitat, sense tenir en compte les desigualtats que produeix i els sistemes en què s'inscriu. La feminista descolonial Ochy Curiel afegeix que no es tracta només d'abordar les identitats de manera fragmentària, sinó també el seu caràcter sistèmic i la seva vinculació amb la continuïtat de les estructures d'opressió. Curiel diu: «No es tracta de descriure que són negres, que són pobres i que són dones; es tracta d'entendre per què són negres, per què són pobres i per què són dones».

Així mateix, també s'adverteix que, com a marcadors, moltes vegades el concepte *raça* s'ha eliminat dels eixos que es treballen en les polítiques públiques en el context europeu, espanyol i català. Un desplaçament o substitució que s'allunya de les propostes de les feministes afroamericanes, que col·locaven el racisme al centre de les seves anàlisis per visibilitzar l'absència de les dones negres en les polítiques antidiscriminatòries. Per a les diferents estudioses, ometre aquest aspecte significa treure-li el contingut transformador per acabar utilitzant la perspectiva interseccional com una simple explicació de la relació entre identitats individuals, desvinculant-les dels sistemes que les creen i les desigualtats que generen.

Per això, com assenyala Avtar Brah, cal insistir en el fet que tant les persones blanques com les negres experimenten el gènere, la classe i la sexualitat a través de la raça. I això malgrat el fet que la racialització de la subjectivitat blanca no és evident per als grups blancs perquè és dominant; d'aquí el fet que en els usos locals de la interseccionalitat hi hagi la tendència a ometre, desplaçar o infravalorar aquest aspecte. Tot i això, és imprescindible considerar-ho, perquè les aproximacions que no tenen en compte el racisme contribueixen a reforçar-lo.

LA RAÇA SEGONS EL FEMINISME DESCOLONIAL

Amb tot, les reflexions de feministes descolonials permeten aprofundir i radicalitzar la proposta de la interseccionalitat, ja que els estudis reflecteixen la centralitat de la raça quan estudien les diferents formes de violència i discriminació a què s'enfronten les dones i persones trans racialitzades.

Maria Lugones proposa parlar de *colonialitat del gènere* per fer visible la part instrumental del sistema del gènere en el sotmetiment dels homes i les *dones de color* en tots els àmbits de la seva existència. Per a l'autora, el capitalisme eurocèntric va introduir diferències de gènere on anteriorment no n'hi havia, perquè

l'organització del sexe en les societats precolombines no estava marcada per la jerarquia del gènere ni eren necessàriament heterossexuals o binàries. Diferents treballs antropològics demostren l'acceptació que tenien les persones intersexuals dins de la societat o la vigència dels principis de complementarietat i del dualisme en les relacions socials.

Així, per a Lugones, el gènere es tracta d'una construcció eurocèntrica i colonial que provoca la inferiorització de les dones. El sistema de gènere, imposat a través del colonialisme, va implicar la subordinació de les dones colonitzades en tots els àmbits de les seves vides, fins al punt que van ser relegades a una posició socialment inferior. Una devaluació que continua present avui en dia en constatar que són les dones i les persones trans racialitzades les qui s'enfronten als efectes més violents de la colonialitat.

Així mateix, la colonialitat va implicar un procés de deshumanització dels pobles colonitzats i va imposar una jerarquia dicotòmica entre el que era humà i el que no ho era, fins a l'extrem que només els colonitzadors eren considerats humans (que tenien gènere), mentre que als qui havien estat colonitzats se'ls tractava com a éssers sense raó o, directament, com a bèsties. En virtut d'això, la qualitat de *dones* només era reconeguda a les blanques, encara que amb un caràcter devaluat, ja que, en ser merament vistes com a reproductores de la raça i el capital, es trobaven en una posició d'inferioritat respecte als barons blancs.

En aquest sentit, l'aportació de les feministes descolonials consisteix a emfatitzar que la raça no és ni separable ni secundària a l'opressió de gènere, sinó co-constitutiva. Així, per exemple, el gènere no s'imposa de la mateixa manera a una jove catalana blanca que a una jove gitana o musulmana, perquè hi intervenen factors diferents. Mentre a aquestes últimes el racisme estructural els genera violències, a les primeres els atorga privilegis, cosa que les col·loca en diferents posicions en l'àmbit social.

Encara avui, les feministes descolonials es reconeixen «hereves» dels feminismes *de color* dels Estats Units, ja que qüestionen la proposta d'interseccionalitat i hi afegeixen complexitat. Ochy Curiel assenyala que assumir la cosubstancialitat de les opressions no és el mateix que la perspectiva de la interseccionalitat, que analitza la diferència colonial des de categories separades que després s'intersequen, però no entra en com es produeixen aquestes diferències. Per a Curiel, doncs, una posició descolonial feminista implica entendre que tant la raça com el gènere no són simples eixos de diferències, sinó que són diferències que va produir el colonialisme i que actualment continua produint la colonialitat.—*

Polítiques econòmiques feministes:

REFORMA O REVOLUCIÓ

Enfront de l'economia oficial i les polítiques que se'n deriven, que tot just prenen en consideració el mercat laboral, els serveis públics i el sistema financer, l'economia feminista mostra els biaixos patriarcals i capitalistes d'aquesta visió, alhora que situa la vida, la natura i les persones al centre del procés econòmic.

*“L’opressió de gènere a les societats capitalistes té les arrels en la subordinació de la reproducció social a la producció amb finalitats de lucre. Això és el que volem capgirar.” Arruzza, Bhattacharya, Fraser (2018), *Feminism for the 99 Percent: A manifesto*.*

Text: Sònia Ruiz

L'economia feminista és actualment una disciplina en expansió i presenta un seguit de característiques que engloben les diferents perspectives en què es desenvolupa. Una és el gènere, que no sols és rellevant per mostrar la situació de les dones i les seves necessitats, sinó que també visualitza altres persones que es troben en un context de vulnerabilitat i revela les desigualtats amb els homes.

Cada vegada més, l'economia feminista explora la intersecció del gènere amb els eixos que configuren les vides —classe, origen, identitat i orientació sexual, edat, situació administrativa i familiar, discapacitats, creences...—, a banda de les interseccions dels sistemes que generen opressió i explotació juntament amb el patriarcat, com és el capitalisme, el racisme o l'LGTBI-fòbia.

Per a gran part de l'economia feminista, doncs, la reproducció social —les cures, el treball domèstic, els afectes— i l'activisme sostenen les vides i la resta de l'economia. I aquestes activitats requereixen un reconeixement que no cal que es plasmi mitjançant una transacció monetària. Per valorar allò que s'ha volgut amagar, cal crear noves eines i mètodes, entre les quals generar indicadors humans, sostenibles i que mesurin allò que ha estat invisibilitzat.

A més, l'economia feminista aparta els processos que garanteixen la vida, la provisió i la reproducció social d'un enfocament competitiu entre activitats humanes i, juntament amb les feines, l'organització, la redistribució i la possessió de temps —o la despossessió entesa com a pobresa de temps—, els reivindica com a eines de justícia.

No és casualitat que el temps i la divisió sexual i internacional del treball expliquin moltes de les desigualtats que es viuen al mercat laboral i els seus vincles amb altres esferes de la vida, com són la pobresa i la precarietat, la salut, la infravaloració de les cures, la veu de les dones i les seves aportacions en general. En aquest sentit, els vincles entre l'ecologisme i el feminisme han generat una visió econòmica que s'entrellaça, es nodreix mútuament i dona fruit a nous objectius compartits.

Així doncs, una altra tasca de l'economia feminista és la crida a revertir les desigualtats i construir una societat més justa i sostenible. Tots aquests àmbits, problemes i necessitats, han generat polítiques públiques que busquen reduir les desigualtats de gènere i, fins i tot, erradicar-les.

ECONOMIA POLÍTICA FEMINISTA I POLÍTICA ECONÒMICA FEMINISTA

En aquest punt és on cal distingir entre economia política i política econòmica. L'economia política feminista explica les conseqüències dramàtiques dels processos de privatització, mercantilització i precarització de sectors econòmics, mitjans de producció i vida. Parla de

l'explotació de gènere al mercat laboral i de la necessitat d'una sostenibilitat respectuosa envers les persones i la natura. A més, assenyala la invisibilització i infravaloració sistèmica de les cures, la sobrecàrrega de treball de les dones, les dependències i les responsabilitats d'empreses, famílies, homes, organitzacions i Estat en el sosteniment del món i les vides que mereixem viure.

Així, amb el propòsit de transformar les injustícies de gènere actuals, l'economia política feminista delimita els marcs teòrics, mostra problemes, suggereix necessitats i planteja fulls de ruta, mentre que la política econòmica feminista s'ocupa d'aplicar aquestes solucions i materialitzar-les des de l'amplitud de la *policy*, que és desenvolupada per part de l'administració pública. S'ocupa, doncs, d'articular actuacions i mecanismes d'erradicació de les desigualtats de gènere que sorgeixen de processos gestionats per òrgans governamentals amb l'objectiu de planificar, implementar i avaluar les intervencions.

D'aquesta manera, l'economia feminista eixampla el concepte del fet econòmic i emplaça a adoptar mecanismes públics que reverteixin les injustícies econòmiques. Això vol dir redistribuir recursos, reconèixer les aportacions de les dones i donar-los veu per a solucionar les seves problemàtiques i les d'altres col·lectius vulnerabilitzats.

DESCONSTRUIR PER CONSTRUIR

Va ser a la dècada dels 70, amb l'entrada de la igualtat de gènere en l'agenda pública, quan es van iniciar les polítiques econòmiques que posen l'accent en la presència i les necessitats de les dones en relació amb els homes i que treballen des de la igualtat d'oportunitats i l'acció positiva. Aquí trobem mesures que promouen les dones al mercat laboral, especialment on estan infrarepresentades, i que alhora en fomenten la presa de decisions. Aquestes polítiques van rebre un fort estímul a la IV Conferència Mundial de les Dones de 1995, coincidint amb la institucionalització de la transversalitat de gènere (*gender mainstreaming*), un concepte que posava llum a com es construïen les desigualtats, ja que mostrava les relacions jeràrquiques de gènere i la necessitat que l'administració pública —i la seva organització— experimentés canvis —normes, processos, estructures i cultura— per incloure l'equitat de gènere en els seus objectius. Unes polítiques, val a dir, per les quals resulta bàsica la participació i la implicació del moviment feminista perquè siguin veritablement transformadores.

Així, quan parlem del conflicte entre el capital i la vida, són indispensables reformes en el context de l'administració, però a la vegada cal transcendir de manera constant les posicions *mainstream* perquè les polítiques siguin efectives. I, perquè ho siguin, han de ser polítiques desconstructives, en què el gènere és fluid i es construeix en els mateixos processos d'elaboració de la política,

i interseccionals, amb la finalitat de donar resposta a les opressions que s'entrecreuen amb el gènere. De la mateixa manera que calen actuacions postdesconstructives que apuntin al fet que els afectes, els cossos i la comunitat també són matèria d'acció pública des d'una estratègia d'economia feminista.

UNA INTERVENCIÓ HOLÍSTICA I TRANSVERSAL

Una perspectiva feminista que guiï l'actuació pública se centrarà finalment en tres grans espais. En primer lloc, els propis de la hisenda pública i la regulació financera, que varien segons l'àmbit governamental i les competències, i els més importants dels quals són el pressupost, la fiscalitat i la tributació, els impostos, els preus, les taxes d'interès i l'oferta monetària. En bona part d'aquests instruments ja s'han aplicat estratègies de gènere i en un futur pròxim viuran una gran expansió. En segon lloc, hi ha les regulacions del mercat de treball, les polítiques d'ocupació i emprenedoria, així com les relatives a les cures i la resta de vincles amb l'organització del temps i les feines: polítiques de temps, flexibilitat, conciliació, corresponsabilitats. Una colla d'aspectes en què els factors ecològics i tecnològics —energia, digitalització, etcètera— hi han de ser presents. En aquest punt també cal tenir en compte les diverses modalitats de feina remunerada, en què la perspectiva de gènere —que s'ha inclòs en programes— i la legislació —a banda de les polítiques de temps— han seguit un camí ambivalent i encara tenen molt camp per córrer, tot i haver entrat en l'agenda pública fa més de dues dècades; i també, cal destacar les cures, que fins fa poc no s'havien inclòs encara en les polítiques públiques malgrat que són fonamentals en la teoria feminista.

En tercer i últim lloc, la política feminista ha d'incidir en totes les actuacions públiques vinculades a l'amplitud de les relacions econòmiques. I és que, si partim de la base que l'administració pública és un motor de contractació d'obres, serveis i subministraments que proporciona beques, ajuts, subvencions i descomptes, ha d'emprendre accions molt variades. Aquí hi trobaríem, entre d'altres, clàusules de foment de la contractació femenina i de la paritat en l'ocupació; campanyes contra les violències masclistes, l'assetjament sexual, de sexe i de gènere o a favor d'una reorganització igualitària dels temps; el foment de la comunicació inclusiva i la presència de més dones en les licitacions públiques, sense oblidar la implementació de criteris de gènere en les subvencions i l'atorgament de premis i altres distincions. És a dir, cal posar tota la maquinària econòmica de l'administració a treballar per l'equitat de gènere. Al capdavant, només una política d'economia feminista pot transformar la vida a moltes persones. Ens podem imaginar la revolució que seria posar-ho tot en marxa?—*

L'ANTIRACISME A L'ESS

Avançant cap a una economia
diversa i transformadora

La presència de persones d'origen migrant és encara irrellevant en l'àmbit de l'economia social i solidària. Topalls legals i un marc laboral que les arrossega a la precarietat fan imprescindibles xarxes de suport com el Cercle de Migracions i altres dispositius; unes eines que poden contribuir a generar un sistema econòmic alternatiu que sigui veritablement inclusiu, feminista i anticolonial.

Text: Luz Helena Ramírez Hache

Ja fa cinc anys que a l'Associació MigrESS vam observar la manca de diversitat d'origen a les iniciatives econòmiques alternatives i així va quedar plasmat en un estudi que vam fer amb el suport de la Xarxa d'Economia Solidària (XES). L'estudi evidenciava les dificultats per materialitzar una iniciativa econòmica amb els valors de l'ESS i, com també corroborava un informe sobre els projectes que aleshores rebien l'ajuda de l'Ateneu Cooperatiu de Barcelona-Coòpolis, mostrava que qui rebia assessorament eren sobretot persones europees, amb formació professional i renda econòmica i del temps. A partir d'aquestes dades, es va constituir fa tres anys el Cercle de Migracions, que ofereix a cooperatives i entitats que integren persones migrants les eines per incorporar pràctiques antiracistes a una economia que es proposi ser transformadora i pretengui resoldre les necessitats de totes les persones. Si bé estem força millor que a l'inici, encara queda molt camí per recórrer perquè l'antiracisme sigui un valor en l'ESS, més enllà de consignes i bones intencions. I perquè així sigui, necessitem aliats que respectin el lloc primeríssim en el procés de les persones migrants i racialitzades i que estiguin disposades a reconèixer els seus privilegis per posar-los al servei dels canvis que calen.

MÉS FRONTERES, MÉS DESIGUALTATS

Les persones migrants van viure amb especial gravetat els efectes de la crisi del 2008. El 2015, triplicaven la taxa de pobresa en relació amb la resta de la població (segons dades de l'IDESCAT), situació que s'ha vist

agreujada amb la pandèmia, malgrat que el 13 % dels treballadors considerats essencials per combatre la Covid-19 són extracomunitaris (d'acord amb dades de la UE), ja que cap crisi impacta de manera igual en les societats que són desiguals.

En la mateixa línia, l'anuari del CIDOB 2020 adverteix que la població migrant ha sofert més que cap altra les conseqüències de la pandèmia. Durant els quatre trimestres del 2020, el seu índex d'atur, respecte al de nacionalitat comunitària, va augmentar, cosa que ha significat un greu empitjorament de la seva qualitat de vida. A més, no s'ha d'oblidar que es tracta d'una població sobrerrepresentada en l'economia informal, en què es concentren la major part de contractes temporals i en què la majoria de drets laborals són vulnerats.

Amb tot, hem d'assenyalar que aquesta sobreexplo-tació de les persones migrants és insuficient a efectes de clarificar el funcionament del sistema capitalista, que sempre ha necessitat "exèrcits de reserva" per garantir sous a la baixa. Avui, per continuar funcionant, encara li calen persones més invisibilitzades per a tasques que no tenen en compte la qualificació o l'expertesa professional o per treballar sense cap mena de drets, com els passa als anomenats *sense papers*. Les persones migrants i racialitzades patim, doncs, diverses expressions d'un racisme social i institucional hereu d'una mentalitat colonial, que s'expressa en lleis i maneres de funcionar com ara les identificacions policials per perfil racial, la criminalització de la venda ambulat, el rebuig i l'estigmatització dels menors que es veuen obligats a migrar sense cap referent adult (els despectivament

anomenats *MENA*), així com el tractament paternalista i racista de gran part dels programes que preveuen accions amb persones d'origen divers.

El Govern espanyol ha xifrat en 30 mil milions d'euros la despesa pública extra per pagar els ERTO i cobrir altres despeses excepcionals vinculades amb la Covid-19; una xifra semblant als diners que la Unió Europea destina al control migratori i de fronteres, que beneficien principalment les empreses armamentístiques i de la construcció. Així és com, amb aquests recursos, la frontera sud ha esdevingut el gran laboratori de les polítiques antiimmigratòries a Europa i a l'Estat espanyol en particular.

A tot això cal sumar-hi les polítiques colonials que tots els països anomenats *desenvolupats* imposen als països empobrits i que responen als interessos de les elits polítiques i econòmiques. Només una petita mostra: el 10 de novembre del 2020, en plena pandèmia, el Parlament Europeu va renovar l'acord de pesca amb el Senegal i les illes Seychelles, aprovat el 1979, que autoritza les multinacionals espanyoles, franceses i portugueses a explotar els recursos pesquers d'aquests països. Doncs bé, de les negociacions (presentades per garantir la «pesca sostenible») en van ser excloses les comunitats locals i es va ignorar per complet la legislació pel que fa a aquesta matèria. La implementació d'aquests i altres acords (que ja s'havien flexibilitzat a favor de la UE el 2002) ha suposat que la pesca local s'hagi pràcticament extingit, quan era el mitjà d'obtenció de proteïnes principal per a la població, i que l'equilibri sociocultural de la regió s'hagi alterat de manera notable. Avui, els 47 mil pescadors artesanals han de feinejar encara més endins de les seves aigües, amb els perills que això comporta per a la seva seguretat i per a la seva salut.

Per culpa d'aquesta mesura, doncs, les comunitats que ancestralment havien viscut de la pesca artesanal s'han quedat sense marge de subsistència, no sols per culpa de l'acaparament dels recursos en mans privades, sinó també perquè empreses europees han obert fàbriques de processament de farina i oli de peix, dos dels productes que abans les dones fabricaven de manera artesanal. Tal com diu Lamini Bathily, portaveu del Sindicat de Venedors Ambulants de Barcelona, «som aquí perquè ens roben la pesca i la feina». Queda algun dubte de per què els joves senegalesos posen en risc la vida per travessar l'oceà en pasteres?

LA LEGISLACIÓ D'ESTRANGERIA I ELS PRINCIPIS DE L'ESS

Una de les premisses fonamentals de l'ESS és que l'economia ha de posar les persones al centre. Doncs, quant a la població migrant, això no es produeix. Així

ho revelava el Balanç Social de la XES corresponent al 2019, de què es desprèn que, entre les 181 entitats que van respondre a la pregunta sobre la procedència de les sòcies de treball en les organitzacions de l'ESS catalana, només el 4 % eren d'origen extracomunitari i el 2 % persones racialitzades. Aquesta és la dimensió del repte: que aquesta presència tan marginal doni pas a un ecosistema econòmic alternatiu que reflecteixi la composició diversa de la societat i que veritablement estigui al servei de les necessitats de tots els sectors de la població, en particular els més precaritzats. Malauradament, la llei d'estrangeria obliga les persones a romandre tres anys en l'economia submergida, sense cap protecció social ni cap dret, la qual cosa fa que només tinguin com a opcions de feina els treballs relacionats amb la cura de persones, la neteja, l'agricultura, la construcció i la restauració; tots caracteritzats per la precarietat, els salaris baixos i la inestabilitat, i en els quals també s'aguditzen les discriminacions per raó de sexe.

Passats aquests tres anys, i superades totes les traves burocràtiques i l'apilament de desenes de documents, es troben que se'ls exigeix una feina a jornada completa i una remuneració igual al salari mínim interprofessional (SMI) per accedir a un permís de treball, que, quan toca renovar-lo, han de demostrar que els ha permès assolir prou ingressos econòmics. Això fa, finalment, que l'obtenció d'una residència i una feina (i la possibilitat de reagrupament familiar) estigui sempre condicionada a allò que estableix el mercat laboral. Un racisme institucional que, a hores d'ara, aboca entre 390 mil i 470 mil persones a patir una situació irregular. Per aquesta raó, hem de concloure que la llei d'estrangeria —i tot el corpus legal relacionat amb el control migratori— constitueix un dispositiu de poder que configura un racisme burocràtic, social i simbòlic que posa seriosos entrebancs a les persones extracomunitàries que volen establir-se al país. A més, frena el desenvolupament d'iniciatives de l'ESS i l'obtenció de finançament per a projectes, i impossibilita a qui està en situació irregular formar-ne part. Tant és així que la mateixa llei impedeix que una cooperativa que no tingui tots els seus treballadors a temps complet pugui oferir feina a una persona en situació irregular, de manera que es vulneren els principis de lliure adhesió, d'igualtat, de no-discriminació i també la seva autonomia, ja que condiciona les jornades laborals de les persones treballadores.

Per revertir aquesta injustícia, la lluita hauria d'orientar-se a canviar la normativa en relació amb les persones extracomunitàries i afavorir unes polítiques que fomentin l'emprenedoria com a eina per generar llocs de treball de qualitat. L'ESS ja fa passes

en aquesta direcció en la mesura que crea teixit intercultural, però queda molt camí per recórrer.

CAP A UNA ESS ANTIRACISTA

Enmig de la situació descrita, les persones d'origen divers han habilitat mecanismes per sostenir la seva vida en la societat d'acollida. D'aquesta manera, s'han creat les xarxes informals de cures, els grups d'estalvi (per exemple, les comunitats autofinançades) o projectes col·lectius que, majoritàriament, es nodreixen de pràctiques pròpies dels països d'origen i s'adapten al context local. Totes aquestes iniciatives, i moltes altres més, les podríem encabir en el que anomenem *economia comunitària*.

Aquesta economia, basada en l'autoorganització,

és la que va donar resposta a l'estat d'emergència provocat per la pandèmia, en què les persones migrants i racialitzades van patir amb especial cruesa la manca d'ingressos i recursos per menjar i tenir un habitatge digne. Un fet que va comprometre la supervivència de les seves famílies i que, a causa de romandre en situació irregular, les va deixar encara més desprotegides malgrat l'anunci dels governs de no «deixar enrere ningú». Iniciatives com la Red de Cuidados Antiracista, les caixes de suport mutu del Sindicat de Venedors Ambulants de Barcelona, les dels manters de Saragossa i Madrid o les de les treballadores de cures i les treballadores sexuals, entre d'altres, van plantar cara a la situació, al mateix temps que el moviment estatal #RegularizacionYa exigia un seguit de mesures per pal·liar les greus condicions de vida de les persones

migrants en situació irregular. Novament, però, l'Administració va desaprofitar l'oportunitat per fer justícia.

Malgrat això, la força organitzativa i capacitat de gestió, a més de la capacitat de les persones migrants per emprendre col·lectivament diferents projectes —és el cas dels acompanyats per Coòpolis— han donat lloc a plataformes com el Cercle (o l'Eix) de Migracions, que va sorgir el 2018 i té cura de les necessitats de les persones migrants i malda perquè les entitats de l'ESS tinguin en compte l'origen de les seves participants.

Gràcies al Cercle de Migracions i altres eines similars, hi ha hagut una millora en l'acompanyament de projectes impulsats per persones d'origen divers; les organitzacions cooperatives i de l'economia social i solidària han augmentat la contractació de persones migrants, i s'han establert els protocols perquè les entitats responguin a aquesta diversitat d'origen que presenta la nostra societat. A més, l'antiracisme ha adquirit més valor en les pràctiques de l'economia transformadora i, a diferència de fa uns anys, l'administració pública comença a dissenyar polítiques que promouen la participació de les persones migrants en els diferents àmbits socials.

En només dos anys, ja han estat 800 les persones que han participat en les activitats formatives del Cercle, que, al seu torn, ha acompanyat 39 projectes econòmics en diverses etapes, vuit dels quals s'han constituït en cooperatives. Tot plegat demostra la virtut de tenir un espai amb aquests valors i aquesta metodologia de treball, cosa que tampoc no és cap novetat, ja que les mateixes comunitats sempre han tingut prou coratge per resoldre les seves necessitats; només cal facilitar-los eines i recursos.

TREBALLAR EN XARXA PER CONSTRUIR EN COMÚ

Així, si l'any 2016 hi havia cinc cooperatives formades per persones migrants a Barcelona, avui aquest número s'ha multiplicat per quatre i la Fira d'Economia Solidària Migrant i Diversa, que ja ha celebrat dues edicions, s'erigeix a poc a poc com el referent d'una economia alternativa antiracista. Una riquesa que pot posar-se al servei de l'enfortiment d'un teixit econòmic transformador i que pot ser el vehicle per aconseguir i ampliar drets que avui encara són menystinguts.

En total, la incidència impulsada pel teixit econòmic migrant (reconeixent el paper primordial del Cercle de Migracions) ha tingut dos fruits importants. D'una banda, dins del Balanç Social, un dels criteris que es valoren inclou aspectes relacionats amb la diversitat d'origen i, encara que no s'ha aconseguit establir un espai de treball fix dins de la Permanent de la XES sobre migracions i diversitat d'origen, sí que hi ha un diàleg fluid i un reconeixement de les aportacions i

propostes del Cercle de Migracions. De l'altra, dins de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC), es va articulant un espai no mixt de cooperatives de persones migrants, mentre que a la XAC fa mesos que s'ha creat un marc d'intercanvi tècnic en relació amb la participació de persones migrants amb l'objectiu que el Cercle de Migracions —actualment centrat a Barcelona i a l'Ateneu Cooperatiu de l'Hospitalet de Llobregat— es descentralitzi, s'expandeixi per tot el territori i serveixi d'esperó per a nous projectes econòmics migrants.

Tota aquesta feina, i els resultats assolits pel Cercle, han estat reconeguts també a escala institucional. És el cas de l'Ajuntament de Barcelona, que dins del Pla de xoc per pal·liar els efectes de la Covid-19 va incorporar recursos tècnics i econòmics per estendre l'acompanyament que ofereix el Cercle i va incloure-hi els àmbits definits per dues entitats de la ciutat, la Red de Mujeres Migrantes Diversas i el Sindicat de Venedors Ambulants de Barcelona. Alhora, en el marc del Pla d'ocupació, el consistori també va incloure la figura d'una persona migrant, que d'aquesta manera va poder resoldre la seva situació administrativa a partir d'un contracte laboral en una entitat de l'ESS. A propòsit d'això, un dels reptes transversals de l'Estratègia #ESSBCN2030 és enriquir el teixit amb la presència de persones d'origen divers.

Finalment, no podem obviar com a actors claus els ateneus cooperatius, els recursos dels quals han garantit el gruix de les activitats desenvolupades pel Cercle de Migracions. Amb una metodologia que posa al centre les necessitats específiques d'aquest col·lectiu, han esdevingut palanques respectuoses amb els seus processos i generadores de les propostes i les formacions necessàries perquè les persones migrants desenvolupin els seus projectes.

Gràcies a tot això, la xarxa d'ESS migrant és avui una realitat consolidada, si bé encara li cal enfortir els seus espais de coordinació i la incidència política comuna, que és bàsic en la lluita antiracista i, molt en particular, en la construcció d'una alternativa econòmica transformadora.

Queda, per tant, molt per fer perquè l'ESS reflecteixi veritablement la composició heterogènia de la societat catalana, en què encara dominen les pràctiques que reproduïxen l'assistencialisme i no reconeixen els privilegis que gaudeixen les persones nascudes als països del centre global. Una tendència, pròpia del sistema capitalista, que ha de ser revertida tenint en compte sobretot els perjudicis que el colonialisme ha suposat al llarg de la història i en tots els àmbits. I és que, qualsevol opció que es reivindiqui com a transformadora, anticapitalista i feminista ha de ser, per definició, antiracista i anticolonial.—*

En la configuració del feminisme contemporani, s'han anat dibuixant dues maneres teòriques d'interpretar-lo. Una de caràcter liberal, que veu el moviment com una palanca per combatre les violències sexuals que pateixen les dones, i una emancipadora, segons la qual la lluita contra la discriminació és indissociable dels fenòmens socials que abasten el sistema de producció capitalista.

Text: Nuria Alabao

Continua sent difícil parlar de feminisme en singular. Encara que en alguns moments de la història va ser més homogeni, en general, s'ha desenvolupat a partir d'una certa pluralitat. Només cal veure la diversitat del moviment, creuat per disputes de classe, interessos divergents i lluites pel poder.

Precisament, una de les línies de fractura divideix les qui conceben el feminisme com una eina fonamental per reptar la configuració injusta del sistema social i econòmic actual —ho entenem, per tant, com a part d'un projecte de transformació més ampli— i les qui demanen igualtat dins del que ja existeix: «el seu 50% de l'infern», deia la pensadora mexicana Raquel Gutiérrez. I és que, per a algunes d'aquestes liberals, el feminisme pot ser un instrument per a un projecte personal d'ascens social, pot justificar invasions amb l'objectiu d'«alliberar les dones» o pot servir per reforçar el sistema penal.

Si fem una breu mirada al passat, trobem algunes pistes per pensar el present. A l'origen, i a grans trets, el feminisme burgès va lluitar per drets de ciutadania o polítics com el vot, per drets econòmics com l'herència o pel dret d'accés a l'educació. En general, les feministes de la primera onada no van posar en qüestió el deure maternal de les dones ni el seu paper a l'esfera domèstica.

No obstant això, el feminisme va arribar també al moviment obrer: una vegada les feministes socialistes i anarquistes van aixecar sindicats de dones, van reivindicar el seu paper fora de la llar, van lluitar per millorar les seves condicions laborals i van demanar la despenalització de l'avortament, moltes vegades contra les seves pròpies organitzacions o partits —

és coneguda l'hostilitat de la II Internacional cap al feminisme—. Així doncs, si per a les sufragistes els drets de participació suposaven el primer pas per equiparar-se socialment als homes, les dones del moviment obrer ja van apuntar cap a la fi del capitalisme i l'explotació laboral.

Però va ser durant la segona onada —els anys 60, 70 i part dels 80— quan es van produir molts dels debats i aportacions teòriques que encara arriben al present. Van ser uns anys d'una forta agitació política i d'un desplegament molt ric de moviments feministes que van posar la qüestió sexual al centre i van reptar la divisió sexual del treball i el mandat de domesticitat. Una part d'aquests feminismes van assumir la retòrica d'alliberament que empenien alguns moviments de protesta —encara que també van qüestionar el paper subordinat que les dones hi tenien—. En aquesta segona onada, per descomptat, també va tenir un paper rellevant el feminisme liberal, basat en la igualtat formal, gràcies a organitzacions com NOW als Estats Units, en què va participar Betty Friedan, que a *La mística de la feminitat* havia analitzat la insatisfacció de les dones de classe mitjana, que no es conformaven a ser mestresses de casa. Malgrat la confluència puntual d'interessos, la bretxa va mantenir-se entre les dues tradicions: les qui volien arribar als llocs de poder i les qui volien contestar-ho.

L'ÀMBIT PRIVAT ÉS POLÍTIC

Fos liberal o revolucionari, el més rellevant d'aquesta etapa és la producció de noves eines polítiques. El feminisme va obrir línies de pensament que havien

estat conceptualitzades com a part de l'àmbit privat i que, per aquesta raó, havien estat excloses de la política. És el cas de la qüestió del cos i la sexualitat, que es va reivindicar com un àmbit de plaer i autonomia per a les dones, alhora que també es demanaven drets reproductius —i es qüestionava l'heterosexualitat i la monogàmia obligatòries—. Precisament va ser a partir de la qüestió sexual que va sorgir tota la gran producció teòrica a Europa —sobretot a França— i als Estats Units. En aquest últim país, Sulamith Firestone i Kate Millet van fundar, entre d'altres, el corrent radical que va tenir una influència extraordinària en el feminisme que va venir després. Per a elles, i reutilitzant termes marxistes, les dones som una classe i la sexualitat és el nucli fonamental de l'opressió que sustenta les relacions de domini dels homes sobre les dones. I el mateix respecte al patriarcat, que segons Millet «és la política sexual de dominació de la dona» i l'eix principal de desigualtat. Des de llavors, la qüestió sexual ha estat el centre de la majoria de la producció teòrica feminista.

Les radicals, però, no sols van parlar de la subordinació en l'àmbit de la sexualitat, també van concebre que aquesta està estretament lligada a la reproducció; d'aquí les seves crítiques profundes a la maternitat i la família. Unes crítiques que serien aprofundides més tard pel feminisme marxista o postmarxista. Auteurs com Mariarosa Dalla Costa o Silvia Federici van analitzar el treball de reproducció social —o de reproducció de la mà d'obra— com un dels pilars de l'organització capitalista en què es produeix l'apropiació del treball gratuït de les dones. Per a totes dues, el sexe és una part d'aquesta funció més àmplia de reproducció social, però no —com asseguren les radicals— el lloc central des del qual sorgeix tota la relació de subordinació. Entenen, doncs, que la violència sexual apareix com una manifestació més del patriarcat, que se sustenta, fonamentalment, en la dominació econòmica.

Totes dues línies de pensament han arribat fins avui i s'han entremesclat de diverses maneres. No obstant això, pensar que l'origen de la desigualtat rau en la qüestió sexual o la reproducció social té conseqüències divergents a l'hora de fer política.

Així, la línia radical derivarà en allò que algunes autores anomenen *feminisme cultural*, centrat en la violència sexual, però també en el fet de lluitar contra la pornografia i la prostitució. Tanmateix, actualment diverses seguidores d'aquest corrent han derivat en un *feminisme essencialista o identitari* que s'oposa als drets de les persones trans i que arriba a qüestionar la revolució sexual com un assoliment «que només serveix als homes». Quant a la línia postmarxista, extreu demandes que són específicament anticapi-

talistes i que connecten amb les línies del feminisme històric més apegades a les lluites socials i a les qüestions de classe. Una proposta que també recull els qüestionaments que els feminismes postcolonials i negres van fer del subjecte del feminisme dominat pels interessos i per les preocupacions de les dones de classe mitjana occidentals. Per als feminismes negres, l'universalisme abstracte —«les dones són una classe» o «totes estem igualment oprimides per la violència sexual»— acaba amagant les diferències socials, racials i d'estatus entre les mateixes dones. El debat actual sobre el subjecte del feminisme, per tant, no té a veure únicament amb si el trans o el queer caben o no en aquest moviment, sinó amb una discussió que s'arrossega des de ja fa un segle: quines demandes cal prioritzar —les sexuals?, les de classe?, les anticapitalistes?— i qui té la capacitat per a enunciar-les o liderar-les. Fins i tot, anant més enllà, encara s'interroga si han d'existir feministes que facin de mediadores institucionals o, per contra, si és preferible un moviment més horitzontal i democràtic capaç de reptar l'estat actual de les coses.

DOMINACIÓ SEXUAL I CAPITALISME

Sabem que la violència sexual pretén subjectar les dones als rols establerts, però un feminisme que posa al centre únicament aquesta qüestió —per molt important que sigui lluitar contra totes les seves manifestacions— i s'oblida de la desigualtat econòmica mai no serà un feminisme emancipador, sobretot si acaba legitimant un reforçament del sistema penal o dona més poder a la policia sobre les dones, com fan les demandes punitivistes del treball sexual. L'abolicionisme majoritari actual, que diu que «tota prostitució és tràfic», és més útil a les polítiques de persecució i penalització de les migrants que exerceixen que no pas a la seva proposta d'acabar amb el treball sexual. Lluitar contra la violència sexual sense connectar-la amb la resta de violències estructurals o policials —i pensar que l'Estat ens protegirà— és oblidar-se que per a moltes dones, siguin putes, trans o migrants sense papers, aquest mateix Estat pot ser el principal origen de la violència que sofreixen.

Les qüestions relacionades amb la sexualitat són capaces de suscitar tota mena de pànics morals i, per tant, mobilitzar àmpliament dins i fora del feminisme. També, doncs, corren el perill de portar el moviment a debats poc transformadors i que el despotencien. Igual que pot ser un problema el fet de no concebre que, més enllà dels temes associats a les «dones», també són feministes la lluita pel dret a l'habitatge, la lluita contra la precarietat i pels drets laborals o civils, la lluita contra la instrumentalitza-

ció nacionalista i islamòfoba de l'ideal d'alliberament de les dones, la lluita pels drets dels migrants, de les treballadores domèstiques i sexuals o la lluita contra les presons. Si el feminisme no és capaç d'integrar-ho com a moviment, haurà d'infiltrar-se i travessar els altres espais en marxa que aborden aquestes qüestions. Potser portar una mirada feminista a aquests espais és una de les tasques més importants que podem fer avui.

En aquest sentit, dels Estats Units, n'hem après el mètode abolicionista que s'ha desenvolupat per lluitar contra el sistema carcerari o policial. Sobre tot perquè allò que l'impulsa no és reformar aquests sistemes, sinó canviar la societat que els necessita. Com seria llavors una societat en què no fos necessària la família o el gènere? Ho resumeix el següent editorial de la revista *Invert Journal*: «El veritable

abolicionisme de les manifestacions violentes del gènere requereix l'abolició de les condicions que el fan necessari. No tant l'abolició dels marcadors de gènere als passaports, sinó l'abolició d'un món en què les fronteres, les nacions i els passaports existeixen. No tant l'abolició de la violència domèstica vista com un fenomen inconnex, sinó d'una societat que requereix l'estructura familiar i l'esfera domèstica. No tant l'abolició de la violència homòfoba, del transfeminicidi o la mutilació genital als intersexuals, sinó de tot el sistema de gènere que sustenta aquestes misèries. En tant que el gènere és present en totes les altres formes socials que abasten la totalitat de la manera de producció capitalista, abolir-lo no pot donar-se de manera independent, sinó que és una part essencial del “veritable moviment que abolirà l'estat actual de totes les coses”».—*

COMUNICACIÓ FEMINISTA (i a la fi, inclusiva)

Des del feminisme es promou la normalització d'un vocabulari que, tot desconstruint la mirada heteropatriarcal de la realitat, fa visible la diversitat d'identitats de gènere existents al si de la nostra societat. Cooperatives i plataformes de dones promouen aquest canvi de paradigma en les seves pràctiques comunicatives.

Text: Marina Reig

“Hola a totes!”. Quan fa deu anys una política, una líder d'una entitat o una persona influent es dirigia a la gent en femení, érem moltes les que arrufàvem el nas davant d'aquesta expressió: ens sonava estranya i, fins i tot, excessiva. Ara, com altres creences que han vingut per quedar-se -la vida al centre; les persones per sobre el capital; cooperar abans que competir-, vivim l'expressió amb convenciment. Però ja està? És suficient parlar de “totes” en comptes de “tots”? N'hi ha prou a posar la paraula “persona” davant dels substantius?

Des de La Clara, la nostra cooperativa en comunicació, i com a persones feministes que seguim el corrent de moltes altres entitats, fa anys que donem voltes a què significa comunicar amb perspectiva de gènere. Per què, si recollim la frase del filòsof Wittgenstein, “els límits del meu llenguatge són els límits del meu món” i l'estenem, no podem fer més feminista la nostra realitat eixamplant la comunicació amb perspectiva feminista? Creient-nos aquesta hipòtesi, podem elaborar una teoria? Quines eines comunicatives ja tenim o hem d'inventar? Quins nivells de la comunicació hem de pensar?

COMUNICACIÓ PARTICIPADA I SITUADA

“Que no parlin de nosaltres, sense nosaltres”. La frase, recollida d'entorns activistes com el moviment trans o decolonial, és una crida a incorporar des del minut zero la comunicació feminista. Una comunicació que, perquè tingui perspectiva de gènere, ha de recollir les veus femenines en els relats, les opinions i les notícies no pas de manera testimonial, sinó de manera igualitària.

Les xifres del col·lectiu #onsónlesdones deixa el panorama comunicatiu català bastant mal parat: si revisem el seu darrer anàlisi pel 8M, relatiu a les dones que col·laboren en espais d'opinió als mitjans del nostre país, les dades són alarmants: el dia D, el 8 de març de 2021, les dones que opinaven als diaris en paper van ser el 36%, malgrat que les dones som el 51% de la societat. Fins quan aquesta infrarepresentació?

QUÈ ESCRIVIM I DIEM

Quan al llenguatge, si fem cas de certs (i certes) lingüistes, escriptors i opinadors, optàriem per no desdoblant, ni neutralitzar ni tampoc cercar alternatives per no parlar en masculí. Ens diuen que no cal perquè el masculí és neutre o perquè, en cas d'utilitzar una altra fórmula, això embruta el llenguatge, el complica i fa feixuga la lectura. O perquè, segons insisteixen, provoca que es faci una identificació errònia entre gènere lingüístic i sexe.

La qüestió de fons rau en si el llenguatge fa a una societat més o menys masclista. I certament, canviar una societat i lluitar contra el masclisme i l'heteropatriarcat no depèn exclusivament del llenguatge. Ara bé: paga la pena canviar els textos si podem contribuir a fer que això passi? Com que ens agrada autocontestar-nos, la resposta és que sí, paga la pena.

I és que les paraules canvien realitats en visibilitzar-les: si en una classe diem “nens i nenes”, més enllà que se sentin representades també les nenes, estem fent obvi que estan al mateix nivell i les anomenem per alguna raó. Així ho viuen, com un acte de reivindicació de la seva existència.

Doncs bé: el llenguatge, a banda de permetre'ns transmetre informació entre nosaltres, és una eina política. I si no mirem com s'apropien de conceptes vistos com a correctes alguns partits i dirigents polítics amb les paraules “aeroport verd”, “feminisme liberal”, “creixement sostenible” i d'altres similars. Ho fan perquè el llenguatge és política.

‘WASHINGS OR NOT WASHINGS’

En un principi podríem estar d'acord que no té sentit un ús intensiu del llenguatge inclusiu sense una mirada cap endins que qüestioni les relacions internes de poder heteropatriarcal. De la mateixa manera que perd sentit si el discurs està totalment allunyat de la realitat, ja que podem arribar al *washing*, *rainbow* o *purple washing*. Tornant a l'exemple escolar: un pati ple de “nens i nenes” on només els nens estan jugant a pilota envaint tot l'espai comú canvia poc la realitat. Però amb tot i això, no podem renunciar a aquests canvis, per petits que siguin, ni sobretot a aquest posicionament.

Ens agrada com ho diu Brigitte Vasallo al seu llibre *Lenguaje inclusivo, exclusión de clase*: “El que fem en parlar en femení, en neutra o alguna altra fórmula, no és resoldre, sinó mostrar el desassossec, desnaturalitzar, generar soroll, propiciar un desplaçament, intervenir-lo”.

FOTOGRAFIES, ICONES I GRAFISMES

Però no només es comunica quan es parla o s'escriu. També ho fan les fotografies, les icones i les il·lustracions. Per què estem fartes de veure *homes-economistes-empresaris-que-tot-ho-saben* a les fotos de les notícies econòmiques? Per què sempre ens publiciten fotos de famílies heteropatriarcals? Per què el cos de la dona es representa sexualitzat? Per què la icona del lavabo per a dones sempre té faldilla?

Publicar fotografies, imprimir icones i dibuixar il·lustracions amb altres perspectives respecte al gènere pot ajudar a trencar estereotips, obrir la ment i fer-nos

reflexionar sobre com ens volem i poder comunicar visualment. Si us falten exemples, podeu visitar el banc d'imatges Fotòpica, de La Pera Comunicació, o les icones per la diversitat de Waitala.

COMUNICACIÓ FEMINISTA I INCLUSIVA

Com a comunicadores feministes, sempre hem considerat altres discriminacions afegides al fet de ser dona: dones amb discapacitat, gordes, negres, migrants, pobres, del sud global... totes les interseccions que ens podem imaginar i que, a nivell comunicatiu, podem treballar per incorporar.

Però, quin sentit té quedar-nos aquí quan també els homes o persones trans estan discriminades per pertànyer a categories no normatives o de l'“altre”? Si no les representem, no existeixen, igual que si no facilitem a les dones l'accés a la comunicació, les obviem i oblidem. Incloure significa utilitzar imatges on surtin, convertir-les en portaveus, però també crear webs accessibles, subtítols als posts de les xarxes socials i altres sistemes que eixamplin les fronteres de la comunicació.

La revolució (comunicativa) serà feminista o no serà, de la mateixa manera que la revolució serà antiracista o no serà, serà LGTBI+ o no serà, serà anticapacitista o no serà, o serà antibel·licista o no serà.—*

La Raposa

UN ESPAI D'INCIDÈNCIA POLÍTICA I REPÒS

Gràcies a la seva llibreria i al bar vegà, el racó cooperatiu del Poble-sec ha esdevingut un punt de trobada de referència per a la lluita feminista, l'autogestió i la difusió del pensament crític.

Text: Irina Illa

Només entrar t'envaeix una sensació de benestar, com obrir un llibre amb què t'interrelaciones, construeixes, desconstrueixes i acabes empoderada.

La Raposa va néixer el 23 d'abril del 2017 al barri del Poble-sec de Barcelona, impulsada per tres mares lesbianes convençudes que calia interconnectar cultura, incidència política i oci en un entorn on també, de passada, s'hi pogués conviure amb infants. Un espai transfeminista i antiespecista en què les usuàries gaudissin sense la pressió masclista que es viu a la majoria de pubs i bars nocturns de la ciutat.

La idea va aflorar arran de les celebracions de la Gaupasera —paraula en euskera que significa 'la nit passa'— en diversos equipaments de Barcelona, entre els quals La Rosa de Foc, La Negreta o La Electrodoméstica. Aquesta festivitat va estimular les promotores a buscar un local lliure de masclisme, homofòbia i racisme, cosa que es va produir tan bon punt van topar-se amb un lloguer assequible que, a banda de

complir amb les mides necessàries per desenvolupar el projecte, ja comptava amb la llicència de bar i llibreria.

EMPODERAMENT I ALTERNATIVA SOCIAL

Va ser gràcies al teixit cooperatiu del barri que les promotores van cobrir les primeres despeses, que la cooperativa de serveis financers Coop57 ha finançat en part. La campanya, recorda la Sara, una d'elles, es va fer mitjançant un GIF que es va estendre gràcies al boca-orella entre el teixit associatiu del districte, del qual va arribar la major part del fons.

Van obrir, doncs, un racó que convida a la dissidència i a les identitats transfeministes i lesbianes, al mateix temps que el seu dinamisme estimula de manera continuada el debat sobre com definir-se i com gestionar les diferents subjectivitats.

La Raposa esdevenia així el primer bar vegà del Poble-sec, en un moment on no hi havia establiments

d'aquesta mena, pensat per promoure i oferir productes de proximitat i a un preu just i assequible, la qual cosa suposava una impugnació al consum capitalista que implica l'existència de les cadenes multinacionals. Allà hi trobem cerveses artesanes, croquetes, hummus, sopes i una gran varietat culinària, a més d'una sala on les usuàries poden recollir la seva cistella de productes ecològics.

Les parets de local estan empaperades de relats que inviten a llegir sobre temàtica feminista, LGTBIQ+ i antiespecisme, així com de literatura infantil. S'hi poden trobar publicacions tan variades com el *Manifest SCUM*; *Nuestro cuerpo en boca de todas* o *Ni amo. Ni dios. Ni marido. Ni partido de futbol*, així com l'assaig sobre descolonialisme *Descentrar la mirada para ampliar la visión*, o d'altres dedicats als atributs de l'amor (*Terror poliamoroso*), de la corporalitat (*La conquista del cuerpo equivocado*, *La política sexual de la carne* o *el Manual de autodefensa*). Pel que fa a literatura infantil, hi podem trobar contes de l'estil *Sexo es una palabra divertida*.

APRENENTATGE I SUPORT MUTU

D'entrada, van constituir La Raposa tres sòcies treballadores, però amb la ferma voluntat de crear una cooperativa de treball que els permetés gestionar el temps i la qualitat de vida. I així va passar: el projecte va anar creixent i avui proporciona feina a cinc dones que es reuneixen setmanalment per tractar sobre el funcionament del local i, una vegada a l'any, convoquen una assemblea en què acostumen a aplegar-se 150 sòcies.

La Zoi, una altra de les sòcies, explica que el bar va ser el primer puntal de l'arrencada, ja que era més visible i encara no hi havia prou llibres per crear una llibreria. Només un canvi d'estratègia de comunicació, de xarxes socials i de l'espai disponible va donar peu a un fons bibliogràfic que, al llarg dels mesos, ha anat guanyant incidència.

Més enllà d'això, La Raposa també ha ajudat a enfortir lligams entre les usuàries, alhora que ha contribuït a incrementar la consciència i abordar les situacions d'emergència que, tant individualment com col·lectivament, s'han trobat moltes persones en aquest període de dificultats. Fet i fet, la cooperativa aspira a trencar la dinàmica capitalista i s'enfoca en l'autogestió. «Ser espai jove ens obliga, a mesura que adquirim experiència i aprenentatge, a definir els usos i la idiosincràsia del projecte», afegeix l'Alba.

ACTIVITATS EN EBULLICIÓ

A La Raposa, les activitats sorgeixen a còpia d'interactuar amb el veïnat. Així ho explica la Zoi, segons la qual «moltes vegades una persona ens proposa fer un taller

i, arran d'això, n'apareix una segona que ens en planteja un altre i així, successivament, es va omplint el calendari». En aquests darrers anys, s'han fet sessions sobre plantes medicinals, coneixement del cicle menstrual, retrats en viu, cicles sobre feminisme i diferents col·loquis i taules rodones entorn d'altres qüestions que interessin a les usuàries. Sense oblidar les propostes ja programades al llarg del curs: l'aniversari del local, que coincideix amb el Dia del Llibre; el Parking Day, una jornada innovadora que té lloc la vigília del Dia de la Terra, a banda de les festes alternatives del Poble-sec, on La Raposa s'implica activament.

Això ha convertit l'establiment en un punt de trobada per a moltíssima gent, en particular aquella que en el seu entorn habitual no troba l'escalf o se sent discriminada, siguin persones trans, lesbianes o d'altres col·lectius socials. D'aquesta manera és com La Raposa ha emergit i ha sacsejat el barri com una proposta imaginativa, oberta i dinàmica, en què cadascú pot crear i reunir-se des del treball de les cures, la responsabilitat efectiva i sempre en contacte amb la comunitat que l'acull.—*

PERIFÈRIA CIMARRONAS

AFROFEMINISME DE BASE

Amb l'objectiu d'empoderar i sostenir el col·lectiu racialitzat, la nova cooperativa ubicada al barri de Sants treballa per esdevenir una palanca per a la creació i la difusió de les produccions artístiques de la comunitat afro a Catalunya.

Text: Irene Cumplido i Joan Bernà

Perifèria Cimarronas ha decidit establir-se al barri de Sants, emulant aquella “perifèria” on els sectors esclavitzats construïen el seu indret. Aquesta ambició la transmet com ningú Silvia Albert, una donostiarra que, després de viure a Alacant durant dues dècades, s’ha erigit en una de les dramaturgues afrodescendents més importants de Catalunya. Albert explica que, si bé en plena esclavitud la comunitat afro creava espais que anomenaven ‘quilombos’ o ‘palenques’, en aquest moment la decisió d’escollir Sants és perquè hi habita un entorn comunitari molt proper i sensible a les seves reivindicacions.

Per fer realitat el projecte, a mitjans d’aquest any 2021, el col·lectiu impulsor va posar en marxa una campanya de micromecenatge que, a través de la plataforma Goteo, va assolir els 20.000 euros necessaris per adequar l’espai i donar a conèixer les activitats i productes artesanals que distribuirà el seu establiment, que s’ubicarà al carrer Cerdanyola del districte barceloní. A més de Silvia Albert, a Perifèria Cimarronas també hi participa l’actriu i sòcia de la cooperativa, Vicenta N’Dongo, que explica el següent: «Tant la Sílvia com jo venim de generacions que no es relacionaven com ho fem avui. Ara treballem a través d’una cooperativa situada en un entorn on sempre hem fet xarxa per no deixar ningú enrere».

FACILITATS I CURES

Perifèria Cimarronas té per objectiu generar les condicions perquè les usuàries tirin endavant un negoci d’acord amb els valors de la construcció col·lectiva, el respecte mutu i les cures. «La fita és que puguin disposar de recursos i tenir cobertes algunes tasques de gestió. I és que, en aquest projecte, una de les baules principals és la sororitat, on el que és important és col·laborar a través d’estimular el talent de cadascuna», indica Albert.

També en aquesta línia, la polifacètica Elizabeth Montero, il·lustradora, dissenyadora de moda i sòcia del projecte, afirma que «partim de la necessitat de tenir llocs on expressar-nos i on els egos quedin al marge per construir plegades des de l’expertesa individual».

Amb l’obertura del local, que comptarà amb un bar i diversos espais de treball escènics, la cooperativa veurà realitzat el somni de tenir una via d’escapament per visualitzar les diferents creacions, ja que «deixarem de negociar horaris per programar les nostres activitats a partir d’una estructura pròpia», destaca Albert. N’Dongo també reivindica que s’han ajuntat «persones amb arrels comunes que, com li ha passat al moviment LGTBI+ o a la comunitat asiàtica, sempre han estat excloses i invisibilitzades dels circuits oficials».

Amb vista a assolir aquest propòsit, Perifèria Cimarronas ha començat a establir aliances amb diferents

grups antiracistes i descoloniais. És el cas d’Hibiscus, Asociación de Afro Españolas y Afrodescendientes, en què les integrants reivindiquen la negritud, s’empoderen i milloren la seva capacitat adquisitiva. Des d’aquesta mirada inclusiva i valenta, doncs, confia a desestigmatitzar la comunitat afrodescendent i a aportar la seva vocació transformadora al teixit cultural i social de la ciutat.

Així mateix, la cooperativa preveu assessorar i proporcionar informació a les persones més vulnerables i incidir en l’entorn social, ja sigui amb una sala de teatre —la primera d’Europa gestionada íntegrament per dones afrodescendents— o amb projectes tan diversos com són sessions de pintura i música per als infants. Una proposta elaborada per Vicenta N’Dongo, per exemple, podria adoptar la forma d’escola per a nens i nenes de Sants que, a més de treballar un llenguatge inclusiu, coneguin altres maneres de ser i estar al nostre món. «Vindran professionals de l’Estat espanyol i els Estats Units per fer-los classes de teatre», anuncia l’actriu.

En paral·lel a aquesta oferta, Perifèria Cimarronas vol que les dones afrodescendents trobin la comoditat suficient per dialogar i, a través de la botiga on mostraran les seves obres, ajudin a mantenir econòmicament les seves famílies.

AUTOGESTIÓ FEMINISTA

Perifèries Cimarronas també serà un altaveu de la lluita feminista, conscient que si les economies familiars són sostenibles és perquè les dones tiren endavant amb molt pocs recursos. Perquè això no sigui un impediment a l’hora d’estimular-les a crear, la cooperativa ja ha introduït les anomenades ‘Mercedes’. Un sistema d’ajudes per a aquelles que no tenen una empresa ni una infraestructura pròpia amb què elaborar les seves produccions.

Com explica N’Dongo, «es tracta de sostenir-nos les unes a les altres», motiu pel qual Perifèria Cimarronas pensa crear un centre d’art perquè cadascuna elabori les seves propostes mentre gaudeix d’un temps qualitatiu, reformador i regenerador. També amb aquesta idea, el projecte estudia l’atenció de criatures i altres dinàmiques que es faran sota la fórmula del banc del temps. «El sistema consistirà en el fet que, a canvi d’oferir un servei a la comunitat, rebrem allò que ens pot ser beneficiós i enriquidor. En el meu cas —conclou N’Dongo—, el benefici que rebré serà treballar amb els nens i nenes la tècnica del teatre i altres aspectes de caràcter pedagògic».

Ara com ara, Perifèria Cimarronas preveu crear vuit llocs de treball i, a mesura que creixi en sòcies i altres aportacions, duplicar el nombre d’assalariades. Un equip amb què vol arrelar la cultura afrodescendent a la “perifèria” per, a poc a poc, estendre-la a la resta de la metròpolis i altres latituds de Catalunya.—*

DRAC MÀGIC

MIG SEGLE D'IMATGES FEMINISTES I CONTRAHEGEMÒNIQUES

La cooperativa de difusió, distribució i programació audiovisual ha esdevingut un dels projectes pedagògics més importants en el camp de la cultura. Cinquanta anys després de fundar-se, assaja nous formats per apropar al públic, i al jovent en particular, continguts inclusius i en visió de gènere.

Text: Ignasi Franch

No és habitual que una cooperativa nascuda en el tardofranquisme continuï en actiu a la tercera dècada del segle xxi, i amb el bagatge d'haver viscut tota mena de contextos polítics (des de la dictadura fins a la democràcia parlamentària, passant per l'agitada i frustrant Transició espanyola; de la ressaca del Maig del 68 a les mutacions infinites de l'hegemonia neoliberal) i unes quantes crisis econòmiques.

Entre aquests alts i baixos, Drac Màgic ha proporcionat un port segur i un espai de reflexió. Per a una de les seves directores de continguts actuals, Marta Nieto, la cooperativa ha estat una "escola" que li ha permès treballar amb un arxiu de 2.500 films de directores d'arreu del món. Aquesta escola ha estat des dels inicis un exemple viu sobre la manera com els activistes poden tendir a la intersecció. També una de les antigues sòcies, la veterana docent i divulgadora Anna Solà, assenyala que, de bon principi, el feminisme del projecte es relacionava estretament amb les ideologies ubicades a l'esquerra política: amb l'activisme cultural que volia superar les cotilles del nacionalcatolicisme,

amb els grups de renovació pedagògica i també amb els compromesos amb la defensa de la llengua catalana.

PROJECTANT VALORS

Totes aquestes interseccions han generat una ramificació de les activitats de la cooperativa, sempre sota una sensibilitat que vertebrava i travessa les diferents branques: «Les propostes parteixen del mateix posicionament polític envers les imatges i obeeixen a la voluntat que tothom tingui accés a productes que difícilment arribaran als canals hegemònics», explica Marga Almirall, codirectora de continguts.

En aquest sentit, Drac Màgic ha exercit de finestra per a un altre audiovisual possible, com a distribuïdora cinematogràfica, però també com a impulsora de la Mostra Internacional de Cinema de Dones. Un certamen que ha servit per materialitzar la teoria elaborada al llarg del camí, com és visibilitzar una genealogia feminista en el llenguatge audiovisual. Des de 1993, quan va començar, ha contribuït a preservar la memò-

ria i a fomentar la divulgació comentada d'aquest llegat —i les creacions contemporànies posteriors— a través de centenars de projeccions.

Encara avui, la relació amb les iniciatives de renovació pedagògica es vehicula a través de les formacions que Drac Màgic dirigeix a l'alumnat i al professorat de les escoles. Les diverses materialitzacions del projecte educatiu Construir Mirades semblen un recordatori múltiple de la complexitat i la multiplicitat de la realitat, perquè aquesta, que es conjuga en femení i en masculí, inclou les migracions, les masculinitats alternatives, les mil maneres de viure la sexualitat i altres aspectes existents a la nostra societat.

Al llarg de les dècades, les responsables del projecte han viscut diversos cicles d'accions i reaccions pel que fa a la visibilitat i la confrontació amb el masclisme. L'auge de la segona onada feminista va succeir a aquella contestació misògina que va assenyalar Susan Faludi al seu assaig *Reacción, La guerra no declarada contra la mujer moderna*, mentre que «ara és més fàcil trobar-te noies que es declaren obertament feministes i que tenen un argumentari format», explica Almirall, que, no obstant això, també percep signes d'una certa hostilitat que suposa «un gran repte de cara al futur».

UNA SEQÜÈNCIA MUTANT

Un altre dels reptes per a Drac Màgic és la nova realitat que s'ha anat formant al llarg de les darreres dècades, durant les quals el cinema, la televisió i la publicitat han deixat de ser els principals cabals del consum audiovisual. Són, tan sols, corrents importants —els estudis Kantar Media situen el consum mitjà de televisió a l'Estat espanyol entre les tres hores i mitja o

les quatre hores diàries— d'un torrent infinit i mutant d'informació, una vegada els mems i la resta de continguts es comparteixen mitjançant les xarxes socials, els programes de missatgeria i altres plataformes.

En aquest ventall de pantalles, les imatges tenen una presència constant, fins al punt que es podria reformular la històrica divisió del temps associada a la reivindicació de la jornada laboral de vuit hores (vuit hores de treball, vuit hores de descans, vuit hores de lleure) per una divisió entre vida presencial i vida virtual que cada vegada resulta més difícil d'establir atesa la multiplicació i omnipresència de les interfícies d'accés i d'interactuació amb les finestres de l'audiovisual.

Així, per exemple, els informes sobre ús d'Internet a l'Estat elaborats el 2020 mostren una mitjana de connexió diària molt elevada: 5 hores i 16 minuts diaris per persona, segons la consultora Ditrencia, i 6 hores i 11 minuts, segons Hootsuite. Part d'aquest ús —indiquen els experts— és sobretot textual, però el món audiovisual el tenim al palmell de la mà, la qual cosa genera noves oportunitats i noves problemàtiques. «La nostra feina s'ha de modular, perquè els contextos canvien contínuament, però les preguntes que es feien les crítiques de cinema amb perspectiva feminista dels anys 70 encara serveixen quan abordem els estereotips en el trap i altres fenòmens», declara Marta Nieto.

Entre tota aquesta voràgine d'imatges, l'audiovisual pop pica l'ullet als discursos feministes mentre els acomoda, no sense problemes, en algunes de les seves inèrcies històriques. Els ulls crítics, doncs, haurien de preguntar-se quant d'oportunitat i quant d'oportunisme hi ha en cada signe i estímul. Com sempre, i com fa Drac Màgic, cal continuar fent-se preguntes.—*

NÉIXER I MORIR EN UN MÓN HOSTIL

Com a éssers humans, fa temps que tenim consciència que la vida comença amb el naixement i acaba amb la mort. De fet, a mesura que han passat els segles, hem anat trencant amb aquest i altres tabús socials. Així, mentre a la primera meitat del segle xx hi va haver la revolució sexual, a partir de la segona meitat es va produir un gran canvi i els avanços en medicina es van centrar en els antibiòtics, la disminució de la mortalitat infantil, el descens de la natalitat, la millora de l'esperança de vida i l'aplicació de la tecnologia punta per al tractament de malalties greus.

Fruit d'aquest canvi, i en nom del coneixement mèdic i les millores en l'obstetrícia —com l'episiotomia,

les cesàries i l'ús de l'analgèsia epidural— es va imposar la necessitat que les dones parissin als hospitals i es tecnifiquessin els parts, fins al punt que parir a casa gairebé implicava un desprestigi social i, en alguns casos, estava al llindar de la prohibició.

Doncs bé, el mateix ha passat amb la mort. Avui, ja ben entrat el segle xxi, ens trobem que cal treballar les actituds socials, perquè la defunció ja s'ha institucionalitzat als hospitals. Les persones moren majoritàriament envoltades de màquines i altres tècniques que menyspreen la dignitat, el respecte i la humanitat, i això té a veure amb el fet que la mort continua sent

El final de la vida implica per a les persones un procés en què sovint veuen limitada la capacitat d'elecció. Fora del circuit mèdic tradicional, han aparegut espais pensats per garantir una atenció ètica i humanitària. Són les llars Hospice.

Text: Mercè Juan

considerada la gran enemiga i s'aborda com un fracàs mèdic. Entre altres raons perquè el canvi demogràfic, el progrés de la medicina, la salut pública, la millora del nivell de vida i l'avenç social han creat una falsa sensació d'immortalitat.

A causa d'aquest fet, les nostres institucions sanitàries no s'articulen pensant en la persona, sinó en l'objectiu de respondre a les malalties des d'una òptica assistencial, paternalista i amb certa pinzellada política. S'arriba a oferir l'analgèsia —tant farmacològica com informativa— per alleugerir el patiment i aconseguir que el pacient no pugui sentir la mort. Es concep com una bona mort, doncs, sedar la persona, donar al procés una imatge de tranquil·litat i asfixiar qualsevol possibilitat de llibertat en l'elecció.

És per aquest motiu que hauríem de reivindicar, per garantir una bona feina davant del final de la vida, la comunicació sobre el diagnòstic i el pronòstic de la malaltia que afecta la persona o, en el cas de la vellesa, l'inici del camí cap a l'òbit. Una informació que continua sent molt escassa, cosa que representa una greu negligència mèdica quan és fonamental perquè exercim l'autonomia d'escollir el millor per a nosaltres mateixos i per als nostres éssers estimats. De fet, s'ha comprovat que, com més informació s'ofereix a la persona, menys és el patiment que experimenta, que està associat a la pèrdua física, a la por, al no-reconeixement de les seves necessitats, a sentir-se una càrrega, a la sensació de dolor o als assumptes personals o legals que té pendent de resoldre.

EMPODERAMENT I DIGNITAT

En aquest assumpte, hi ha un fenomen que destaca per damunt de qualsevol altre: la incertesa, que només pot revertir-se si la persona decideix com i on ha de morir, i amb temps suficient, perquè sovint es troba que desitja morir a casa —la majoria de la població així ho expressa—, però a l'hora de la veritat no pot, cosa que li provoca una gran frustració.

En general, els impediments per morir a casa s'expliquen per la por i el fet de no saber gestionar o preparar la situació, però també per la desconfiança davant la possibilitat de disposar de cures especialitzades.

Així mateix, també hi influeix la soledat o la manca d'implicació de les famílies, perquè si bé traspassar al domicili és un indicador de qualitat dels serveis, molts cops es veuen obligades a recórrer a un cuidador o una cuidadora informal.

Per tot plegat, cal que la família sigui objecte d'ajut tècnic i humà i disposi de la informació necessària per saber gestionar la por, que és el principal símptoma que presenten els éssers estimats. Cal recordar que, actualment a Catalunya, l'únic servei especialitzat en cures pal·liatives a domicili és el Programa d'Atenció Domiciliària i Equips de Suport (PADES), responsable de vetllar perquè la persona en fase terminal rebi l'acompanyament del sistema sanitari.

El problema rau en l'escassa informació i la insuficient formació entre els professionals de l'atenció primària i dels hospitals i les residències; d'aquí que el contacte amb la mort acabi convertint-se, d'una banda, en un fet rutinari i impersonal i, de l'altra, en una tensió afegida a causa de la responsabilitat directa que suposa aplicar les cures als malalts, quan caldria gestionar una mort amb dignitat, respecte i calidesa. En definitiva, una bona mort.

Davant d'aquesta situació, calen institucions on poder viure el final de la vida en qualitat, sobretot quan hem descuidat un dol que es pot complicar arran d'una mort mal atesa. Així s'ha comprovat amb la pandèmia de la Covid-19, en què s'ha manifestat la soledat dels malalts i la manca d'hospitals perquè fossin atesos correctament. Al capdavant, aquesta és la punta de l'iceberg d'un sistema en què la tanatofòbia és imperant i en què falten recursos per a un bon morir.

Com a alternativa a aquest model, tenim experiències com les llars Hospice, espais físics on les persones poden viure el procés final de la vida amb el màxim acompanyament i empoderament. Encara són força desconeguts, cosa que evidencia l'immens treball que queda per fer perquè arrelin a casa nostra, on poca gent coneix que hi ha maneres de participar en la presa de decisions sobre el destí de la persona.

I és que, si necessitem indrets on ser feliços per créixer i un bon racó on fer-nos grans, també ens calen llocs i espais adients per morir dignament i amb llibertat. Pertoca als qui vivim fer-ho possible.—*

Sindillar

LA FEMINITZACIÓ DEL SINDICALISME DES DELS MARGES

Les treballadores de la llar i les cures han ideat noves fórmules per combatre la precarietat basades en la solidaritat, l'aprenentatge col·lectiu i l'autogestió.

Text: Esther Bermejo

Són dones, la majoria migrants i relegades al darrer esglaó de l'estructura social a causa d'una legislació que els nega drets que la resta de persones assalariades donen per descomptats. El fet és que les treballadores de la llar i les cures han esdevingut un dels col·lectius professionals més precaritzats. Ja fa una dècada, però, a Barcelona, algunes van decidir organitzar-se i que s'escoltés la seva veu per dignificar una situació molt enquistada. Així, enmig d'assemblees en què també conflueixen el moviment Papers per a Tothom i algunes de les dones que després impulsarien Mujeres Pa'lante, va néixer Sindillar.

A totes les unien opressions i reivindicacions, però també la convicció que havien de prendre la paraula, perquè les seves necessitats no trobaven resposta entre els sindicats majoritaris. «Ens calia disposar de la nostra pròpia representació política, ser les interlocutores directes amb l'administració pública i reivindicar la nostra capacitat d'agència», assenyala Áurea Patricia Ayón, portaveu de l'organització. Ayón qualifica els sindicats tradicionals d'institucions jeràrquiques, immerses en una lògica patriarcal amb què difícilment es pot trencar mentre les direccions es trobin fonamentalment en mans d'homes. «Sovint ens hem trobat

que a les assemblees, quan una dona reclama que es tracti la llei d'estrangeria o el dret a l'atur de les empleades domèstiques, la direcció se n'inhibeix», recorda la portaveu.

En el cas del seu col·lectiu, s'hi suma el menyspreu cap al treball feminitzat i la discriminació pel fet que la majoria són migrants. En aquest sentit, considera que el feminisme blanc actua de forma paternalista cap a elles quan els assenyalava quines lluites han de dur a terme. «No ens dona permís per manifestar la ràbia que sentim quan denunciem que, en l'activitat sindical, tot sovint no es té present l'eix racial ni tampoc l'ascendència», denuncia Ayón.

Davant l'evidència que ningú no vetlla pels seus drets, Sindillar ha anat traçant el seu camí als marges de les velles estructures i ha creat una forma de sindicalisme alineada amb els principis de l'economia feminista i que fa front a unes mancances molt específiques. Una prova d'això és que adopta les decisions de manera assembleària i que no creu que sigui necessari tenir una única líder. «Els lideratges feministes tenen una manera d'actuar horitzontal i vetllen per les cures, que són les grans oblidades a l'hora de prendre decisions», explica Ayón. L'objectiu, doncs, és ser tan flexibles com

puguin per incorporar el màxim de persones, crear espais de ludoteca per a la canalla i tenir present que a la vida de les persones hi ha altres facetes importants a atendre. Això, i la formació mitjançant tallers impartits per experts en diversos temes, distingeix aquesta iniciativa amb vocació transformadora.

DIVERSITATS QUE SUMEN

Des del principi, Sindillar ha apostat per compartir lluites amb altres col·lectius que pateixen problemàtiques similars, com és el cas de Las Kellys, l'associació de cambreres de pis. Així és com volen trencar amb la lògica competitiva del capitalisme i contraposar a la màxima «Divideix i venceràs» el seu «Unides vencerem». Però, conscients que no hi ha un únic feminisme dins del sindicat, proporciona espais de debat i aprenentatge col·lectiu, igual que compta amb persones de classes socials, orígens i nivells d'estudis diferents, la qual cosa «ens ha aportat una gran riquesa perquè el que no sap una, ho sap l'altra», indica Àurea Patricia Ayón.

Sindillar compta actualment amb prop de 180 afiliades, totes dones o persones no binàries, la majoria procedents de l'Amèrica del Sud, l'Àfrica i l'Àsia. Persones que s'enorgulleixen de pertànyer a un sindicat autònom, ja que no dependre de subvencions fa que ningú no en condicioni el discurs ni les accions públiques. «Segurament això complica que arribem a desenvolupar algunes tasques, però volem ser lliures de dir el que vulguem», argumenta la portaveu.

En aquests anys de lluita, Sindillar ha engegat nombrosos projectes en què combina l'activisme amb l'obtenció de recursos propis i l'empoderament de les

integrants. Un d'aquests és el servei de càtering per a esdeveniments. «Ens vam adonar que hi havia dones que, en no tenir una independència econòmica, no podien abandonar els llocs de treball on patien alguna mena d'assetjament o que, a causa de la llei d'extranjería, no podien accedir a cap feina. Doncs bé, gràcies al càtering, avui han guanyat autonomia», comenta Ayón, que explica com, fruit d'una concepció de l'economia menys lineal i jeràrquica, els ingressos que obté l'organització es reparteixen entre les treballadores que presen el servei i també, de manera equitativa, amb altres companyes.

REESCRIVINT LA HISTÒRIA

Un altre vessant de Sindillar és l'activisme tèxtil, en el marc del qual elabora bosses amb missatges reivindicatius o, com va fer durant els mesos de confinament, unes nines de tela que va regalar a les persones que havien fet aportacions a la caixa de resistència per pal·liar la situació complicada en què van trobar-se moltes treballadores.

Però els projectes no acaben aquí, ja que, amb el desig d'aprendre, el sindicat s'ha adreçat a l'Arxiu Històric de Barcelona per indagar sobre com es construïen els edificis de l'Eixample i, específicament, com vivien les cambreres de les criades, quines famílies es van enriquir durant el període de l'esclavisme o les vivències de les dones que treballaven com a dides. D'aquesta manera és com Sindillar, a cavall de l'acció, la formació i la conscienciació social, planta cara al sistema des de la interseccionalitat, la solidaritat i el suport mutu.—*

UN OASI COMUNITARI PER CUIDAR LES QUI CUIDEN

L'associació Mujeres Migrantes Diversas obre una residència per acollir i acompanyar treballadores de les cures i de la llar migrants en situació de vulnerabilitat.

Text: Víctor Yustres

Deanora Tenorio va arribar fa dos anys a Barcelona des de Nicaragua, fugint de la repressió del Govern Ortega, responsable de l'assassinat del pare de la seva filla. Al seu país tenia una petita botiga, però en arribar aquí va haver de dedicar-se, com moltes altres migrants de l'Amèrica llatina, a la cura de persones grans. Va demanar asil polític i encara espera rebre la targeta vermella que li permetria treballar, accedir a la sanitat i empadronar-se.

La situació de la Deanora va empitjorar quan, fa menys d'un any, va contagiar-se de la Covid-19 i la van acomiadar. «Em vaig quedar abatuda i sense res, m'alimentava de mala manera i vaig estar a punt de dormir al carrer». Però va ser aleshores quan va conèixer el projecte d'una casa on li han donat l'oportunitat —a ella i a altres dones en la mateixa situació— de tenir una llar digna on es respecten els seus drets.

Aquest espai és la Casa Feminista Comunitària de Treballadores de la Llar i les Cures, un projecte pilot impulsat per l'associació Mujeres Migrantes Diversas i que funciona des del febrer del 2021. Es tracta d'un pis situat al barri de Gràcia de Barcelona on dones migrants vinculades a l'associació, en situació d'emergència residencial i penúria econòmica, poden refer la seva vida i recuperar-se emocionalment. Tot i que té capacitat per a 11 treballadores, amb les mesures de seguretat que imposa la pandèmia hi conviuen només nou: cinc durant tota la setmana i quatre els caps de setmana, ja que de dilluns a divendres estan internes en cases on treballen de cuidadores.

ACOMPANYAR SENSE PATERNALISMES

«És necessari tenir un recurs habitacional com aquest, però tenim clar que l'acompanyament i el suport que necessiten ha de fer-se respectant les necessitats i benestar emocional de cada persona», detalla Paula Santos, una de les fundadores de Mujeres Migrantes Diversas, organització creada per dones migrants treballadores en l'àmbit de la llar i les cures. Santos remarca que el projecte fuig de la «mirada capitalista i burocràtica dels espais assistencialistes que només busquen complir indicadors i objectius». «Nosaltres no som números, som persones», rebla.

La vida en comunitat i el suport mutu són la base perquè les dones de la Casa puguin refer-se. La Deanora explica que va arribar al pis trencada, però que, gràcies a la convivència amb les companyes i l'ajuda psicològica, s'ha anat recuperant. «He pogut trobar feina de cuidadora d'una senyora gran els caps de setmana. Cobro 350 euros al mes, que, tot i que és poc, em permet aspirar a tenir una feina millor quan rebi la targeta vermella. Llavors podré pagar una habitació compartida i el meu lloc a la casa l'ocuparà una altra dona que

tindrà la mateixa oportunitat que he tingut jo», relata.

La situació de vulnerabilitat i precarietat que viu la Deanora és, malauradament, força habitual entre les dones migrants del sector de les cures. «Amb la pandèmia s'han visibilitzat vulneracions que ja patien altres companyes, moltes de les quals han estat acomiadades, s'han quedat internes amb un sou inferior, no han tingut accés a l'atur ni tampoc han rebut ajudes pel fet d'estar en situació irregular», indica Paula Santos. Segons ella, moltes d'aquestes discriminacions es passen en solitud, ja que sovint les afectades no compten amb els llaços familiars ni afectius que té la població autòctona. «Hem constatat que aquesta societat es construeix sobre la mercantilització dels cossos de les persones migrants», denuncia Santos.

RECURSOS COMPARTITS

A més de suport emocional i psicològic, el procés d'acompanyament a la Casa inclou recursos perquè les dones surtin de l'emergència i puguin arrelar-se per trobar una feina amb més facilitat. Un procés que demana des d'acompanyar-les a les cites a estrangeria, a l'assistenta social o a la demanda d'empadronament fins a oferir-los cursos de català o formacions en noves tecnologies.

En això, Santos explica que el treball amb altres entitats i serveis ha sigut fonamental. «Col·laborem amb Comissions Obreres, que ens ofereix mòduls de formació en català els diumenges i amb Barcelona Activa, amb qui hem creat un programa enfocat a dones treballadores de la llar d'origen migrant».

La Casa té clar que no vol trepitjar-se amb els equips professionals que ja treballen en l'àmbit de les cures, sinó aprofitar els recursos que ja hi ha per obrir-los a persones menys privilegiades. «Aquesta és la veritable democratització de les cures», reivindica Santos, que explica que, d'acord amb aquesta idea, Mujeres Migrantes Diversas participa en l'espai Barcelona Cuida, un equipament creat per l'Ajuntament de Barcelona.

Per al finançament, en canvi, la residència ha comptat amb el projecte Lliures, un fons de solidaritat estable impulsat per Coop57, Òmnium Cultural i ECAS i, fruit de la seva tasca, ha rebut el Premi 8 de Març Maria Aurèlia Capmany, creat pel consistori i dotat amb 15.000 euros. Malgrat aquests passos, però, la continuïtat del projecte encara no està garantida, per això Paula Santos remarca que seguiran presentant-se a convocatòries «per intentar que això es produeixi algun dia». També és l'opinió de la Deanora Tenorio, que desitja que «s'obrin més portes com la Casa» i que més dones com ella «puguin refer-se i trobar el benestar per tirar endavant les seves vides».—*

CUIDAR LA VIDA DES DE L'INICI

L'experiència de Migjorn

A la casa de naixements fundada l'any 2000, llevadores i altres professionals posen en pràctica un model de salut reproductiva que acompanya i té en compte el benestar, el confort i l'empoderament de les dones que hi decideixen parir.

Text: Irene Moulas

En els darrers anys, molts mitjans parlen d'un «nou model» d'atenció al part. Aquest paradigma, que sobretot està emergint a Catalunya, aposta per avantposar el procés fisiològic a la medicalització i per fer que siguin les persones que pareixen —i qui les acompanya— les veritables protagonistes i amb poder de decisió.

El novembre del 2017, la Conselleria de Salut de la Generalitat va constituir la primera casa de parts a Catalunya, situada a l'Hospital Sant Joan de Déu de Martorell, on ja feia set anys que existia sota el nom d'Associació de Llevadores del Part a Casa de Catalunya (ALPACC). «Voliem reforçar una manera més humana d'entendre i atendre el procés del part», afirmen les persones que hi treballen.

Però és nova, aquesta aposta? Les dones van començar a parir als hospitals públics de Catalunya de manera sistematitzada a partir de la segona meitat del segle xx, en un procés d'institucionalització que pretenia reduir la mortalitat, millorar les condicions de salubritat i atenuar els dolors i les possibles incidències orgàniques. «Es van regularitzar uns conceptes entorn de la seguretat i la perillositat que comporta un part a casa, tot i que estadísticament s'ha vist que no té un índex més alt de mortalitat que el part hospitalari», apunten.

Però què passa quan la salut es mecanitza i no és participada? Què succeeix quan et treuen el poder d'escollir sobre el teu propi cos, els teus temps i les teves vivències? Quines són les conseqüències d'un sistema tan pautat davant de realitats tan diverses?

CONSCIÈNCIA I PREPARACIÓ

Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), s'entén per salut sexual i reproductiva l'estat total de benestar físic, mental i social, i no només l'absència de malaltia. En altres paraules: aquells processos, funcions i sistemes de reproducció que inclouen totes les etapes de la vida, també la salut sexual. Per tant, i d'acord amb aquesta definició, cal que ens preguntem què hauria de ser garant d'aquest benestar i si hi afegim l'empoderament, les cures i la participació de les persones en els processos mèdics.

Sembla que, amb el pas dels anys, són més les persones a qui els agradaria viure l'experiència del part en un entorn que ofereixi seguretat, assistència professional i intimitat. Poder parir a casa o com a casa des del respecte pels temps i els ritmes corporals, on poder decidir per una mateixa. És a partir d'aquesta demanda i necessitat que l'any 2000 va sorgir la casa de naixements Migjorn, situada al municipi de Vicenç de Castellet.

El projecte, cofundat per la ginecòloga Montserrat Catalán i la llevadora Àngels Flor Pujadas, va esdevenir al cap de dos anys una cooperativa de llevadores i altres professionals de la salut, que a hores d'ara ja ha acompanyat prop de 1.500 parts respectats i més de 120 grups de preparació del part i del postpart.

Per a celebrar el vintè aniversari, Migjorn va organitzar un extens programa d'activitats sota la suggeridora proposta «El part és art», arran del qual va publicar el llibre *El part, motiu de creació social i artística*, en què també repassa la tasca de l'Associació 9 Món, acompanyant Migjorn, nascuda amb l'objectiu de generar continguts, sensibilitzar sobre els processos virals i omplir l'imaginari col·lectiu d'atenció a la vida. I és que, des de Migjorn, entenen la salut reproductiva com «un acte de consciència, decisió personal i responsabilitat de cadascuna. En definitiva: la voluntat amb un caire íntim i la intimitat com a eix transversal».

UNA PER A CADASCUNA

El lema de Migjorn és «cuidar la vida des de l'inici» i entre les seves finalitats destaca complementar l'assistència sanitària a Catalunya des de l'àmbit privat. Un fet que implica acompanyar l'embaràs i assistir el part i el postpart als domicilis o en espais de confort, cosa que a països europeus, com Holanda o el Regne Unit, està molt integrat gràcies a la metodologia *one to one*, és a dir, un llevador o una llevadora per cada persona que doni a llum.

«Sostenir un projecte així, però, és força complex, ja que l'equilibri entre el nombre de compromisos per oferir una assistència de qualitat i els ingressos sovint és delicat», indiquen des de l'entitat, per la qual cosa no és fàcil disposar de dues persones llevadores les 24 hores del dia durant 365 dies a l'any, visitar als domicilis, atendre els parts i els postparts i, alhora, mantenir reunions periòdiques amb les usuàries. Si amb tot i això ha aconseguit cobrir bona part de la demanda és per l'elevada implicació de les persones qui participen amb el projecte i les maneres de congeniar la vida privada amb la professional.

Els darrers anys, i amb l'ànim de vincular la seva filosofia en el sector de les cures i els moviments transformadors, Migjorn ha ampliat el nombre d'activitats mentre ha intensificat la participació en espais tan importants com la Fira d'Economia Solidària de Catalunya que anualment organitza la XES. De cara al 2022, també té previst editar un nou recull de relats de dones que han viscut l'experiència de parir en un entorn de calidesa i benestar.—*

L'entitat situada al Raval de Barcelona acull i empodera dones víctimes de diverses violències per ser protagonistes del canvi social i la lluita contra les mancances que assetgen la nostra societat.

Text: Júlia Bacardit

METZINERES

LA COOPERATIVA REFUGI PER A SUPERVIVENTS

“Remeeenaaa, remena nenaaa!”, canta la Noe. És gitana, va néixer a Can Tunis i es considera la primera transexual de l'Estat espanyol. No recorda com continua la cançó ni parla gaire català. El mes vinent marxarà a la República Dominicana de vacances, perquè és nòmada com la roda de carro de la bandera gitana que porta tatuada al revers del braç dret.

La Noe va entrar a la prostitució als 18 anys, i als 11 ja tenia pits. Als 21 va deixar el tractament hormonal i, quan era a la presó, va tornar-hi. Va torturar un metge del Poble-sec durant dues hores i li van caure 30 anys de presó per intent d'homicidi. El metge havia gravat nens en situacions sexuals i la Noe diu que al centre de menors on vivia l'havien violat tantes vegades que no ho va poder suportar.

UN PROJECTE INTEGRAL

La metzina és remei o és verí, i tant la Noe com les seves companyes ho saben molt bé. Formen part de Metzine-

res, un col·lectiu de dones que pateixen situacions de violència i condicionaments socials i que sovint es troben en un local estret i acollidor del Raval. Són supervivents de maltractaments físics i psicològics, addiccions múltiples i entorns de pobresa i estigmatització. Tot i el nom del projecte, nascut el 2017 i avui convertit en cooperativa, la idea és no posar el consum de substàncies al centre. Com explica l'antropòloga Aura Roig, una de les fundadores, el discurs de la guerra contra les drogues i la criminalització per consumir-les no ajuda a «abordar les violències estructurals, la desigualtat i la injustícia».

La meitat de les integrants de Metzineres són autòctones i, de la resta, entre un 20 % i un 30 % prové de l'Europa de l'Est i l'altre 20 % o 30 % va emigrar de Veneçuela, l'Argentina i altres països. La majoria són transgènere. Aura Roig explica que pel local passen una mitjana de trenta dones al dia i unes setanta a la setmana: «Algunes deixen de venir durant mesos, altres estan empresonades i n'hi ha que han deixat

Per vetllar per la sostenibilitat dels projectes i les necessitats de les persones que els integren, Almena i altres cooperatives feministes elaboren instruments amb què assentar un treball basat en les cures i el suport mutu entre les diferents experiències.

**Text: Amanda Alexanian i
Maria Serrano**

DE LA TEORIA A LES PRÀCTIQUES

Diverses vegades hem sentit dir que, quan una cooperativa supera el llindar del tercer aniversari, la consolidació esdevé un horitzó tangible. A Almena, vam començar fa més de quatre anys i, si bé és cert que hem avançat molt, encara som lluny d'on voldríem. De fet, ni tan sols hem aconseguit celebrar cap dels nostres aniversaris.

Quan no són les tasques del darrer trimestre de l'any són les arrencades del gener, les que ens deixen

sense energia per organitzar una festa al febrer, quan tocaria bufar les espelmes, i tot i això, no ens cansem de repetir les famoses paraules d'Emma Goldman: «Si no podem ballar, no és la nostra revolució».

I és cert que ballem amb la feina, però no tant com voldríem. Puntualment, celebrem el tancament d'un projecte que ha anat bé i ens esforcem per satisfer els interessos de les integrants de l'equip: canalitzar part del nostre activisme a través d'Almena i, més enllà de la productivitat i el compliment dels compromisos laborals, tenir espais de retrobament i diversió. De fet, ens vam crear amb l'objectiu d'incidir en el fet que les dones, les nenes i tothom amplii la seva llibertat i surti dels models rígids de gènere i sexualitat, i quan fem passos en aquesta direcció, sentim que tot s'alinea i té sentit.

Ara bé, els ritmes i les exigències quotidianes sovint ens aboquen a incoherències i contradiccions. Volem ballar, però normalment estem cansades. Volem posar la vida al centre, però topem amb terminis ajustats i sobrecàrregues de feina. Volem fer sostenibles les cures, però treballem en un sector precari i amb poc reconeixement social, en què es fa difícil visualitzar i remunerar les tasques reproductives estructurals, fonamentals per al bon funcionament de qualsevol projecte. Volem accelerar les transformacions polítiques i socials que persegüim, però no tenim prou diners per sostenir les hores dedicades a la incidència i els espais de participació.

Sabem que aquestes i altres contradiccions —que sempre podem reformular en positiu parlant de «repentes»— són compartides per bona part de les organitzacions de l'economia social i solidària i, especialment, per les que ens definim com a feministes.

SET EIXOS, UN HORITZÓ

Des de ben aviat, a Almena vam intuir que ens trobaríem amb aquestes dificultats, raó per la qual vam entendre la importància de tenir coordenades que ens ajudessin a mantenir una certa coherència. Per això, l'any 2018 vam engegar un projecte que pretenia recollir i dinamitzar els aprenentatges adquirits per diverses cooperatives feministes després d'anys de brega quotidiana entre teoria i pràctiques.

En una primera etapa, vam aprofundir en les reflexions sobre què significava portar la teoria feminista a les pràctiques cooperatives. De què estàvem parlant, realment? Un treball intern a Almena i un diàleg posterior amb 11 cooperatives més —així com amb organitzacions de segon nivell—, ens va permetre estructurar les diferents aportacions en set eixos clau.

D'entrada, les cures van aparèixer com a bàsiques per al dia a dia d'una cooperativa feminista. Unes cures que, més enllà de l'acompanyament emocional,

tenen a veure amb una estructura i una gestió que fa sostenible la feina i la vida. Ras i curt: les cures impliquen temps i diners.

Això, que sembla obvi, queda sovint relegat a l'hora de crear una cooperativa i dissenyar una estratègia empresarial, quan al capdavant travessa quatre dels set eixos identificats: el repte de tenir cura de nosaltres mateixes (primer eix) connecta amb la necessitat de desplaçar el treball remunerat del centre del nostre temps i de les nostres energies (segon), d'equilibrar les diferents esferes de les nostres vides (tercer) i de tenir i oferir condicions de treball dignes (quart). Necessitats que impliquen repensar la nostra cultura organitzativa, establir mecanismes per identificar a temps les sobrecàrregues de treball i generar espais per evitar que els ofecs siguin viscuts de manera individual.

Entenent que els condicionants que marquen la vida a cadascú són diversos i que no hi ha receptes úniques i vàlides per a tothom, és fonamental parar atenció en diferents circumstàncies: la situació en què es troba la persona, les responsabilitats de cura que ha d'assumir i la disponibilitat dels recursos econòmics que té per construir el seu projecte de vida. Aspectes que, en aquest treball cap a la coherència, les cooperatives feministes no podem obviar.

EINES PER CAMINAR FERMES

En paral·lel a les cures, vam identificar altres qüestions per recórrer el camí que va de la teoria a les pràctiques feministes. Així vam construir els altres tres eixos, que impliquen visibilitzar i qüestionar les relacions de poder a l'interior de les nostres organitzacions i entre nosaltres i les nostres aliances (cinquè), enxarxar-nos per fer incidència política i social (sisè) i, sens dubte, no perdre la il·lusió pel que fem (setè).

Totes aquestes reflexions, resumides en els set eixos esmentats, van quedar recopilades a la Guia per incorporar la perspectiva feminista a les cooperatives, construïda a partir d'experiències compartides, que es pot consultar al web d'Almena Cooperativa Feminista. En una etapa posterior, aquest projecte ha donat lloc a l'Eina per elaborar reglaments de règim intern amb perspectiva feminista, que parteix de la certesa que els reglaments són instruments al servei dels nostres objectius transformadors.

Després de tota aquesta feina, a Almena hem aconseguit dotar-nos d'un reglament de règim intern amb perspectiva feminista i implementar algunes bones pràctiques. Fem petits passos endavant i, de vegades, també fem passos enrere, però som conscients que en som capaces i sabem que el camí entre la teoria i les pràctiques només el podem fer caminant a pleret.—*

UNA NOVA CULTURA SENSE IMPUNITATS

EL PROTOCOL D'ANTIASETJAMENT DE LA XES

L'economia social i solidària presenta un protocol contra les violències masclistes en l'àmbit laboral i fa un pas endavant per tenir organitzacions feministes en la teoria i en la pràctica.

Text: Júlia Gamissans

«Des que hem publicat el protocol hem rebut molt bon feedback de les sòcies de la XES, la qual cosa confirma que, dins de l'economia social i solidària (ESS), la majoria d'entitats petites no s'havien plantejat una eina així, tot i ser conscients que poden trobar-se davant d'aquestes situacions», explica Guillem Subirachs Mancebo, membre de la Comissió de Prevenció, Detecció, Actuació i Seguiment de la XES.

Per a la Comissió, un dels principals objectius és que les entitats s'adhereixin a aquest manual, anomenat *Protocol per a la prevenció, detecció i abordatge de l'assetjament sexual, per raó de gènere, d'identitat i expressió de gènere o de preferència sexual*, i reflexionin sobre la necessitat de disposar d'eines per erradicar i treballar qualsevol comportament masclista en l'àmbit laboral. «Actualment unes 70 entitats de l'econo-

mia social ja han signat el protocol, i en seran més a mesura que arribem a les 400 que integren la xarxa, a qui demanarem que s'hi adhereixin o elaborin els seus propis protocols», diu Subirachs.

També des de la XES plantegen oferir recursos i tallers que convidin a reflexionar sobre aspectes més concrets, com és l'assetjament que sovint es produeix durant el període de maternitat o qüestionar els privilegis socials adquirits que tenen els homes en l'àmbit laboral.

CONÈIXER PER PODER IDENTIFICAR

Amb la creació d'aquest protocol, la XES respon, d'una banda, al debat intern sobre el paper que havia de desenvolupar com a referent de l'ESS i les economies

feministes i, de l'altra, a la creixent demanda d'assessorament que reclamaven les entitats pel que fa a l'assetjament. És aleshores, explica Subirachs, que es va crear la comissió que lidera: «Des d'economies feministes ens van recordar la importància de comprometre'ns amb el treball d'antiassetjament; per això vam mirar que el document fos el màxim de participatiu possible. Finalment, han sigut 13 membres de les entitats sòcies de la XES, que representen la majoria d'àrees de l'organització, els qui l'han elaborat».

De bracet d'aquest grup es van recollir comentaris respecte als rols de poder segons el gènere, les situacions de violència masclista o les vulneracions a la integritat física i psíquica. Temes sobre els quals el protocol vol donar resposta amb l'objectiu d'oferir els recursos necessaris per prevenir, detectar o tractar els abusos de poder per raons de sexe o gènere que es produeixen al camp de l'economia solidària. En definitiva, obrir esclatxes per trencar el mur d'impunitat que representa l'*statu quo* patriarcal.

LES CARES DE L'ASSETJAMENT

El protocol estableix pautes per prevenir qualsevol situació d'assetjament sexual —tant comportaments verbals, no verbals com físics no desitjats— que, com s'indica a les seves pàgines, «tinguin com a objectiu o produeixin l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una persona o de crear-li un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest». A més, amb aquesta eina, també es vol acabar amb «els sentiments de culpa que solen acompanyar la vivència d'una situació d'assetjament». En particular, serien el judici social —i també intern de la persona que la pateix—, així com la manca de credibilitat que sovint es troba la víctima,

encara més quan s'atreveix a fer una denúncia pública.

Tal com comenta Subirachs, malgrat que la Comissió d'Economies Feministes hagi posat al centre la necessitat de prevenir i eliminar les actituds discriminatòries a la feina, la XES ha treballat un protocol amb visió global, integradora i comunitària. «Era imprescindible que tothom hi reflexionés, perquè la violència masclista no és sectorial, sinó que arriba i es visualitza en qualsevol espai; també a l'economia social, que, com la resta d'àmbits, conviu dins del sistema cisheteropatriarcal dominant», recorda Subirachs.

LA LLAVOR PER ERRADICAR LA VIOLÈNCIA

Malgrat que per la XES l'existència d'un protocol no solucionarà el masclisme sistèmic per si mateix, creu que representa «un pas endavant» cap a la creació d'un sistema més just i sostenible. Per això, des de l'entrada en vigor del document, el gener del 2021, s'ha compromès a treballar activament per a la prevenció i ofereix suport i ajuda a qui pateix en carn pròpia un cas d'abús sexual. «Volem que aquesta eina serveixi a les entitats com a referent d'actuació davant de situacions masclistes, però, al capdavant, són les entitats les que hauran d'aplicar-lo i fer-se'l seu». Subirachs indica que la funció de la Comissió serà assessorar i generar el màxim de material possible, mentre que les entitats hauran de desenvolupar-lo.

Sigui com sigui, el protocol és una declaració d'intencions que té l'afany de crear una nova cultura a l'organització i al conjunt de l'ESS. Una cultura que, tot i reconèixer que les actituds discriminatòries produeixen els privilegis que hi ha actualment, aspira a posar fi a la impunitat davant de qualsevol mostra d'assetjament.—*

Perspectiva feminista

ALA FEDERACIÓ DE TREBALL

Fruit de la candidatura Cooperativitzem la Federació, el feminisme s'ha convertit en un dels vectors principals de les polítiques que impulsa l'organització.

Text: Carme Giménez

La primera actuació per incorporar el feminisme a la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC) va ser atorgar-li un paper preeminent en l'organització. Se'n va refer l'organigrama intern per dotar-la de diferents àrees de treball. El feminisme (o les economies feministes) va passar a ser un dels eixos transversals, d'acord amb la convicció que la Federació s'havia d'amarar d'aquesta manera de veure el món i que això impregnés tots els àmbits d'actuació, és a dir, la representativitat, la comunicació i, per extensió, les dinàmiques que emprèn per tirar endavant tots els objectius.

I així vam començar a construir-ho, sobre la premissa que el feminisme no pertany exclusivament a l'equip federatiu, sinó que ha de ser un espai desenvolupat amb les cooperatives federades. Per tant, abans d'elaborar el pla de treball, es va fer una primera convocatòria oberta per definir-ne les bases i, des d'aleshores, es convoca totes les persones interessades a dissenyar les tasques que han de permetre a la FCTC donar suport a les cooperatives perquè tirin endavant els seus processos en el terreny de l'equitat, la igualtat i les cures. Un dels trets que ha caracteritzat aquesta

actuació ha estat la triple direcció en què es planteja: el treball intern (com estan el Consell Rector i l'equip tècnic?, com es pot abordar?), les cooperatives federades (com en podem conèixer la situació?, necessiten suport?, quin i com?) i el món en general (de quina manera podem difondre a la societat la nostra tasca?).

UN EIX TRANSVERSAL

Ja el primer any, vam dirigir els esforços a conèixer quines cooperatives tenien plans d'igualtat, per així treballar amb el propòsit que la mateixa Federació en tingués un de propi. Vam iniciar les formacions, tant les internes com les adreçades a les cooperatives, alhora que preniem contacte amb altres entitats i organitzacions feministes, de què hem après l'experiència i la manera de col·laborar-hi.

Malauradament, l'aturada de l'activitat causada per la pandèmia ha influït en totes les àrees de la FCTC. També en l'eix feminista, que ha hagut de presentar el Pla d'igualtat i dur a terme les trobades i reunions de forma telemàtica, cosa que ha alentit alguns processos. Amb tot, l'objectiu segueix sent el mateix: fer la diagnosi de l'organització i elaborar una eina que, en un termini de dos anys, s'ha d'implementar tant a l'equip tècnic com al Consell Rector de la FCTC, a banda d'obrir un espai de coneixença i acompanyament per a les cooperatives federades.

En aquest temps, doncs, hem posat en marxa un instrument que vetlla sobretot per les comunicacions de la Federació, per la modificació d'uns Estatuts que han de reflectir tots els canvis organitzatius i de representació que s'han treballat fins ara, i per un ampli programa de formació, tant interna com per a les cooperatives. A tot això cal sumar-hi la redacció del Protocol per a l'abordatge de les violències sexuals,

que, a diferència del Pla d'igualtat, s'ha confeccionat amb cooperatives que segueixin el mateix procés. És a dir, hem compartit amb elles tota la formació perquè els protocols s'adaptin a cadascun dels projectes que existeixen. Al capdavant, es tracta de fer col·lectives les accions de l'organització i que les cooperatives federades s'empoderin en tots els àmbits.

FEMINITZAR L'ECONOMIA SOCIAL

Un altre dels objectius aquests mesos és fer més gran la xarxa de participació de l'eix. A més de la trobada periòdica per definir el pla de treball, volem ampliar la Comissió formada en el seu inici per membres del Consell Rector i l'equip tècnic. Així mateix, hem establert un espai més ampli per fer el seguiment de l'execució de les accions i la consecució dels objectius.

En aquesta línia, veiem la necessitat d'incrementar la presència de dones —també provinents d'altres col·lectius— al Consell Rector, cosa que exigirà nous mecanismes perquè els espais de presa de decisions de la FCTC en tinguin més, siguin més joves i tampoc no hi faltin persones racialitzades... I és que, encara avui, els òrgans de govern estan formats majoritàriament per homes blancs, mentre que la presència de cooperativistes joves és molt escassa.

Així és com la Federació aspira a potenciar el feminisme a les cooperatives, bé sigui a través dels cursos de formació i les trobades o amb el suport directe que els ofereix durant l'any. Una mirada que també cal traslladar a la Confederació de Cooperatives, COCETA, CEPES, així com al conjunt d'administracions i als nous marcs reguladors que s'estan projectant, entre els quals hi ha la llei d'economia social (juntament amb la resta de membres de l'AESCAT) i l'Estratègia Barcelona 2030.—*

ELS EFECTES DE L'HURACÀ FEMINISTA AL MÓN COOPERATIU

La intercooperació i espais estratègics, com els ateneus cooperatius, estan facilitant a molts projectes abordar conflictes, reforçar les seves tasques i aprofundir en l'activitat en perspectiva de gènere.

Text: Júlia Granell Barberà

TENIM LES EINES

Coneixeu alguna organització social que afirmi que no vol incorporar la perspectiva feminista a l'entitat? Avui dia se li tirarien a sobre, perquè ser feminista i dir que ho ets s'ha convertit en norma. Però darrere de l'etiqueta de «les cures al centre» hi ha una voluntat real de transformar les estructures que reproduïen privilegis

i desigualtats? Som capaces de posar de cap per avall els fonaments dels projectes per reformular-los en clau feminista i decolonial?

L'huracà feminista dels últims anys ha evidenciat que la incorporació de l'enfocament feminista a les entitats no només va de discursos, accions i posicionaments públics, sinó que també implica qüestionar-se la coherència i l'organització interna del mateix col·lec-

tiu, de dalt a baix, per construir organitzacions més «habitables» (concepte que fa referència als processos de transició organitzativa feminista). Un dels èxits és que aquest reclam ha esclatat dins del món social i ha revolucionat des del tercer sector més clàssic fins a les entitats de justícia global, les iniciatives de l'ESS o el moviment juvenil. En són una prova la creació de protocols d'abordatge d'assetjament o de violències sexuals, la diversitat de cooperatives especialitzades en feminismes, les múltiples formacions impulsades o la publicació de materials per incorporar els feminismes a les organitzacions.

PER UNES CURES MOBILITZADORES

Després d'un llarg picar pedra, el moviment feminista ha aconseguit generalitzar la necessitat d'actuar sobre les dinàmiques de gènere i opressives que generen desigualtats dins de les nostres estructures. Tot i això, aquest potencial transformador pot perillar si busquem una rentada de cara ràpida per obtenir l'etiqueta feminista o si entrem en un procés d'autorevisar-nos sense ser capaces d'aixecar la mirada més enllà del nostre melic.

Per evitar-ho, cal recordar que a les transicions organitzatives feministes perseguim un canvi estructural, l'objectiu final del qual és alinear-nos amb les agendes feministes i cercar la màxima coherència entre allò que fem i com ho fem. Si creiem que som feministes perquè fem rondes emocionals als nostres espais, però continuem mantenint privilegis, jerarquies i opressions, haurem perdut l'oportunitat de ser part activa en la transformació feminista de les desigualtats estructurals i les relacions de poder injustes.

Si tenim present aquest objectiu, evitarem despolititzar les cures i les reivindicarem en el seu màxim potencial de mobilització i transformació feminista. L'assaig *The Care Collective: El manifest de les cures* (2020) estableix una definició de la cura en aquesta línia quan reivindica «la nostra capacitat individual i comunitària de crear les condicions polítiques, socials, materials i emocionals que permetin que, tant la gran majoria de persones i criatures com el mateix planeta, prosperin».

PODEM ESTAR MILLOR

El cooperativisme no ha quedat exempt del sacseig feminista i s'ha llaurat un terreny on les pràctiques feministes poden arrelar. Les mesures de conciliació i la flexibilitat horària són alguns dels aspectes més valorats al sector, tal com revela el Baròmetre Cooperatiu del 2020 de la FCTC i l'Informe del mercat social català de la XES. Tot i això, i malgrat que parlem més que mai de cures, la manca de mesures que les promoguin encara

persisteix. Seguim tenint dades alarmants en l'àmbit de l'ESS, com ara que el 79 % de les cooperativistes presenten símptomes d'estrès, la meitat de les cooperatives arrossegueu conflictes no abordats i el 32 % no tenen establerts protocols per gestionar-los. Així consta en un informe recent de l'entitat Fil a l'Agulla.

La manca de condicions de treball dignes i els conflictes dins de l'equip són un dels motius que acaben dinamitant alguns projectes. D'aquí la urgència de posar la sostenibilitat econòmica al mateix nivell que la sostenibilitat col·lectiva i relacional. Seria ingenu (i patriarcal) pensar que es pot iniciar un projecte cooperatiu amb un pla de viabilitat econòmica, però sense acords pel que fa a les mesures de democràcia i diversitat interna, la conciliació, els lideratges o l'organització de l'equip i les tasques. I, en aquest sentit, alguns projectes han aprofitat el moment de pandèmia per reforçar aquests aspectes.

IMPULSAR UNA INFRAESTRUCTURA DES DELS ATENEUS COOPERATIUS

Sembla que, pels efectes de l'huracà feminista, els vents bufen a favor nostre, però cal ser conscients de les limitacions que seguim trobant. Qüestionar-nos i revisar la nostra estructura requereix una aposta política valenta, però també una infraestructura que permeti disposar de recursos, coneixements, forces i temps.

Una de les limitacions generalitzades és trobar finançament perquè aquests processos siguin sostenibles, cosa que algunes plataformes de segon grau estan resolent a còpia de facilitar formacions, assessoraments i materials a través d'espais estratègics. Els ateneus cooperatius són un d'aquests espais, ja que faciliten infraestructures amb què consolidar els projectes cooperatius. En són un exemple les sessions sobre sostenibilitat dels equips que ofereix Coòpolis a les cooperatives que volen engegar, la formació sobre com incorporar la mirada feminista a càrrec de CoopCamp i Coòpolis, el treball transversal en feminismes que fan al Vallès Occidental, la formació respecte a la mirada de gènere a l'RRR que va organitzar CoopMaresme i altres que coordina l'Ateneu Coop Central.

Davant l'anhel (o urgència) de viure en realitats més feministes, doncs, cal la corresponsabilització dels diferents agents implicats, també de l'administració pública, per evitar que sigui responsabilitat exclusiva de les cooperatives. I és que transitar cap a nous models organitzatius no va d'aconseguir una etiqueta: requereix un treball de formiga, sovint invisibilitzat, que implica moltes hores, pressupost, paciència i passió. Intercooperar és el camí perquè aquests laboratoris col·lectius superin els límits dels nostres imaginaris i ens ajudin a construir realitats més habitables.—*

Transició agroecològica: esmolant la terra amb perspectiva feminista

L'agroecologia és l'únic entramat de producció que pot —i sobretot podrà— garantir la sobirania alimentària i, de retruc, el dret a l'alimentació en un context de transició ecològica i social. Una transició que, molt probablement, serà traumàtica i complicada per gran part de la població.

Text: Martina Marcet

L'agroecologia i els projectes que basen l'activitat en aquest plantejament són, de manera generalitzada, fràgils i precaris. També són un element més de l'economia solidària, però sovint no tenen les eines necessàries per trobar punts en comú entre l'ESS de perfil urbà i de serveis i l'ESS vinculada a l'activitat pagesa.

Aquest desenaix explica les limitacions actuals de l'agroecologia i, alhora, dificulta abordar les potencialitats que té des de la perspectiva de l'economia feminista. De fet, és impossible valorar projectes de la petita pagesia, i menys de la pagesia agroecològica, si no s'introdueix en l'equació l'element de les cures, el tancament de cicles, la sostenibilitat ecològica i la justícia social, entre molts altres elements.

LA PAGESIA I L'AGROECOLOGIA COM A RESPOSTA

Mai com avui tan poca gent s'havia dedicat a l'agricultura i la ramaderia. I és que les dades del segon trimestre del 2021 a Catalunya revelen que el percentatge de població ocupada al sector primari no arriba a l'1,4 %, quan el 1977 havia estat del 20,8 % i el 1985 encara es mantenia en el 17,6 %. Aleshores, a Catalunya hi havia 122.300 persones que treballaven al sector, mentre que

actualment només són 46.500, el 62 % menys. I les dades a l'Estat espanyol tampoc no difereixen gaire.

Per entendre aquesta crisi creixent, podem identificar dos punts d'inflexió que marquen com hem passat de sistemes pagesos tradicionals —i més o menys equilibrats al territori— a la situació actual.

El primer d'aquests moments és el que s'ha anomenat la revolució verda: l'especialització i la tecnificació de la producció, tant agrícola com ramadera, que va iniciar-se la primera meitat del segle xx amb l'objectiu d'augmentar la productivitat. Una dinàmica que continua implementant-se i que, a l'inici, es va caracteritzar per la separació de dos processos: d'una banda, l'agricultura es va deslligar de la ramaderia i cadascuna va esdevenir un àmbit diferenciat de producció, de manera que van trencar amb els seus lligams tradicionals i ecològics; d'altra banda, es van començar a utilitzar espècies millorades, tant vegetals (actualment amb els transgènics) com animals, i es va expandir l'ús dels fertilitzants sintetitzats (derivats del petroli) i dels productes fitosanitaris. Així mateix, en aquesta etapa la maquinària va començar a ser cada vegada més grossa o sofisticada (controls de reg per sensors, menjadores i abeuradors intel·ligents, etc.), la qual cosa va provocar

que la pagesia de caràcter tradicional s'especialitzés i quedés a mercè d'allò que, per la seva naturalesa, fins llavors li era aliè: la rendibilitat en termes de benefici.

El segon gran element de transformació, regulació i burocratització de l'activitat pagesa ve marcat per un episodi clau: l'entrada de Catalunya en el mercat comú de la Unió Europea el 1985 i l'adaptació consegüent del món agrari i ramader a les normatives i requisits europeus. El resultat més conegut d'això van ser les quotes lleteres, que van destruir el teixit de producció làctica a tot l'Estat, especialment dels petits productors.

Al mateix temps, aquest darrer procés ha anat lligat a la globalització neoliberal, en què la circulació de productes alimentaris a escala global, la competició entre estats per fer productes més barats i l'especialització de la producció per territoris han provocat l'abandonament de cultius locals i, en conseqüència, la destrucció de qualsevol sobirania alimentària.

Si bé la política agrària comuna (PAC) ha substat força el sector primari, ho ha fet de manera molt poc equitativa, cosa que ha incrementat les desigualtats i ha provocat que les exigències de caràcter burocràtic, sanitari i biològic s'hagin convertit en una llosa enorme per a la pagesia, especialment per a aquella que no ha seguit la via de la intensificació i la industrialització.

En aquest sentit, l'agroecologia neix com a resposta a aquesta pèrdua de sobirania alimentària de les comu-

nitats —en particular de les que han intentat mantenir un sistema de producció basat en la petita pagesia tradicional—, però també com una alternativa a la industrialització de la producció alimentària, avui altament mercantilitzada.

NO SURTEN ELS NÚMEROS

En el cas de la pagesia, prioritzar el benefici i el rendiment per sobre de l'activitat l'ha portat a la seva mort en vida, ja que la pagesia ha estat i és una activitat que només pot concebre's des de l'economia feminista; sobretot perquè la dimensió de cures que incorpora sempre està present, tant pel que fa a l'activitat equilibrada sobre l'entorn com pel que fa al tracte amb la terra, els animals o la producció d'aliments sans.

De fet, qualsevol *unitat de producció pagesa* —sovint en el format de família extensa— es debat contínuament entre poder automantenir-se (i això inclou autoabastiment, però també vendes i ingressos monetaris derivats de les vendes de l'excedent) i poder atendre tot allò amb què es treballa, sense tenir-ne en compte el cost. Però encara més important: el fet que la pagesia al neolític sorgís perquè els humans ens vam adaptar a un canvi climàtic i vam coevolucionar amb el nostre entorn a partir de l'activitat agrícola i ramadera té com a conseqüència el fet que aquestes pràctiques estiguin

associades als cicles de matèria i energia, vida i mort. Una coevolució que té com a resultat l'aparició d'ecosistemes propis lligats a l'activitat pagesa.

Per tant, en el moment que la dinàmica capitalista inunda els plantejaments de la pagesia i la converteix en indústria alimentària, tota aquesta dimensió es perd i queda difuminada, de manera que l'únic objectiu que preval és obtenir més rendiment a costa de la destrucció del sòl, de la vida dels animals o de la mala qualitat dels aliments obtinguts. I la persecució del benefici i l'entrada en dinàmiques estrictament competitives i productivistes només fa que la pagesia acabi sumida en cercles perversos de pèrdua de capacitat i autonomia sobre la seva feina o en un endeutament perpetu.

Per tot plegat, doncs, l'activitat pagesa no-agroindustrial, i especialment l'agroecològica, necessita ser analitzada i comptabilitzada des d'una perspectiva ecofeminista, entenent l'amplitud del que significa la reproducció de la vida. Cal tenir present el valor que suposa respectar la terra, la manera com es treballa amb els animals, l'optimització de recursos naturals (aigua, energia), la fixació de carboni o el tancament de cicles de matèria, i cal incorporar aquests aspectes a l'anàlisi de la viabilitat d'aquests projectes.

ESCALLS QUE CAL SUPERAR

Un dels problemes de les iniciatives agroecològiques és que la precarietat i la fragilitat impedeixen tenir pre-

sents les dinàmiques de cures. De la mateixa manera que, tot sovint, el repartiment de rols i tasques provoca la discriminació o la desvaloració de la feina que fan les dones, que es considera menys valuosa. Així, tot i que sempre han treballat en les activitats agràries i ramaderes, les seves tasques són invisibilitzades, no declarades i veuen com se les priva de la titularitat de les finques i dels mitjans de producció.

És en aquest context que va néixer Ramaderes de Catalunya, un col·lectiu feminista integrat per dones que es dediquen a la ramaderia extensiva amb perspectiva agroecològica. Els tres elements sobre els quals es basteix el col·lectiu són la sororitat i el suport mutu, la reivindicació del pastoralisme i la ramaderia extensiva, així com la reivindicació de la igualtat de drets en un entorn i unes feines altament masculinitzades.

Dins de la situació d'emergència climàtica actual, l'agroecologia busca sistemes adaptatius recuperant varietats, augmentant la biodiversitat (tant d'espècies vegetals com animals), desenvolupant estratègies regeneratives que permetin recuperar la fertilitat del sòl i, també, reprenent oficis i tècniques perdudes, com pot ser la tracció animal. Tot això enfront del tecnopessimisme de la gran indústria, que posa per davant la innovació tecnològica i la producció alimentària forçada o artificial (des de cultius hidropònics fins a cultius de laboratori vegetals o animals).

En aquest sentit, i atès que estem en una situació de col·lapse i decreixement de les societats provocada per l'escassetat de combustibles fòssils, l'agroecologia s'erigeix no sols en una alternativa necessària, sinó probablement en l'única que pot garantir una alimentació sana i saludable de manera justa.

Ara bé, perquè els projectes agroecològics tirin endavant, cal que superin tres grans esculls. El primer és la dificultat d'accés a la terra, ja que la dinàmica especulativa que es produeix en l'habitatge a les zones urbanes també s'ha estès a les zones rurals, la qual cosa fa que trobar un terreny estigui condicionat per les dinàmiques perniciosos de les ajudes de la PAC (que fomenten l'acaparament de terres), per la gestió de les dejeccions ramaderes de la indústria càrnia (purins) i també per l'ocupació de terres fèrtils per part de polígons i camps solars. Situacions que donen peu a copar les terres per fer-hi cases de turisme rural, per construir-hi segones residències o per posar-les a la venda a preus que només poden assumir persones amb un alt poder adquisitiu. Per tant, si realment volem que tothom tingui accés a un habitatge, calen mesures per a racionalitzar aquesta situació, siguin legislatives o desobedients.

El segon escull que ha d'afrontar l'agroecologia és la viabilitat dels mateixos projectes, subjectes a un aparell legislatiu que dificulta enormement les possibilitats de posar-los en marxa, i més quan aquest aparell

està incardinat en les normatives europees destinades a la intensificació. Per fer-hi front, és fonamental que hi hagi una organització pagesa que defensi un altre model i que, sobretot, exigeixi una legislació adaptada a les necessitats d'aquests projectes.

Finalment, el tercer i últim escull, el que possiblement més impacta en la vida de les dones, és tenir una vida digna en un entorn rural i que pugui sostenir-se. Cal recordar que, actualment, les persones que es dediquen a projectes agroecològics no ho fan perquè sigui l'única opció o perquè han heretat l'activitat dels ancestres; la gran majoria ho fan per convicció i amb grans dosis de militància i sacrificis personals i familiars.

Per aquest motiu, hem d'insistir que la manca de serveis públics en zones rurals afegeix encara més dificultats a una activitat ja prou complexa; en particular, la falta d'escoles bressol, de transport escolar, de manteniment de camins públics o de connexió amb Internet, així com la llunyania dels serveis sanitaris o els problemes per a l'autoabastiment d'aigua i energia. En aquest sentit, doncs, si aspirem a una transició agroecològica, hem de poder fer compatibles els projectes agroecològics (que ja suposen una classe de vida i de treball diferent del treball assalariat o de serveis) amb l'estabilitat econòmica, la seguretat davant les catàstrofes, les maternitats, paternitats i criances, l'envelliment, la cura de les persones dependents i el dret al descans.

FIL COMÚ AMB L'ECONOMIA SOLIDÀRIA

Si considerem que la transició agroecològica és una prioritat, és bàsic un treball col·lectiu des de molts àmbits, tant per fer front a la dinàmica incessant d'intensificació, industrialització i mercantilització de la pagesia com per donar suport explícit a aquesta transició.

Quant a les estratègies de caràcter col·lectiu que cal seguir, la prioritat seria comptar amb una organització pagesa que defensi la petita pagesia i la transició agroecològica, i que ho defensi des de normatives específiques en què es garanteixi la preservació d'espais naturals on dur a terme una activitat de conservació lligada a l'activitat pagesa. A més, és evident que cal que aquesta organització estigui travessada pel feminisme i posi en relleu el paper de les dones en aquestes activitats i els atorgui el rol de portaveus del mateix moviment.

Un altre objectiu de caràcter col·lectiu va lligat al fet que la vida en entorns rurals tingui els mateixos serveis i recursos que els que disposen les zones urbanes (atenció sanitària, educació, transport públic, comunicacions, atenció a la dependència, etc.), però també polítiques d'accés a l'habitatge i a la terra.

I amb vista a elements més concrets, és cabdal construir amb la resta d'espais de l'economia solidària un marc de corresponsabilitat entre zones urbanes i

projectes agroecològics per bastir una xarxa de seguretat a aquestes iniciatives i que les transicions agroecològiques no hagin de ser gestos heroics, sinó processos acompanyats. Això implica, entre altres coses, promocionar els sistemes de subsidiació directa a petits pagesos —especialment per als qui comencen la seva activitat (amb sistemes AMAP o altres)—, crear caixes de solidaritat per a situacions extremes perquè les persones i els seus projectes puguin sobreviure i tenir sistemes de finançament que permetin que els pagesos puguin assumir les inversions —sovint molt importants— que necessiten per desenvolupar l'activitat.

Com ja dèiem al començament, cal ajudar el territori a recuperar espais abandonats o en mans de grans tenidors, la qual cosa frenaria l'especulació i les dinàmiques de gentrificació que es donen en entorns rurals. En aquesta línia, seria una gran eina comptar amb un banc de terres i d'habitatges en zones rurals des de l'espai de l'ESS, així com seria bàsic facilitar la creació d'infraestructures per a la transformació i la distribució, com poden ser escorxadors de baixa capacitat i mòbils, obradors compartits i espais logístics que contribueixin a millorar la comercialització dels productes i a garantir-hi l'accés.

Al capdavant, la transició agroecològica és imprescindible davant la situació de col·lapse en què estem immersos, però també, i de bracet amb l'economia solidària, és una eina imprescindible per superar aquests esculls i generar noves realitats per a totes. —*

Una aposta a fons per l'habitatge inclusiu

LA MORADA

En un solar del barri de les Roquetes, situat al districte barceloní de Nou Barris, es construiran dotze habitatges cooperatius per a dones i persones trans. Amb aquesta iniciativa, inserida en la lluita contra la violència immobiliària, s'obre pas un projecte de vida en comunitat que connecta el moviment LGTBIQ+ amb els principis de l'economia social i solidària.

Text: Joan Bernà

Pocs llocs com La Morada poden presumir d'un model d'habitatge pensat per aixoplugar dones i persones trans. Després de treballar braç a braç amb el Pla comunitari de les Roquetes, les seves impulsores han trobat l'espai on resoldre la manca d'accés a l'habitatge i continuar, des de la seva mirada feminista, el seu compromís amb aquest i altres drets fonamentals.

El lloc on esperen construir l'edifici l'han aconseguit gràcies a la fundació La Dinamo, que a través d'una subhasta els ha permès accedir a un solar en règim de cessió d'ús per a un període de 65 anys. Malauradament, en tractar-se de sòl privat, no han pogut acollir-se a ajudes públiques i han d'afrontar una despesa molt més elevada en comparació amb altres promocions similars.

Així ho explica la Maria, una de les integrants del projecte, que malgrat els problemes per tirar endavant l'edifici, assenyalava que la Xarxa d'Economia Social (XES) ha aconseguit finalment que els habitatges cooperatius ubicats en sòl privat puguin entrar en les ajudes públiques que recull el Pla estatal d'habitatge aprovat el març d'aquest 2021.

TRENCANT FALSES DICOTOMIES

La Morada va germinar fa tres anys, quan un grup d'amigues que militen en espais feministes i pels drets LGTBIQ+ van coincidir en la necessitat de trobar un habitatge digne i sostenible. A partir d'aquí, van constituir la cooperativa, la primera de l'Estat que acollirà lesbianes, persones trans i dones trans-feministes. «Amb aquest projecte volem trencar les falses dicotomies, les jerarquies i els privilegis basats en el gènere, que no deixa de ser una construcció del sistema patriarcal que estableix diferències en l'ús de l'habitatge segons les identitats sexuals», indiquen des de La Morada.

Segons la Maria, «si esculls una forma de vida diferent del que suposa viure en parella o en una família estàndard és complicat comptar amb un habitatge», raó per la qual elles s'han esmerçat per trobar vies alternatives amb què finançar-lo. Així, per exemple, s'han assessorat juntament amb altres projectes europeus i han hagut de compaginar les seves feines amb la investigació i treball proactiu per obtenir els recursos necessaris: «Amb cooperativistes d'altres països i a través de les jornades d'intercanvi *Dones cohabitant*, organitzades pel Col·lectiu Punt 6, hem identificat les vies a què podem acollir-nos d'acord amb les nostres especificitats», afegeix.

A més a més, s'han trobat que, a diferència dels habitatges cooperatius en terrenys públics grans, tenen més dificultats per finançar-se. La Morada és un solar petit i això encareix qualsevol operació; d'aquí que reclamin al consistori barceloní que com-

pensi aquest greuge o, per contra, faciliti més terrenys en desús per a ús residencial. La Maria insisteix en la idea d'abaratir els preus i millorar les condicions d'adquisició mitjançant la lluita col·lectiva, perquè «si vols comprar sòl o tens molts diners o bé has de tenir parella». Almenys, la cessió d'ús per a un període de 65 anys els ha permès cobrir les necessitats bàsiques i afrontar els interessos especulatius que imperen al sector immobiliari.

ESPAIS OBERTS, ARRELAMENT SOCIAL

La manera de configurar l'edifici també ha format part del treball previ que han fet durant els últims mesos. Unes trobades en què han tractat l'economia interna i mecanismes que contemplin el rescat econòmic davant d'eventuals situacions d'emergència, a més de generar entorns que evitin la percepció d'inseguretat. «Volem una convivència que vagi més enllà d'un habitatge estàndard, on cadascú acostuma a tancar la porta i s'estableix molt poca relació entre els inquilins», apunta la Maria.

Inicialment, el projecte preveia 14 pisos, però arquitectònicament només se'n permetran 12, que, per les dimensions del terreny i la normativa urbanística vigent, quedaran repartits en quatre plantes: «Tenim pisos de tres mides i els més grans són de 58 m², de manera que les unitats de convivència seran força reduïdes», assenyalava la Maria.

Tot plegat, però, no impedeix que la futura llar compleixi un dels seus objectius troncal: disposar d'espais comuns i polivalents, com una terrassa a dalt, un pati interior, un altre per a tallers destinats a familiars i uns quants més on hi haurà diversos serveis mancomunats, entre els quals una bugaderia.

Així mateix, el Pla comunitari de les Roquetes ha ajudat que La Morada s'integri a un teixit social històricament molt actiu. Com explica la Maria, «no volem sentir-nos gentrificadores, sinó arrelades a l'entorn. Per això hem participat en l'organització d'activitats per la diada del 8 de març juntament amb l'entitat Orgullo de Clase i altres entitats del moviment veïnal». Durant els pròxims mesos volen aprofundir en aquesta tasca de proximitat, conscients que l'habitatge és un aspecte que travessa totes les persones i àmbits de la vida, també a les mateixes impulsores del projecte. «La majoria rondem entre els 30 i 50 anys i, si bé moltes ens coneixem de la militància feminista, vam haver de reflexionar sobre què suposa ajuntar-nos en un espai tan particular o sobre el fet que, quan envellim, haurem de reforçar les cures d'una manera diferent de la tradicional». En aquest sentit, la Maria assenyalava que «el procés ens ha obligat a tractar des dels petits elements de la casa fins a

l'edifici en el seu conjunt i a acordar-ho mitjançant debats densos i difícils en què hem superat les discrepàncies per arribar al consens».

FLEXIBILITAT I DESJERARQUITZACIÓ

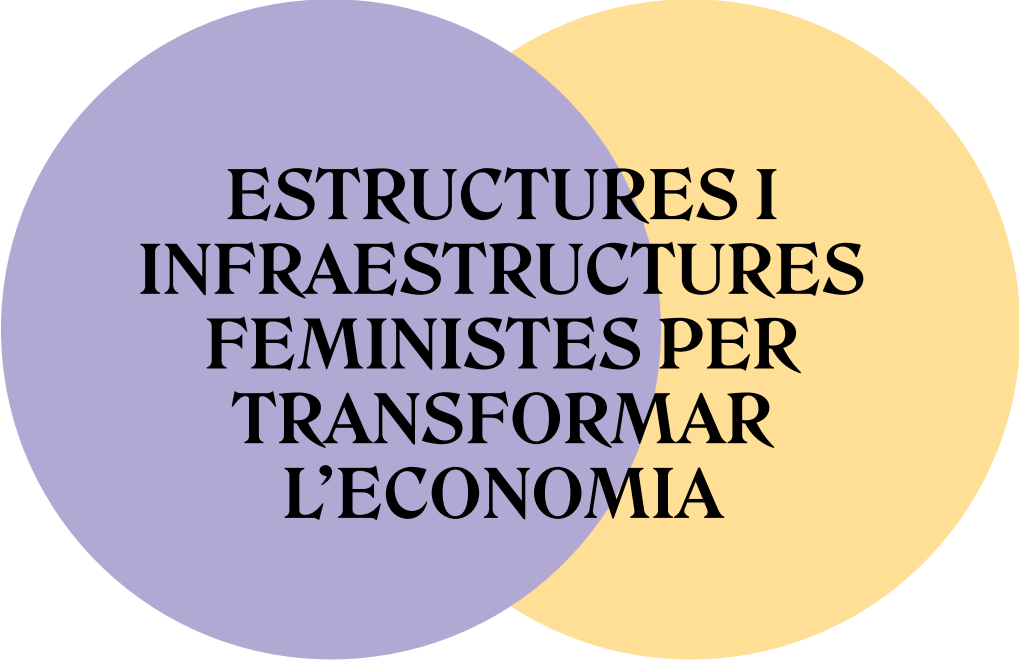
Un dels materials que ha servit a La Morada és l'informe *Flexibilitat i igualtat de gènere*, de la col·lecció «Quaderns d'Habitatge» del gener del 2019. Un treball que parteix del principi segons el qual la flexibilitat i la igualtat de gènere comporten, necessàriament, la desjerarquització. I això suposa que, en una casa sense jerarquies, com pretén ser La Morada, no hi pot haver habitacions amb més qualitats que les altres ni elements privatis que impliquin una jerarquia interna. A més, en el cas de la cuina, no pot quedar relegada ni tancada, sinó que ha de permetre el treball col·laboratiu entre les diverses unitats de convivència, compartint i fent visibles les altres tasques domèstiques.

«En la mesura que s'apliquin aquestes condicions, tindrem construccions i rehabilitacions no jeràrquiques ni androcèntriques i això permetrà trencar els binarismes i el repartiment dels rols que reproduïxen les desigualtats de gènere», afegeix l'informe,

que, tot i això, valora que «ja s'estan començant a aplicar altres usos que tenen a veure amb les diferents tipologies d'unitats de convivència». Un fet —conclou— que afavoreix habitatges sense jerarquies, flexibles i que, com La Morada, facilitaran el treball productiu i no entorpiran la resta de tasques quotidianes.

També en aquesta línia, l'urbanisme feminista ha estat clau perquè La Morada plantegi un edifici on la percepció de seguretat estigui al centre i que, en la seva planificació, eviti reproduir l'androcentrisme i la resta d'estructures patriarcals. A propòsit d'això, han donat una importància especial a la il·luminació, als espais intermedis i a aquelles cures que ajudaran les noves promocions a inserir-se i vincular-se en el seu entorn més immediat.

D'aquesta manera és com La Morada ha començat a planificar el que serà un habitatge de referència, que, a banda de replicar els que hi ha al districte de Sants, també a Barcelona, té el repte d'acollir un perfil d'inquilins amb una idiosincràsia ben específica. «Ara som a la fase executiva, només cal veure si tenim prou diners per completar les obres o si ens en caldran més». Mentre esperen que els tècnics tanquin el pressupost definitiu, confien que la primera pedra es posi a terra abans d'aquí dos anys.—*

ESTRUCTURES I INFRAESTRUCTURES FEMINISTES PER TRANSFORMAR L'ECONOMIA

L'economia feminista està cada vegada més present en el marc de l'economia social i solidària, però, per condicionar les agendes, necessita recursos, eines i espais de coordinació col·lectiva. La Insòlita, entre altres iniciatives, és un exemple d'aquesta voluntat d'esdevenir un actor de canvi amb capacitat d'incidència política.

Text: Blanca Valdivia

En els últims anys, hem assistit a un auge del moviment feminista, que també ha significat una diversificació del repertori reivindicatiu. En aquest sentit, és fonamental reconèixer el treball d'economistes feministes com ara Amaia Pérez Orozco, Cristina Carrasco, Sandra Ezquerro o Astrid Agenjo, que, sense simplificar el contingut teòric, han situat les reivindicacions de l'economia feminista com a punt imprescindible de l'agenda del moviment.

Aquestes autores no sols han contribuït a popularitzar conceptes i teories, sinó que ens han permès sentir-nos còmodes parlant d'una cosa de què moltes ens sentíem alienes, com és l'economia, fent visible que va més enllà de l'Ibex-35. Aquesta proximitat de la teoria de l'economia feminista ha confluït, a més, amb propostes concretes de companyes com Sindillar, Dones

Migrants Diverses o les Kellys, que ens parlen d'economia feminista encarnada i travessada pel racisme i el sistema colonial.

DEL DISCURS A LA PRAXI

El moviment feminista ha permeabilitzat diferents esferes i àmbits, entre els quals l'ecosistema de l'economia social i solidària, fent que cada dia siguin més habituals els discursos feministes que tracten d'incorporar les cures dins de les pràctiques organitzatives de les entitats o que denuncien les violències masclistes dins de l'economia social. Així, proliferen eines com els protocols contra l'assetjament i les mesures de flexibilitat i conciliació, i tothom fa seva la consigna «posar la vida al centre». Malgrat això, i reconeixent

els esforços que s'han fet, encara hi ha actituds masclistes, rols de poder acaparats per homes, poc reconeixement a l'especificitat de les entitats que treballem des d'un paradigma feminista i una aproximació a les cures que sovint perpetua un model de família nuclear heteronormatiu.

Encara que hi hagi una certa crítica al productivisme, en la pràctica reproduïm les lògiques capitalistes de productivitat, amb una economia social molt exigent en termes de visibilitat i participació, en què no et pots permetre no ser-hi, perquè si no senzillament desapareixes. També els espais de participació i incidència política són, tant per horaris com per càrrega i dedicació, incompatibles amb els temps de vida, i la majoria de les vegades estan més orientats als resultats que als processos, l'intercanvi i els aprenentatges col·lectius.

En massa ocasions, l'economia feminista es converteix en una qüestió discursiva, una mena de sufix de l'economia social i solidària, sense ser conscients que, per a moltes, el feminisme i l'economia feminista és

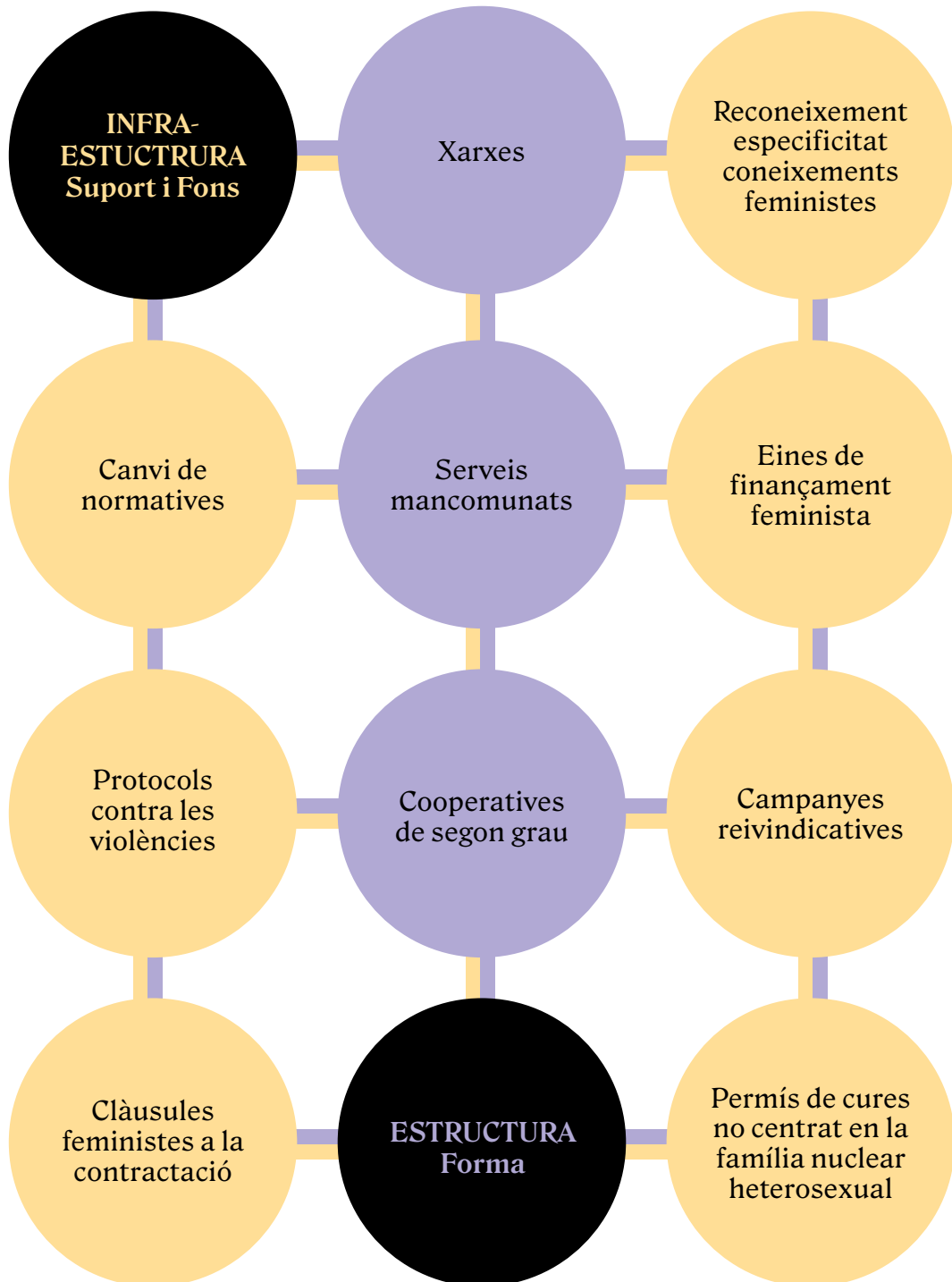
una cosa que ens remou les entranyes diàriament i que exigeix canvis profunds en les pràctiques quotidianes. Emmarcar el feminisme com una qüestió identitària, doncs, fa que ens oblidem de la materialitat i que no es generin les condicions que possibilitin una transició feminista de l'economia social i solidària.

CONFLUÈNCIA D'INTERESSOS

Per no quedar-nos en qüestions superficials, és important aplicar una mirada més complexa, analitzar quina economia feminista volem en l'economia social i pensar estratègies per fer-ho.

Marie Molyneux assenyalava la importància de diferenciar entre *interessos de gènere estratègics* i *interessos de gènere pràctics*. Els *interessos estratègics* serien aquells que es deriven de l'anàlisi de la subordinació de les dones i que tenen com a objectiu construir una alternativa més igualitària. Els *interessos pràctics*, per la seva banda, són aquells que responen a una necessi-

Exemples d'algunes estructures i infraestructures feministes

tat immediata i que no cal que estiguin relacionats amb un objectiu estratègic. Serien, per exemple, els aspectes quotidians vinculats a la divisió sexual del treball.

La conceptualització de Molyneux pot transferir-se a l'àmbit de l'economia feminista, combinant els interessos pràctics, que són necessitats que hem de resoldre de manera immediata, amb els interessos estratègics a llarg termini, que tenen la capacitat de transformar des de l'arrel.

Aquesta dualitat d'interessos és present, per exemple, quan les dones de l'economia social visualitzem les qüestions relatives a les cures o a l'estat emocional de les persones o quan ens responsabilitzem de l'elaboració i posada en marxa de protocols contra les violències masclistes. En aquests estadis, és evident que milloren la nostra quotidianitat en les entitats de l'economia social, però, al mateix temps, poden tenir un efecte negatiu si s'interpreten com una perpetuació del nostre rol de cuidadores o continuem fent-nos càrrec de les violències que vivim, sense una perspectiva de transformació. Al costat oposat, els interessos estratègics, amb una vocació de transformar a llarg termini, no caurien en aquesta mena d'incoherències, però, en canvi, tindrien resultats limitats en el dia a dia de les dones, tenint en compte que hi ha moltes coses que necessitem canviar ja.

ENTRE EL FONS I LA FORMA

L'economia feminista requereix unes condicions materials i immaterials que li donin contingut i forma, capaces de transformar realment l'economia i fer que els canvis perdurin al mateix temps que es treballen els interessos pràctics i els estratègics. Un doble objectiu pel qual és necessari entreteixir diferents *estructures* i *infraestructures* feministes que possibilitin aquesta transició i es donin suport en diferents àmbits. Aquí, és important diferenciar entre estructura i infraestructura per aconseguir més profunditat en les transformacions. D'una banda, les *estructures feministes* serien la forma, materialitzada en nodes, xarxes o agrupacions que treballen de manera coordinada i constant per incorporar les reivindicacions feministes i, de l'altra, les *infraestructures feministes* serien la diversitat de suports, concretats en elements, dotacions, marcs normatius, espais o recursos que possibiliten les condicions per a la transformació.

Si pensem en les pràctiques feministes actuals dins de l'economia social i solidària, veiem que hi ha un conglomerat d'estructures i infraestructures. Pel que fa a l'estructura, hi ha diferents grups i comissions que treballen de manera coordinada. És el cas de la Comissió Feminista de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XES), les comissions territorials i l'estatal de REAS, la Comissió Feminista de Coop57 o l'Eix Feminista de

la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC), entre d'altres; uns espais que promouen la reflexió, construeixen definicions comunes i elaboren materials que incorporen una mirada feminista.

Quant a les infraestructures generades, podem destacar els protocols elaborats per la XES o Lafede.cat, o la campanya Prescrivim Cura Digna, que, coordinada per Coòpolis i amb la participació de Més que Cures, Intered, La Inversa, Espai Ambiental i el Pla Comunitari Sagrada Família, impulsa accions adreçades a valorar el treball de la llar i les cures.

UNA EINA COL·LECTIVA

A partir de compartir malestars i generar aliances i estratègies de suport mutu i reivindicació política, fa dos anys va sorgir La Insòlita, la Xarxa de Cooperatives Feministes de Barcelona, formada per Nus, Candela, La Raposa, la Cooperativa de Tècniques, Coeducació i el Col·lectiu Punt 6.

A les qui hi estem involucrades, crear eines com La Insòlita ens permet ser més fortes, treballar juntes i amb un objectiu comú, conscients que fer-ho és bàsic per transformar l'economia. I això vol dir, per exemple, canviar la llei d'igualtat estatal, que exigeix que en certes contractacions els equips siguin paritaris, penalitza les entitats conformades només per dones i no té en compte la feminització de la pobresa ni els baixos de gènere al mercat laboral. També amb aquestes infraestructures de treball col·lectiu podem pressionar les administracions públiques perquè introdueixin clàusules socials i feministes en la contractació, a més de repensar eines de finançament feminista que no penalitzin les dones o de promoure permisos laborals per a la provisió de les cures des d'una dimensió comunitària no familiarista.

Com bé diu Amaia Pérez Orozco, tota aposta política ha de tenir una manera de ser anomenada i transmesa i tot el que és conegut ha de suposar una intervenció política. És a dir: per poder actuar sobre el món necessitem pensar-lo, la qual cosa demana conèixer i anomenar les coses i, al mateix temps, crear categories i relats que permetin una ruptura amb l'hegemonia discursiva que imposa un únic món possible i una sola manera de llegir-lo. No es tracta, doncs, de conèixer, en el sentit de descobrir, petits pedaços acumulables d'una realitat que és aquí fora i és immutable. Volem conèixer des de la convicció que, a mesura que anomenem la vida des d'altres llocs, podem construir altres mons i altres maneres de viure-hi. Queda molt per avançar, però només caminant juntes, sistematitzant aprenentatges i recursos des de les pràctiques quotidianes i també sent constants, respectant a la vegada els temps de vida, podrem contribuir a una transformació feminista de l'economia.—*

L'EXPERIÈNCIA BASCA

El VII Congrés d'Economia Feminista, celebrat el juliol passat a Bilbao, va tenir d'amfitrió REAS Euskadi, una aliança cuinada a foc lent entre diverses organitzacions socials basques amb l'objectiu de construir alternatives socioeconòmiques que situïn la vida al centre.

Text: Zaloa Pérez

TEIXINT ALIANCES FEMINISTES

L'economia solidària, com a pràctica econòmica alternativa, va ocupar un lloc preeminent al VII Congrés d'Economia Feminista, en què la cooperativa Astindu va encarregar-se de la secretaria tècnica, Erreka Multimedia i Airea Eleaming del suport tècnic i la revista *Pikara Magazine* de la cobertura i l'edició del monogràfic posterior *Economia feminista: debats, anàlisis i propostes per tenir un altre sistema socioeconòmic*.

També hi va participar Colectiva XXK i, en qualitat d'organitzadora local, la xarxa d'economia alternativa i solidària REAS Euskadi, sorgida amb l'ànim de desenvolupar l'economia entesa com a eina al servei del desenvolupament personal i comunitari. Aquesta plataforma, que agrupa 89 entitats, impulsa propostes que contribueixen a generar processos polítics, socials, econòmics i ambientals relacionats amb la sostenibilitat de la vida.

Al congrés de Bilbao, moltes de les comunicacions, tallers i ponències presentades van versar sobre alternatives vinculades a l'economia solidària —com les finances ètiques, la sobirania alimentària i energètica, el comerç just o les economies comunitàries i populars— i van ser una mostra de l'enorme potencialitat que té l'articulació entre l'economia solidària i la feminista per confluïr cap a altres models socials, econòmics i polítics en què les persones i la vida se situïn al centre. Altres propostes, més crítiques, van abordar el camí que cal recórrer per construir una economia solidària més feminista.

TRAÇAR ALTERNATIVES DE FORMA COL·LECTIVA

La presència de l'economia solidària als congressos d'economia feminista, tan pel que fa als continguts

com a la mateixa participació, no és nova. Les diferents xarxes hi han concorregut sovint i, quant a REAS Euskadi i les seves organitzacions, han presentat comunicacions i tallers des del V Congrés Estatal d'Economia Feminista, organitzat per la Universitat de Vic el 2015 —REAS Euskadi va incorporar-se de manera formal al comitè de debat i acció política a la Jornada Estatal d'Economia Feminista del 2017, feta a Madrid—. En aquest sentit, cal recordar la vocació d'aquests congressos de transcendir l'àmbit acadèmic i el debat públic amb propostes concretes de caràcter socioeconòmic, tant en el terreny de les polítiques públiques com en l'activisme comunitari, i amb un enfocament global i local. N'és una prova l'heterogeneïtat d'agents que han contribuït a posar en marxa aquestes trobades des dels anys 80 (activistes, acadèmiques, organitzacions i moviments socials), cosa que ha estimulat el debat entorn de temes que sovint excedeixen els límits del que tradicionalment s'ha considerat com a economia.

Des de la perspectiva de l'economia crítica, l'eco-

nomia solidària comparteix amb la feminista el plantejament que situa les persones i la seva qualitat de vida al centre de l'activitat econòmica. Tanmateix, l'economia solidària és també, i sobretot, una pràctica alternativa present en totes les fases del cicle econòmic i amb una lògica diferent de la competitiva dels mercats, ja que recupera maneres de funcionar basades en la reciprocitat, la solidaritat i la cooperació. Per tant, ofereix un laboratori on experimentar noves formes de fer i que ha demostrat un gran potencial per afavorir l'accés de les dones a feines remunerades dignes, a formes d'organització menys jeràrquiques i a més flexibilitat en l'organització del treball.

A més a més, l'economia solidària qüestiona el sistema econòmic imperant i en proposa una transformació radical. És per això que crea estructures de treball a escala local, regional i global que tenen com a gran repte aconseguir que experiències considerades testimoniales basteixin, juntament amb altres moviments socials, un nou model socioeconòmic.

En aquest sentit, pot ajudar el feminisme a construir una societat no sexista ni patriarcal que transformi les relacions de poder i acabi amb la desigualtat entre homes i dones.

UNA ULLADA A LA HISTÒRIA

Des del 2008, membres de l'equip d'investigació de la Universitat del País Basc/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) van col·laborar en accions de sensibilització i difusió sobre l'economia solidària i en treballs d'investigació orientats a estendre i consolidar-ne les pràctiques. Per a aquesta tasca van col·laborar amb REAS Euskadi i amb els diferents grups de treball que té aquesta plataforma: Ekosolfem—grup d'economia feminista i solidària—, Auditoria Social, Mercat Social i Aprenentatge Social. Aquesta iniciativa també es reservava un espai per organitzar seminaris i cursos d'estiu al voltant de temes d'interès comú, com són les alternatives solidàries a la crisi, els mercats enfront de la democràcia, nous conceptes per a un altre benestar, o cures i sostenibilitat de la vida.

Al llarg d'aquest recorregut, es va fer palesa la necessitat que la col·laboració entre els diferents participants fos més estable, estructurada i capaç de garantir més profunditat i abast en els treballs de recerca. Amb aquest objectiu, una primera passa va ser el conveni signat entre REAS Euskadi i la UPV/EHU el 2012, que preveu iniciatives conjuntes en l'àmbit de la responsabilitat social, la sostenibilitat, la transferència de coneixement, la formació i l'educació en valors. Un resultat d'això va ser la creació del Màster en Economia Social i Solidària, una titulació pròpia de la UPV/EHU, que comprèn una formació teòrica sobre el caràcter transformador de l'economia social i solidària i aspectes de caràcter pràctic sobre la situació del sector, tant de tipus normatiu com pel que fa a polítiques i instruments de suport per al desenvolupament.

Una segona passa, igual d'important, va ser l'elaboració del projecte d'investigació *Anàlisi d'instruments per a la transformació i la cohesió social*: aplicació des d'un marc d'integració de l'economia feminista i la innovació social. Un document sorgit en el marc de la convocatòria Universitat-Societat de la UPV/EHU, que va permetre l'any 2014 crear un grup de treball estable a la REAS Euskadi sobre economia feminista i solidària que integren investigadores de la UPV/EHU i persones i entitats de la mateixa xarxa.

El seu objectiu ha estat desenvolupar el paradigma de sostenibilitat de la vida, incloent-hi la perspectiva i els vincles entre l'economia solidària i la feminista, i enfortir les pràctiques de les organitzacions i entitats per potenciar-ne la capacitat transformadora. Aquest

grup ha liderat activitats tan reeixides com la revisió dels principis de l'economia solidària, duta a terme en el marc de la Comissió Feminista de la REAS RdR (Red de Redes de Economía Alternativa y Solidaria), que formen les comissions feministes del País Basc, Catalunya, Aragó, Madrid i el País Valencià, a més de la creació de materials de formació en economia feminista o l'impuls de processos de canvi proequitat de gènere entre les organitzacions de la xarxa.

L'ECONOMIA SERÀ SOLIDÀRIA NOMÉS SI ÉS FEMINISTA

Els congressos d'economia feminista ens ofereixen un espai de trobada amb l'economia feminista i els feminismes en què es pensen, es creen i s'imaginen altres maneres d'actuar. Un espai que aspira a superar les fragmentacions entre el fet productiu i el fet no productiu, entre el fet polític i el fet econòmic, i que marca l'agenda de l'economia solidària en qüestions com la interdependència, la divisió sexual del treball, la crisi de les cures o les violències masclistes.

Com indica l'article «La vida al centre. Quina vida i quin centre?», publicat al monogràfic de *Pikara Magazine*, «necessitem pensar juntes quin és l'horitzó de transició cap a què volem seguir avançant, quines alternatives posem en marxa, sota quines lògiques estem erosionant el sistema i, també, com teixim aquest subjecte divers i fort amb capacitat d'abordar les desigualtats que el travessen».

En aquesta tasca hi ha espais en disputa, projectes que malden per recuperar àmbits de les nostres vides usurpades pel capital i l'ànim de lucre. D'aquesta manera, irrompen propostes en l'àmbit de la sobirania alimentària, l'agroecologia, l'economia social i solidària, la sobirania energètica, les xarxes d'acollida i cures mútues... Experiències que tenen molts interrogants per resoldre: com traslladar aquestes alternatives a més persones; què es pot fer per potenciar-les i interconnectar-les; qui pot quedar-ne fora i quines dinàmiques indesitjables reproduïen, o si encara generen propostes que reproduïen lògiques productivistes i patriarcals.

Tots aquests espais, més que buscar solucions sòlides, impermeables i perfectes, ens ajuden a esbossar camins per recórrer juntes i omplir de contingut aquest anhel de posar «la vida al centre» i teixir una economia que sostingui totes les vides en la seva diversitat. Així es va expressar al VII Congrés d'Economia Feminista celebrat al juliol a Bilbao: «L'economia feminista no és un esforç intel·lectual particular, sinó col·lectiu». És justament des d'aquí, la col·lectivitat, des d'on proposem pensar com construir una economia solidària i feminista.—*

ECONOMIA DIGITAL FEMINISTA

Cap a un marc d'igualtat de gènere

La discriminació de les dones en l'economia de plataforma sembla que es reproduïx independentment de quins siguin els models de governança. Malgrat alguns avenços, la majoria d'empreses perpetuen jerarquies i biaixos de gènere, raça i classe.

Text: Mayo Fuster Morell

Amb l'adopció de les noves tecnologies, hi ha hagut una transició de la fàbrica com a referent econòmic de l'era industrial a les plataformes de l'economia digital. Això ha provocat que la producció, el consum i la distribució de la feina i del capital es realitzin cada vegada més entre persones físicament disseminades que es coordinen a través de plataformes digitals; unes activitats que creixen de manera exponencial i que avui impacten en la majoria de les àrees econòmiques.

Aquest nou paradigma s'ha demostrat amb la Covid-19 i l'expansió consegüent del teletreball, exponents d'un procés que va néixer amb el programari lliure i la Viquipèdia fins a expandir-se al microtreball en línia (per exemple, Upwork), als serveis de mobilitat (viatges compartits, serveis de taxi Uber), al lliurament d'aliments (com és el cas de Deliveroo) o a l'atenció, entre molts altres.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ

En un principi, l'economia de plataforma va ser rebuda com un model obert, inclusiu i democràtic en comparació amb l'economia tradicional industrial —i, de fet, encara la majoria d'operadores advoquen per l'accés obert i la igualtat d'oportunitats—, però diverses investigacions ho posen en qüestió pel que fa a la igualtat de gènere.

De fet, si analitzem els estudis que parlen de l'enfocament de gènere en les noves tecnologies, veiem que la majoria tracten el vessant econòmic *mainstream* i la participació de les dones en l'economia digital, altres se centren pròpiament en l'economia política feminista, i molt pocs en l'anomenada teoria feminista de la tecnologia i les TIC. A més, aquestes anàlisis són disperses i no brinden una visió completa dels tres pilars de la igualtat de gènere a què apunta la Comissió Europea i les Nacions Unides: igualtat d'accés, participació i llibertat de violències.

Malgrat això, d'una banda, aquests estudis sugge-

reixen que el treball de plataforma, tant pel que fa a la igualtat de condicions d'accés a la tecnologia i les competències com pel que fa a la inclusió de les dones en aquests tipus de feines (Eurobaròmetre, 2016), reproduïx l'exclusió de gènere, la segregació i la bretxa que té lloc en l'economia en general (EIGE, 2020). Així mateix, en una perspectiva interseccional, diversos estudis apunten que l'economia de plataforma perpetua jerarquies i biaixos de gènere, raça i classe.

D'altra banda, a partir dels sistemes sociotècnics i un enfocament en les implicacions socials de la base tecnològica de la plataforma, aquests estudis demostren que la visió aparentment neutral en el disseny tecnològic no és certa i també s'hi registra un biaix de gènere. I, pel que fa als algorismes d'economia de plataforma, es percep un ús preocupant de tècniques de gamificació que permeten formes intensives de vigilància, discriminació reforçada (Zuboff, 2019) o estereotips de gènere (Kenny i Donnelly, 2020). Al mateix temps, d'algunes anàlisis es desprèn la necessitat d'adoptar una perspectiva de gènere en les dades (D'Ignazio i Klein, 2020).

Un altre grup d'estudis, aquest cop sobre la intersecció de l'economia de plataforma i la igualtat de gènere, detecta desequilibris entre la feina i la vida privada (Huws et al., 2018), mentre altres adverteixen que la idea segons la qual les plataformes són una alternativa flexible a l'ocupació pels qui tenen responsabilitats familiars (Singer, 2014) només reforça la distribució desigual de la feina de cures; i no sols això: mantenen les dones a la llar mentre desenvolupen una feina remunerada (Huws, 2019).

I passa el mateix amb les plataformes en línia per a serveis domèstics. Si bé sembla que ofereixen noves solucions com a substitutes de la feina domèstica no remunerada, la precarització laboral en l'àmbit de les proveïdores de serveis de cura fa que també es caigui en l'explotació. En resum: els estudis actuals conviden a pensar que l'expansió de l'economia de plataforma

no només reproduceix la discriminació de gènere en l'economia, sinó que l'aguditza.

MODELS D'ECONOMIA DE PLATAFORMA

L'economia de plataforma (EP) pot basar-se en models convencionals orientats al lucre —coneguts com a *capitalisme de plataforma*—, o en models prosocials alternatius que giren entorn del cooperativisme i les organitzacions democràtiques, l'anomenat *cooperativisme de plataforma*. Per tenir una diferenciació entre els models, el balanç de qualitats democràtiques de plataformes desenvolupa un marc que en permet la caracterització (vegeu Taula 1).

Tant un com l'altre model de plataforma plante-gen desafiaments rellevants en termes de qüestions de gènere. El primer és que, d'acord amb els diferents estudis, en termes de governança, tecnologia, gestió econòmica i base de coneixements, que un sigui més social i democràtic no implica que sigui més inclusiu (Fuster i Espelt, 2019).

Segons aquesta mateixa anàlisi, les empreses d'economia de plataforma no tenen una representació de gènere igualitària en la força laboral, ja que els homes són els propietaris de la majoria dels projectes o, si més no, els dirigeixen, fins i tot en sectors com la cura

i els serveis de neteja de la llar, en què les dones estan sobrerrepresentades. Tan sols una minoria compta amb polítiques que promouen la igualtat de gènere.

Finalment, el model d'economia de plataforma desafia les regulacions que hi ha actualment sobre plans d'igualtat, ja que no s'hi ajusta correctament (per exemple, no té en compte la dimensió digital o a la majoria dels seus “treballadors” no se'ls considera com a tals, de manera que no poden accedir a la baixa de maternitat ni altres prestacions).

DINÀMIQUES QUE CAL REVERTIR

Tot això apunta a la necessitat d'analitzar l'economia de plataforma des d'una perspectiva de gènere i de comptar amb evidències més precises sobre quin pes li dona. Quines serien les dimensions que sustenten la igualtat en la interacció amb l'esfera digital? Quines qualitats caracteritzarien una plataforma feminista? Com es relacionen la crisi de les cures, la violència de gènere i l'EP? Per complementar el balanç de qualitat democràtiques, aprofundir en l'anàlisi de gènere en l'economia de plataforma i saber per què tots dos models, tant el de lucre com el prosocial, sembla que reproduïxen dinàmiques excloents, podem observar-ne els comportaments (vegeu Taula 2).—*

TAULA 1: MODELS DE PLATAFORMA

   		
MODELS D'EP	MODEL ORIENTAT A L'ÀMBIT SOCIAL	MODEL ORIENTAT AL BENEFICI
GOVERNANÇA I ECONOMIA	Sense ànim de lucre, governança participativa	Orientat al benefici
CONEIXEMENT I TECNOLOGIA	Programari de codi obert, coneixement obert	Tecnologia tancada
IMPACTE	Econòmic i social	Econòmic

TAULA 2: QUALITATS DE GÈNERE I FEMINISTES DE LES PLATAFORMES

(el vermell fa referència al funcionament problemàtic i el verd al funcionament en línia amb la qualitat de gènere)

QUALITATS DE GÈNERE I FEMINISTES	PROCOMÚ OBERT I COOPERATIVES DE PLATAFORMA	ORIENTADES AL LUCRE
MISSIÓ I SISTEMA DE VALOR Provisió social de necessitats i posar la vida al centre. <i>Economia feminista</i>	SÍ – Missions provida. – Valor d'ús: creació de recursos útils. – Valor prosocial: creació de comunitat i noves relacions col·laboratives.	NO – Teoria del valor capitalista hegemònica, missions orientades al benefici. – Valor de canvi monetari, però també valor en reputació.
EQUILIBRI ENTRE VIDA PROFESSIONAL I PRIVADA Producció - Reproducció i sistema de cura. <i>Economia feminista</i>	IBÍD – Ignorat de la mateixa manera.	NO, i podria danyar-lo encara més – Nova forma de mantenir les dones treballant a casa i en feines eventuais. – Mercantilització i patriarquització de l'àmbit social: benefici econòmic de la interacció social a través de plataformes.
INTERSECCIONAL Igualtat entre classes socials i races i impacte sobre l'economia global. <i>Economia crítica i social</i>	SÍ – Més control de les persones que creen valor en els mitjans de producció. – Més enllaç no alienant. – Més distribució de valor i governança més equitativa. – Més accés com a bé públic (Benkler, 2006)	NO – Segregació de plataformes segons classe social (Boyd, 2010). – Exclusió dels drets laborals estables de la classe obrera. – Substitució de feines eventuais de classe mitjana (Schor, 2014). – Precarietat creixent.
PARTICIPACIÓ Inclusió i participació de les dones en tots els àmbits.	NO – Menys inclusió de les dones com a productores que en el model unicorn: el 30 % de dones en programari privat enfront de l'1,5 % en programari obert i lliure; el 13 % de dones a Viquipèdia.	SÍ – Increment de l'impacte de la identitat de gènere en les relacions. – Més inclusió de les dones que al model procomú. – Segregació i rols de gènere entre plataformes com a l'economia tradicional.
TECNOLOGIA NO SEXISTA	Manca d'estudis	Manca d'estudis
EMPODERAMENT I SEGURETAT Empoderant els qui estan discriminats i desempoderant els qui tenen privilegis. Espais segurs per a dones.	Manca d'estudis	Manca d'estudis
PERFORMATIVITAT Simbologia, representació i llenguatge no sexista.	Manca d'estudis	Manca d'estudis

L'ECONOMIA QUE SOMIEM ÉS LA QUE TENIM I HABITEM?

En un context dominat per l'economia de mercat, que discrimina les dones i els impedeix tenir una gestió digna de la vida, l'economia feminista té el repte de construir un model pensat per al bé comú. Algunes experiències ja ens guien en aquest canvi de paradigma, si bé cal continuar treballant perquè les pràctiques arrelin i siguin veritablement transformadores.

Text: Eli Rius

L'economia social i solidària fa temps que planteja una manera de fer diferent, en què es prioritzen les necessitats de les persones i la natura per, a partir d'aquí, pensar d'una manera més conscient què gestionem, intercanviem, produïm, distribuïm i consumim.

A més, cal tenir en compte que l'economia solidària va sorgir com una *filla rebel* de l'economia social —així ho qualifiquen Jordi Estivill i Ivan Miró en un llibre publicat no fa gaire temps— i posa de manifest la necessitat d'aplicar una economia més política que no oblidí problematitzar allò que sigui necessari. A l'economia feminista li passa una mica el mateix: també va arribar per dir que no tan sols és important què fem, sinó el qui, el com i, sobretot, des d'on partim per fer-ho.

Tot i que és un bon enfocament per construir economies que pensin en la vida i no en el capital, no podem obviar que continuem en un món construït des d'una mirada androcèntrica, cisheteropatriarcal, antropocèntrica, capitalista, mercantilista, productivista, capacitista, colonialista i racista. És precisament això el que l'economia feminista vol revertir a través de mirades que tinguin en compte aquest context.

UN BALANÇ INSUFICIENT

No podem fer-nos trampes al solitari pensant que, pel sol fet de construir economies que no cerquen l'afany de lucre i que vetllen per una gestió democràtica, ja tenim

resolta la part humana i ecològica de les relacions de poder desiguals que es reproduïxen en aquests espais.

Podem assegurar, realment, que l'economia social i solidària és feminista? La REAS va publicar el 2019 un article a Pikara Magazine on recordava que, segons dades del Balanç social d'aquell any, el 46,20% de les persones treballadores al mercat convencional eren dones, mentre que a l'economia social i solidària arribaven al 63,05%. El mateix Balanç indicava que, entre els càrrecs societaris i polítics, el 50,87% eren dones en el cas de l'economia social i solidària, mentre que a l'economia convencional només n'eren el 19%. I, si ens fixem en la presa de decisions, observàvem que la participació de les dones equivalia al 55. Pel que fa a les mesures de millora per a la conciliació familiar i laboral entre les organitzacions, el 74,72% en preveïen, així com el 64,15% comptaven amb espais d'atenció i gestió emocional de cures. Podríem concloure, doncs, que respecte a la bretxa salarial i el sostre de vidre, l'ESS ofereix millors indicadors respecte al mercat convencional, també amb vista a plantejar espais i normes internes en perspectiva de gènere. Ara bé, si parlem del total de dades de representació, i seguim amb les dades binàries de què disposem, això canvia: només 1.196 dones de les 10.638 que hi ha (el 11,24%) tenen càrrecs societaris, mentre que, dels 6.235 homes, 1.155 (el 18,52%) tenen aquesta responsabilitat. I, pel que fa als càrrecs de representació, el decalatge també és

important: 1.374 dones de 10.638 (el 12,91%) es troben als càrrecs de responsabilitat, enfront dels 921 homes d'un total de 6.235 (el 14,77%). Sense oblidar que, si ens referim a la interseccionalitat, la presència és només del 5% quant a les persones treballadores extracomunitàries, i el 4% en el cas de les persones racialitzades.

Tot plegat ens indica que encara tenim coses per qüestionar-nos i reflexionar respecte al fet de per a qui estem construint aquestes economies i, en una anàlisi més qualitativa, respecte al fet de com apliquem o quin valor donem a la incorporació de la perspectiva de gènere en les nostres cultures internes. Tenim realment una voluntat ferma de treballar economies que pensin en la sostenibilitat de la vida? En quina vida estem pensant quan ho duem a terme? Ens qüestionem quins privilegis tenim perquè aquesta sostenibilitat sigui una realitat per a tothom?

REPTES I RESISTÈNCIES

Si veritablement volem una economia feminista, el primer que necessitaríem és plantejar-nos des d'on estem aplicant la cultura organitzativa i la identitat de les nostres entitats. Això requereix inversió, dedicació i ganes de revisar-nos i autocriticar-nos, per després transformar l'eix que pivota en les nostres economies transformadores. Un exercici que és especialment difícil, ja que no hi ha models de referència hegemònica, tan sols receptes de qui ha posat en pràctica elements que la fan moure cap a llocs més curosos amb les persones i el seu entorn, o almenys que han permès conscienciar que això està passant i que hem d'esmerçar-nos-hi més per canviar-ho.

Majoritàriament, aquest llegat ve d'espais liderats per dones, que en el context català són prou diversos: Drac Màgic, Fil a l'Agulla, l'Esberla, Cúrcuma, La Clara Comunicació, Las Kellys, MigrESS, Barabara Educació, Sindillar, Almena Feminista, Cos Salut, Mujeres Pa'lante, Punt 6, La Clara ser Gran, Coeducació, t.i.c.t.a.c, Candela Acció Comunitària i Feminista, Coopnet, Cooptècniques, La Raposa, Ramaderes de Catalunya, Nus Cooperativa, Ca l'Abril i molts més que busquen reconèixer i fer visible tota aquesta tasca, a banda d'una llarga genealogia que, per manca d'espai, no podem citar aquí.

Sembla que dins de l'ESS ja hem assumit, si més no en el discurs, que cal vetllar per la paritat i que aquesta diversitat és una necessitat col·lectiva. Ara bé, l'economia feminista no pretén únicament cercar l'augment de representativitat per treballar l'equitat, també vol marcar el camí cap a una conciliació entre la vida familiar i social que no generi una triple jornada (això vol dir, la suma de treball productiu remunerat, reproductiu i de militància).

Encara avui, en espais de suport mutu feminista, es comparteix la dificultat d'aconseguir que les reunions —i les jornades laborals en el seu conjunt— siguin compatibles amb la sostenibilitat de les vides. I no ens enganyem amb la flexibilitat horària, que creïem que ens permetria guanyar en independència i repartiment de les tasques domèstiques. Som lluny que les reconeguem com a essencials per a la sostenibilitat de les nostres economies. Així ho hem viscut amb la síndrome, que, a diferència d'una pandèmia, veu la malaltia infecciosa amb un component extra, com serien les afectacions desiguals que es generen en els diferents contextos socials.

Doncs bé, lluny de tenir en compte aquests impactes i de veure que les economies hegemòniques no ajuden a cuidar les vides, ens hem vist arrossegats pel mateix patró, en què les paraules boniques no deixen d'emascarar la crua realitat: el capital segueix guanyant en el conflicte capital-vida i els privilegis continuen invisibilitzats.

També, ara mateix, el capitalisme verd guanya la partida per a l'apropiació d'uns fons que semblen caiguts del cel, els Next Generation, oblidant que la crisi del 2008 i el sistema de funcionar mitjançant la captació de deutes no és sostenible ni equitatiu. De fet, tot apunta a més tecnologia digital en detriment del treball assalariat i més energies renovables a costa d'espais agroecològics, quan, si volem una economia per a la vida, ha de ser solidària, diversa i ecofeminista.

En aquest sentit, tenim un espai fèrtil per aprofitar: una colla de pràctiques i iniciatives que ens guien i ens mostren els ingredients necessaris per assolir aquest nou model econòmic. Tanmateix, això ens obliga a renunciar a certs privilegis i entendre que aplicar-ho és un benefici per a tothom i no únicament un titular que mirem des de la superfície. Repensem, doncs, les nostres economies transformadores, assumim el repte i enxarrem-nos per fer-ho possible.—*

ALMUDENA HERNANDO

“Per neutralitzar l’angoixa
de l’existència cal potenciar
els vincles comunitaris”

Almudena Hernando (Madrid, 1959) és professora de Prehistòria i membre de l'Institut d'Investigacions Feministes de la Universitat Complutense de Madrid. Les seves investigacions li han permès viure i conviure amb comunitats indígenes a Guatemala, el Perú, Tailàndia, el Brasil i Etiòpia. Dedica les investigacions a l'etnoarqueologia, la teoria arqueològica i l'arqueologia del gènere, des d'una perspectiva crítica i multidisciplinària. Uns aspectes que tracta a *La fantasía de la individualidad: sobre la construcción sociohistórica del sujeto moderno* (Madrid, Traficantes de Sueños, 2018), en què desgrana les raons per les quals la construcció de la identitat personal i l'origen de les diferències entre homes i dones tenen a veure amb els graus d'individualització. Segons Hernando, aquests processos s'intensifiquen —en més o menys mesura— a partir de la norma de gènere, l'accés a l'escriptura i la capacitat per representar simbòlicament el món.

Text: Elba Mansilla

Com llegeixes el moment en què ens trobem com a societat?

Som davant d'un canvi històric, i la pandèmia n'ha representat la consolidació. Hem iniciat una nova era que anomeno posthistòria, regida per Internet i la imatge, en què l'ontologia i l'epistemologia estan canviant igual que la història va canviar el concepte de persona o quan es va passar de l'oralitat a l'escriptura. Ara ha fet eclosió una tecnologia, Internet, que tot i sorgir amb altres finalitats, ha disparat la individualitat. I és que, no només explota l'abstracció i la racionalització, com feia l'escriptura, també augmenta la desconexió emocional i la falta d'empatia en incrementar una individualitat que ens fa fràgils i genera patologies.

I quines opcions tenim per contrarestar-ho?

Cal reforçar els vincles i les identitats relacionals, però som en un parany complicat, ja que el simple fet d'utilitzar Internet ens transforma cap a la individualització. Fixa't què ha passat durant la pandèmia: ha aparegut una amenaça externa i, de sobte, totes hem sortit als balcons i ens hem connectat amb les altres. Ens hem adonat de com són d'imprescindibles certes feines i del fet que allò que veritablement sosté la societat són els afectes. Però una vegada ha passat l'amenaça, aquesta dimensió ha quedat oculta i el poder i la riquesa ens han tornat a enlluernar. Per aquest motiu hem de fer visible que el sosteniment de l'edifici social es fa a través de les relacions i els vincles comunitaris; si no, el grup no se sosté.

En economia feminista parlem de la metàfora de l'iceberg...

Exacte, i això ens obliga a virar cap a maneres d'organització vinculades a l'espai i el temps de proximitat, més territorialitzades i que causen menys impacte ambiental. Amb aquestes lògiques, ens allunyarem de la deriva individualista i podrem crear comunitats de pertinença forjades amb els vincles i el compromís humà.

Quins elements creen aquest sentiment de pertinença?

Ara ens trobem que, entre els elements comuns del capitalisme de plataforma, el subjecte està connectat amb la resta a través de mitjans interposats i això evita que tinguem un veritable compromís personal. En aquesta òrbita de la individualitat, l'única gratificació ve determinada pel fet d'assolir el que la societat et marca: màxim rendiment, èxit, poder... i, si no ho satisfàs, és quan pateixes hiperactivitat, estrès, ansietat, depressió i altres patologies. En canvi, el sentiment de pertinença es crea quan la persona se sent gratificada emocionalment mitjançant la construcció d'aquell vincle que dona sentit a la vida. Per neutralitzar l'angoixa de l'existència, doncs, cal potenciar el vincle comunitari; d'aquí la importància de tenir espais de reconeixement i acollida, al marge del que produïm intel·lectualment i materialment. Espais que el sistema actual no ajuda a obrir.

Per sentir-te vinculat a un grup, quins aprenentatges podem extreure de la prehistòria?

Ens ensenya que la identitat relacional permet en-

frontar-nos al món, ja que tenim la sensació que som part de l'altre i ens construïm a través seu. Cal recordar que, a partir de l'arxipèlag de les nostres relacions, ens hem forjat i nodrit fins a ser com i qui som. Per això la identitat relacional és tan potent, i més en un context en què només es reconeixen les necessitats materials, i no la més bàsica de la persona, que és neutralitzar l'angoixa de l'existència mitjançant el vincle. Per tant, és imprescindible el sentiment de pertinença, ja que, si no, afloraran les patologies de la individualitat a què em referia. Només cal veure l'increment de suïcidis entre infants i joves.

Planteges que per aconseguir aquest procés d'empoderament personal i grupal és bàsic un cert grau d'individualitat. A què et refereixes?

Crec que no es tracta només de pertànyer a un grup, sinó també d'identificar-se amb els seus valors. I si aquests són solidaris i igualitaris, el sentiment de pertinença ens empoderarà. Dit això, també consi-

dero necessari un mínim component d'individualitat: saber qui ets, què vols i quins són els teus desitjos per compartir-los amb grup, que en rebre'ls també s'empoderarà. A les cooperatives, per exemple, les persones que no tenen cap component individual, sempre esperaran que algú els indiqui el desig a què han de respondre.

Així, cal un equilibri entre els dos components?

És fonamental, perquè si només tens individualitat, buscaràs dominació i, si només tens identitat relacional, buscaràs algú que et faci de mestre o de líder. Perquè realment funcioni l'empoderament grupal, hem d'anivellar les dues esferes i, en la construcció del jo, adoptar la manera que s'establia a l'era de l'escriptura, no pas la que es construeix amb Internet. I això vol dir conèixer-se a una mateixa i acostar-nos a la complexitat i funcionalitat dels humans, fet que ens ajudarà a desenvolupar mecanismes de reconeixement mutu, tant en l'àmbit intel·lectual com en l'afectiu.—*

Publicitat

Portem idees cap a altres geografies humanes

- Traduccions editorials, tècniques i comercials
- Traduccions jurades o certificades
- Interpretació simultània
- Localització web o aplicacions (SEO)
- Correcció multilingüe
- Transcripció i subtitulació audiovisual

www.olistis.org 932 98 08 61 contact@olistis.org

Quan el feminisme va acabar amb el mite de l'autosuficiència

Les cures són imprescindibles si volem sostenir la vida, i ha sigut durant la pandèmia quan les dones ho han tornat a fer visible. Però això es produeix en el marc d'un sistema que es beneficia de l'explotació en lloc de reconèixer el paper d'aquesta tasca cabdal per al progrés i el benestar de la comunitat.

Text: Nieves Salobral Martín

A vui és un dia qualsevol i quan em llevo al matí visualitzo les tasques que he de fer i planifico mentalment allò que anomenem *feina remunerada* mentre em dutxo, em vesteixo i preparo l'esmorzar de manera gairebé automatitzada. A vegades, la feina remunerada i les cures es duen a terme alhora o entre els temps d'un món i els de l'altre, o fins i tot s'entremesclen els espais suposadament diferenciats d'ambdues activitats. I sovint apareixen com dos mons paral·lels, dos ritmes, dues maneres i, fins i tot, dues finalitats bastant contradictòries: una per sostenir-se i l'altra per esgotar-se. La realitat és que les activitats de cures imposen una execució cíclica, sistèmica i són ineludibles per sostenir la nostra vida, sobretot quan s'ha de cuidar altres persones, fet que, a més, exigeix la feina ingent de tota una xarxa.

Això no obstant, socialment s'espera que les activitats de cures es resolguin fora del temps dedicat a la feina remunerada, que és la majoria del temps que tenim, i que les facin les persones a qui se'ls adjudica aquest paper, que no són totes. Precisament són aquelles a qui s'interpel·la com a feminitzades i que habi-

tualment s'identifiquen com a dones, en la majoria de casos de classes populars i migrants.

ELS LÍMITS DELS "BOLETS"

A les societats occidentals, la feina remunerada, els diners o l'Ibex-35 es consideren els pilars d'allò que anomenem *economia*, que suposadament ens permet mantenir el que coneixem com a *independència monetària i moral*, la qual ens ofereix una llibertat absoluta o autosuficiència. Per a les dones, ha estat i és un lloc difícil de mantenir fins i tot en l'actualitat, quan no se les fa fora del mercat laboral en el moment en què són mares o admeten que cuiden altres persones amb alguna discapacitat. Els mercats identifiquen la feminitat amb dependència, amor i responsabilitats de cures gratuïtes, tan gratuïtes que les condicions laborals de les empleades de grans empreses de cures són, en molts casos, de precarietat o pobresa, o fins i tot de semiesclavitud quan treballen en feines de la llar com a treballadores internes.

Així doncs, l'activitat de les dones és rendible per extreure grans beneficis per al mercat de les cures, o com a feina gratuïta, perquè els *treballadors bolets* —com se'ls anomena en el feminisme— vagin a treballar disposats a rendir plenament sense cap dependència amorosa ni de cures —pròpia o aliena— ni de pensament o obra. Aquest seria el bolet de la independència o l'autosuficiència, que no només dedica tot el temps a la feina, sinó que, a més, no se sent responsable d'altres vides —ni de la seva pròpia— i que, per sostenir-la, compra serveis. Però és que el bolet també necessita serveis per no assecar-se.

L'OASI DE LA FALSA FELICITAT

Si pensem en quin sentit emergeix la vida del bolet, detectem algunes fites que, conscientment o no, orienten la seva existència —vaja, la nostra— perquè progressi adequadament cap a l'ideal d'autosuficiència. Primer busquem una formació professional, després una feina solvent, més tard l'adquisició d'un cotxe i un habitatge i, finalment, la composició d'una unitat familiar que ens permeti desenganxar-nos de la família d'origen i de la resta de la societat. Un procés que, suposadament, culmina en un oasi de llibertat individual, tranquil·litat i felicitat consumista.

Però la pregunta és: les nostres vides arribaran a ser autosuficients si complim amb aquest seguit de fites? Doncs no, tal com es va veure amb l'estafa immobiliària del 2008, en què una multitud de famílies es van quedar sense feina, van ser desnonades, algunes van perdre els habitatges dels seus pares amb què avalaven els seus i, així i tot, mantenien el deute. Una mena de càstig diví i etern per haver volgut aspirar a aquell oasi que exigia tota la societat: «No lloguis, que és una pèrdua de diners. Compra!». Però, en canvi, els governs van reduir al màxim les polítiques socials per salvar els bancs.

INTERDEPENDÈNCIA O FALLIDA SOCIAL

L'autosuficiència és el miratge moral més nociu de la nostra societat capitalista, que se centra en l'individualisme —sigui un individu o una unitat familiar— i premia la competitivitat i la llibertat sense responsabilitat col·lectiva sobre les altres persones i, per descomptat, sobre el planeta. És més, culpa individualment pel fracàs, malgrat que socialment ens interpel·len a complir amb aquests objectius d'èxit i independència que estan adscrits a una construcció social de gènere-sex i sexualitat. La qüestió és que, mentre els subjectes feminitzats —tant si se'ls identifica majoritàriament com a dones o, en menys mesura, com a homes cuidadors— es fan càrrec de les cures per amor, tant si tenen feina com si no, el bolet masculinitzat es dedica a rendir a tot

gas en un mercat que ja no li permet sostenir la seva família i, a vegades, ni a ell mateix.

Tota aquesta edificació subjectiva mostra complicitat amb el model econòmic d'autosuficiència, que posa en perill el sosteniment de la vida en favor del benefici. El capital tensa la vida quan s'espera que se sostingui a costa de l'explotació i la precarietat d'aquelles persones que s'encarreguen dels treballs essencials o socialment necessaris, com s'ha vist durant la pandèmia amb les dones a les llars, les treballadores d'infermeria o d'ajuda a domicili. I aquest conflicte del capital amb la vida des del feminisme l'hem anomenat *una cosa escandalosa*! La nostra condició humana és de vulnerabilitat física i emocional. Ens agradi o no, som interdependents al llarg de la vida. I el mite de l'autosuficiència s'ha desmuntat des de ja fa unes quantes dècades amb la visibilitat feminista de les cures. Necessitem una xarxa extensa de relacions cooperatives entre persones, teixit social i comunitari, i estructures d'atenció que posin al centre el nostre sosteniment i reconeixement com a vides vivibles i diverses. —*

SOBRE LA TRANSICIÓ ECOSOCIAL

LECTURES

Q

‘LA POLÍTICA SEXUAL DE LA CARNE. UNA TEORÍA CRÍTICA FEMINISTA VEGETARIANA’

Carol J. Adams.
Ochodoscuatro, 2016

Carol J. Adams, autora de diversos llibres i innombrables articles sobre vegetarianisme, drets animals, violència domèstica i abús sexual, aborda en aquest assaig les relacions entre l'opressió de la dona i l'opressió dels animals no-humans. És una lectura d'especial importància per conèixer els vincles entre el feminisme i el vegetarianisme, alhora que per fer-nos prendre consciència de les conseqüències i els significats del nostre consum.

L'autora, militant feminista coneguda, va publicar el text original el 1990 i no va ser traduït al castellà fins al 2016 per Ochodoscuatro. No obstant això, és un text d'actualitat notable en què les seves explicacions i fonaments teòrics conviden a lluitar contra totes les opressions.

El llibre crea connexions entre les lluites i emplaça a no fragmentar els activismes. Primer ens situa en la producció i el consum de carn dins del context cultural i polític actual, en què trobem una radiografia del que suposa menjar carn (la desigualtat que crea entre gèneres i espècies, i el significat d'allò que anomena «referent absent»), per tot seguit apropar-nos a la història del vegetarianisme, posant especial èmfasi en la seva relació amb el moviment feminista. D'aquesta manera, el pensament patriarcal del consum de carn i la violència masclista són

exhaustivament analitzats i, finalment, rebutjats en la tercera part de l'obra, en què Adams advoca per una teoria crítica feminista vegetariana.

‘¿QUIÉN ALIMENTA REALMENTE EL MUNDO?’

Vandana Shiva
Capitán Swing, 2020

Vandana Shiva extreu de la seva expertesa aquest llibre dedicat a l'agroecologia i que no deixa de ser un gran al·legat a favor de la sostenibilitat i la justícia agrícola. Mentre els poders polítics aposten per l'agricultura industrial, els monocultius a gran escala i la modificació genètica per resoldre la crisi alimentària, l'autora ens mostra amb exemples concrets que aquestes no són les vies més adequades.

Shiva ens revela com aquestes pràctiques arrossegueu la pagesia a la pobresa alhora que destrueixen els recursos naturals, i proposa que considerem l'agroecologia com una alternativa real davant del paradigma industrial.

Segons l'activista veterana, el model capitalista que regeix el planeta és devastador per a les persones i el medi ambient, mentre que la proposta teòrica i pràctica basada en l'agroecologia ha donat nombroses històries d'èxit.

Shiva ens desvetlla les xarxes de persones i processos que alimenten el món, ens explica el paper de les dones en la producció d'aliments, ressalta les necessitats de petits productors i argumenta la importància de guardar llavors i de desfer-nos d'aquelles que

són modificades genèticament. El seu pensament, extens i que inclou vídeos i conferències en format digital, esdevé una referència obligada per a la lluita de l'ecofeminisme i un antídoto davant les pràctiques capitalistes que avui destrossen el planeta.

'STONE BUTCH BLUES'

Leslie Feinberg
Antipersona, 2021

Aquesta novel·la de culte dins de la comunitat LGTBIQ+, escrita per Leslie Feinberg el 1993, ha estat traduïda recentment al castellà per l'editorial Antipersona. L'autora, procedent d'una família jueva de classe treballadora, va haver d'abandonar els estudis i la casa familiar quan només tenia 14 anys per fer tota mena de treballs en fàbriques i, ja amb 20 anys, va entrar a militar al Workers World Party, un partit d'ideologia marxista-leninista a què va pertànyer tota la vida i en què va vehicular part del seu compromís com a antiracista, lesbiana, transgènere, comunista, jueva no-creient i persona de classe obrera.

Basada en algunes de les seves experiències personals, la novel·la ens endinsa en la figura de Jess Goldberg, una lesbiana del nord dels Estats Units que haurà d'enfrontar-se a la violència de la policia, les detencions i els internaments a diferents psiquiàtrics, a més del menyspreu i els insults dels seus caps. A través d'aquest personatge, Feinberg retrata les condicions laborals d'una època en què les particularitats de gènere, sexe, raça i classe feien especialment difícil l'estabili-

tat material i emocional.

El llibre fa remoure consciències, ja que la protagonista haurà de lluitar en aquestes terribles circumstàncies per continuar sent qui és per sobre de tot. I serà gràcies al suport de la comunitat queer i les prostitutes i a la participació en sindicats revolucionaris que trobarà el refugi per sobreviure i l'eina per superar una precarietat econòmica que, com bé descriu Feinberg, colpeja sobretot els cossos dissidents.

'UNA LECTURA FEMINISTA DE LA DEUDA'

Verónica Gago i Luci Cavallero
Tinta Limón, 2021

La primera edició d'aquest llibre es va publicar el febrer del 2019 amb la idea d'utilitzar-lo a tallers i d'obrir discussions en sindicats, escoles, universitats, assemblees de migrants i organitzacions feministes. Així és com, a poc a poc, ha esdevingut una eina contra la violència financera que afecta totes les esferes de la vida quotidiana i en què les autores, sota el crit «Vivas, libres y desendeudadas nos queremos», hi responen apel·lant a la desobediència financera.

Segons expliquen Gago i Cavallero, el deute és un mecanisme que crea una relació d'explotació i servitud entre les persones que tenen deutes i les que són creditors i que, a més a més, estableix les bases de l'entramat capitalista. En aquest sentit, adverteixen que en tots els àmbits, tant l'estrictament financer com el domèstic, el deute s'ha convertit en una forma poderosa de

control. D'aquesta manera, insten a «sacar[lo] del closet» perquè passi de l'esfera individual a ser un problema d'abast col·lectiu que tingui en compte que impacta sobretot en les dones, lesbianes, travestis i trans i, en l'àmbit del treball, en les tasques que tenen a veure amb la reproducció i les cures.

Una lectura feminista de la deuda constitueix un clam a la vaga contra les finances i, alhora, un manual per lluitar contra la precarietat i per actuar unides per ser més fortes.

MONOGRÀFIC 'ECONOMÍA FEMINISTA'

Diverses autores
Pikara Magazine, 2021

Pikara Magazine és una revista nascuda el 2010 amb l'objectiu d'oferir un periodisme de qualitat, en perspectiva feminista, crític i transgressor. Després del VII Congrés d'Economia Feminista celebrat aquest 2021, ha editat un monogràfic en paper en què es reflexiona sobre l'economia convencional, alhora que s'esbossen els models alternatius que aspiren a revertir un sistema que oprimeix vides i cossos.

Al monogràfic trobem reflexions de l'economista Antonella Picchio sobre la distribució de la renda i l'impacte en les dones que no tenen remuneració per les tasques que fan, o de Teresa Vilaverde, que escriu sobre la creativitat feminista per a l'organització biosindical i la demanda de la renda universal sense condicions. Lucía Gómez Sánchez ens parla sobre el neoliberalisme, no sols des de la seva vessant econòmica, sinó també

de com la seva aplicació afecta les nostres vides i la nostra dignitat, mentre que Paula Rodríguez Madroño repassa les conseqüències de la digitalització i l'efecte de la intervenció de les noves tecnologies en el mercat laboral. Al seu torn, June Fernández explica com la masculinitat tradicional es veu afavorida en la renda.

El monogràfic de *Pikara Magazine* inclou articles entorn de les cures, un aspecte que l'economia feminista fa temps que ha posat sobre la taula i sobre el qual ha buscat respostes per afrontar-lo des de mirades horitzontals i cooperatives enfront de les que proposen les administracions públiques. A més, no s'han d'oblidar els articles que ens parlen de la relació entre el consum alimentari i la lluita feminista, de la necessitat de «posar la vida al centre» o d'articular aliances per combatre l'auge de l'extractivisme i els neocolonialismes.

'GEOGRAFÍA DE MI CUERPO, POEMAS DE RESISTENCIA GUATEMALA - BARCELONA'

Ana G. Aupi
Veusambveu, 2019

Aupi, comunicadora popular feminista i poeta, ens obsequia amb una antologia que dona veu a Abya Yala i les lluites ecofeministes. El tema principal de l'obra és la defensa del territori enfront d'empreses transnacionals a Guatemala; una lluita plasmada en resistències com la que té lloc a Santa Cruz de Barillas per evitar que la hidroelèctrica Hidralia aclapari el territori, atempti contra l'ecosistema i n'expulsi la comunitat.

A través d'una colla de poemes, Aupi ens apropa a la violència d'aquestes companyies i la complicitat que reben dels governs a l'hora d'establir un model econòmic mortífer, en contraposició als moviments que a escala local cuiden la terra, els sabers i els «cosmociments». La memòria històrica, el feminisme i la mateixa intimitat són el fil conductor d'un text que remou les entranyes i ens fa adonar que, davant l'adversitat i en aquests contextos de dificultat, sempre queda la dignitat (i la poesia).

'PUTAS INSOLES. LA LUCHA POR LOS DERECHOS DE LAS TRABAJADORAS SEXUALES'

Juno Mac i Molly Smith
Traficantes de Sueños, 2020

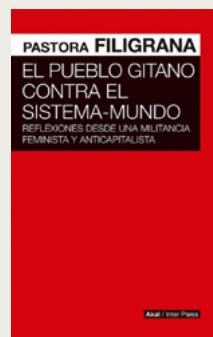
Es parla molt de la prostitució, un tema sobre el qual tothom sembla que té una opinió molt formada però en què sovint oblidem la veu de les persones que l'exerceixen. És el cas de les autores d'aquest llibre, dues prostitutes que ens apropen a un món on hi ha particularitats que marquen diferències quant a drets i acceptació. Ho veiem entre les treballadores cis i les trans, entre les blanques i les racialitzades o migrants, o entre les qui tenen persones a càrrec i les qui no.

A més, les treballadores sexuals formen part dels grups laborals que no estan reconeguts ni pertanyen al que sovint s'entén per *interessos econòmics i socials formals*. Així mateix, dins del mateix feminisme, tampoc no hi ha una posició definitiva i, en general, les prostitutes encara no són acceptades com a autèntiques

companyes.

En aquest sentit, *Putas insolentes* reviu la situació que travessa una feina que s'entrecreu constantment amb aspectes tan sensibles com la moralitat o la relació social i cultural amb el sexe. Esdevé, per tant, un llibre necessari per la seva elaborada i minuciosa escriptura, que insta a acabar la guerra contra les treballadores sexuals i que convida sobretot a articular polítiques que posin per davant el que és realment important: les vides, els drets i el benestar de les persones que es dediquen a aquest ofici ancestral.

Silvia Federici acostuma a afirmar que el sexe sempre ha estat per a les dones una feina. Una concepció radical que la filòsofa italiana argumenta a *El patriarcat del salari* i que, tal com es desenvolupa a l'assaig de Mac i Smith, esdevé fonamental per entendre la relació de les dones i els seus cossos amb el mercat laboral.

'EL PUEBLO GITANO CONTRA EL SISTEMA-MUNDO. REFLEXIONES DESDE UNA MILITANCIA FEMINISTA Y ANTICAPITALISTA'

Pastora Filigrana
Akal, 2020

Pastora Filigrana és advocada especialista en Dret Laboral i Sindical i en Dret d'Estrangeria. Forma part del Sindicat Andalucía de Treballadores i Treballadors, així com de la Xarxa Antidiscriminària Gitana. Un bagatge militant fruit del qual ha tret aquest llibre, en què, d'acord amb els principis cooperativistes i

feministes i la seva condició gitana, dibuixa la idiosincràsia del poble gitano, víctima d'una repressió atàvica que l'ha dut a ser exclòs de drets tan bàsics com l'educació, la feina o l'accés a un habitatge digne.

Filigrana descriu de manera precisa la persecució que ha sofert la seva comunitat i gràcies a això podem entendre d'on ve l'antigitanisme i els prejudicis que s'han versat sobre aquesta ètnia disseminada arreu del món. Segons l'autora, la raó de fons que explica la seva discriminació es troba en el mateix sistema capitalista, que s'ha imposat com l'única fórmula amb què hem de viure i que instaura uns salaris i un sistema de rendes desigual i reserva a la població gitana i a les persones migrants i racialitzades les feines més dures i menys reconegudes. No obstant això, l'advocada andalusa realça la capacitat del poble gitano per sobreposar-s'hi i crear xarxes de cooperació internes que poden servir d'inspiració si veritablement volem canviar l'estat de les coses. Entre aquestes formes de vida, Pastora Filigrana subratlla les pràctiques d'autogestió de conflictes, les resistències al model de producció i consum neoliberal o els sistemes avançats de mutualisme de base.

'LAS SEÑORAS DE LA FRESA'

Chadia Arab
Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, 2020

Chadia Arab, professora de Geografia Social i Geografia de les Migracions a la Universitat d'An-

gers, ha publicat aquesta recerca etnogràfica sobre la situació d'invisibilitat en què es troben les temporeres marroquines que treballen a l'Estat espanyol. Un col·lectiu que pateix una triple discriminació —per les estructures capitalistes, per les estructures heteropatriarcales (tant del país d'origen com de l'estat d'acollida) i pel racisme—, de manera que les seves vides són menystingudes i bandejades des de l'esfera pública i la immensa majoria dels mitjans de comunicació.

A través d'entrevistes realitzades a les temporeres marroquines que treballen a Huelva i a les responsables del programa de migració entre el Marroc i l'Estat espanyol, Arab analitza els engranatges d'aquest acord, inicialment pensat per respondre a les necessitats de mà d'obra en l'agricultura i regular els fluxos migratoris entre el Marroc i la Unió Europea, però que, en realitat, exclou i s'inhibeix del que necessiten les persones a qui va dirigit. Dones migrants d'«un sol ús», com expressa una de les temporeres.

El llibre de la reconeguda geògrafa evidència per què es van a buscar aquestes obreres dòcils amb circumstàncies molt particulars i els motius pels quals no poden romandre en territori espanyol, que no són altres que la manca d'eines per denunciar l'exploatació de la qual són objecte, per reclamar unes condicions laborals justes o per lluitar contra el flagell dels abusos sexuals que es comenten contra elles.

Amb *Las señoras de la fresa*, Arab ens descobreix el llast que suposen les barreres territorials i posa de relleu com les polítiques migratòries només responen a criteris econòmics en detriment dels drets més fonamentals; d'aquí l'apel·lació de l'autora a crear estructures econòmiques i polítiques justes per avançar cap a un model agroecològic alternatiu a l'actual.

'RANA DE TRES OJOS'

Olga de Dios
Apila, 2017

Olga de Dios és autora i il·lustradora de nombrosos contes infantils. Tanmateix, els seus personatges desperten una gran simpatia entre totes les edats per la manera com ella transmet les històries, relats tenyits de colorisme i en què afloren els valors de la solidaritat i l'acceptació de la diversitat, el respecte al medi ambient, el consum responsable, l'amistat o la cooperació.

La sensibilitat i la riquesa dels seus personatges captiven de manera especial. És el cas de la Rana, que va néixer en una tolla contaminada i plena de deixalles que els humans ja no volen i que, el dia que descobreix d'on surt tanta brutícia, s'enfada i maleeix no poder-hi fer res tota sola. La solució que trobarà arribarà després de buscar-la en comunitat, juntament amb les seves amistats: tota una lliçó de com combatre els estralls de la contaminació i del paper transformador que pot tenir el fet d'actuar de forma cooperativa. Això es desprèn de les històries que tan bé enfila Olga de Dios, que ens revelen que, si consumim menys i cooperem més, tot funciona millor.

Nexe és la revista semestral del cooperativisme català, coeditada per la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya i la Fundació Roca i Galès amb la voluntat de contribuir a la reflexió i al debat sobre el cooperativisme i l'economia social i solidària (ESS).

Consell editorial

Àlex Romaguera (coordinació), Jordi Estivill, Jordi Garcia, Agnès Giner, Ivan Miró, Marc Roma, Olga Ruiz i Jordi Via i Llop

Assessorament i suport en la coordinació

Elba Mansilla

Disseny i maquetació

Opisso Studio, SCCL

Revisió lingüística

Olistis, SCCL

Impressió i enquadernació

Gramagraf, SCCL

Edita

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC) i Fundació Roca i Galès

Redacció i publicitat

c/ Premià, 15, 1a planta, 08014 Barcelona

93 318 81 62

redaccio@nexe.coop

nexe.coop

Han col·laborat en aquest número

Núria Alabao, Amanda Alexanian, Júlia Bacardit, Esther Bermejo, Joan Bernà, Florencia Brizuela, Irene Cumplido, Ignasi Franch, Mayo Fuster, Júlia Gamissans, Joana García Grenzner, Carme Giménez, Júlia Granell, Irina Illa, Mercè Juan, Martina Marcet, Marina Di Masso, Irene Moulas, Zaloa Pérez, Luz Helena Ramírez, La Raposa, Marina Reig, Eli Rius, Sònia Ruiz, Nieves Salobral, Maria Serrano, Blanca Valdivia i Víctor Yustres

Número 47, Tardor-Hivern 2021

Promou

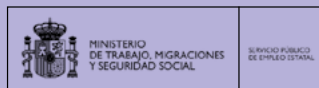

Generalitat de Catalunya
**Departament de Treball,
Afers Socials i Famílies**

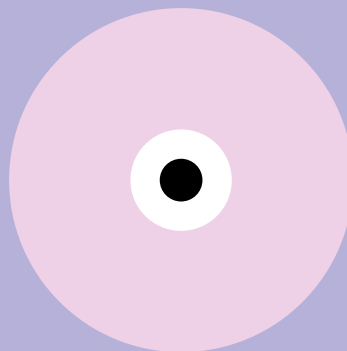
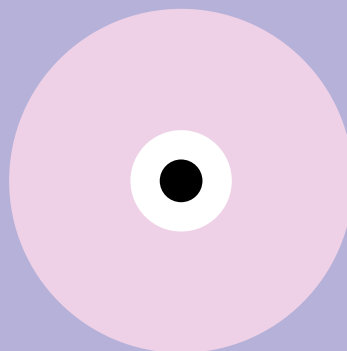
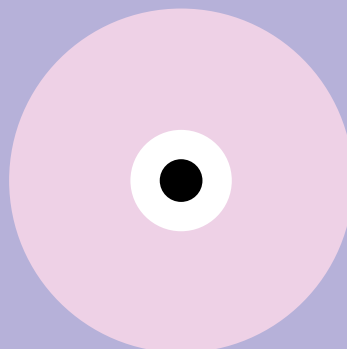
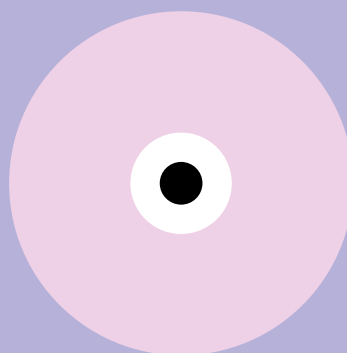
**economia
social**

Amb el finançament

**Ajuntament de
Barcelona**

Economia
Cooperativa,
Social i Solidària
i Consum

Frenem

→ el canvi climàtic,

democratitzem

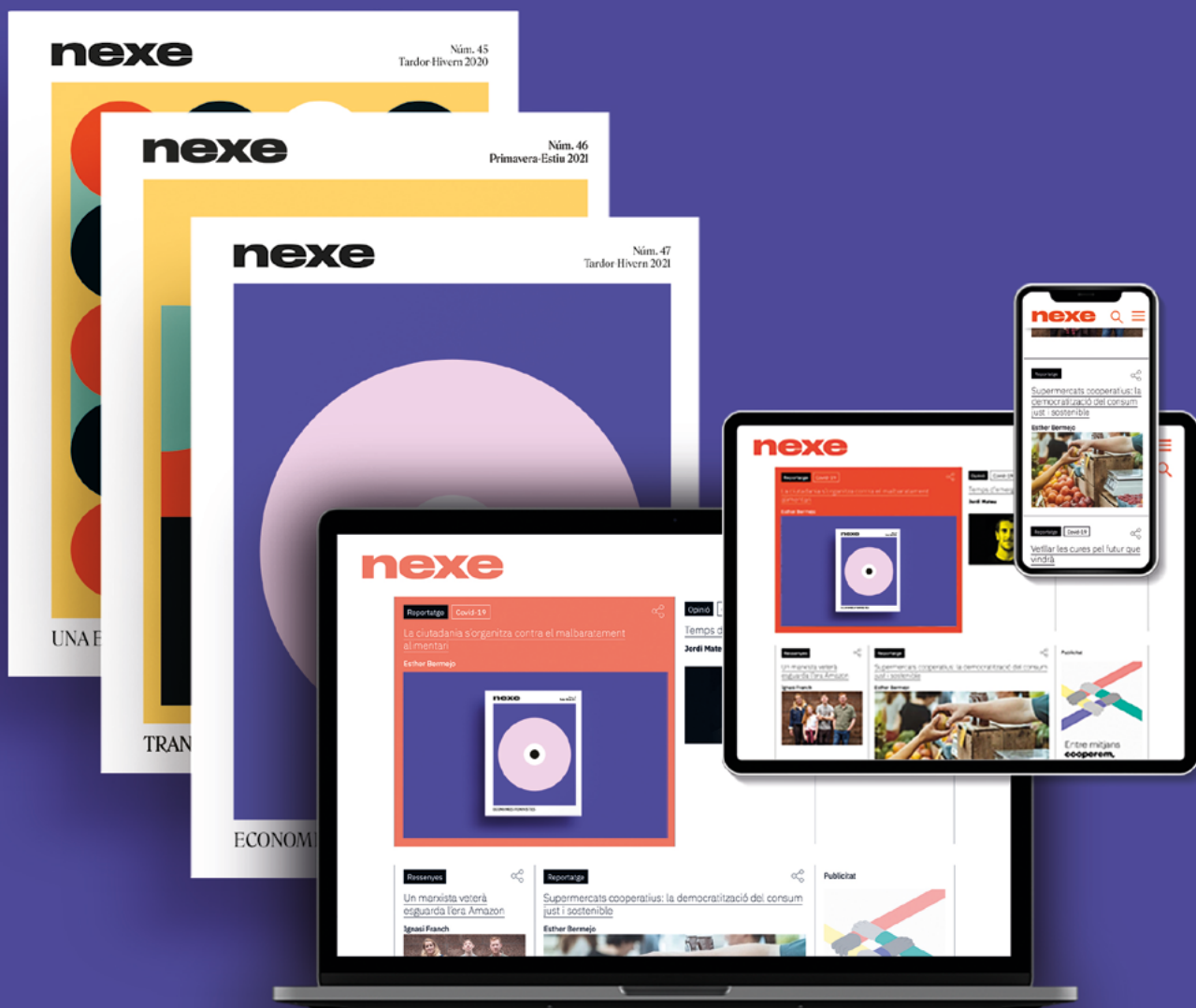
→ l'economia

**Cooperatives
de Treball**

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya
Premià 15, 1ª planta. 08014 Barcelona
Tel: 93 318 81 62

cooperativestreball.coop

Participa de les economies feministes!

T'ho expliquem a

nexe.coop